ДОРОГА

Взагалі, ці веселі дороги у світ

За життя свого всі перепробував я,

Взагалі, вони добрі, про мене, для тих,

Що не годні кротами нидіти в норі,

Але рвуться, як я, до незнаних сторін

І мандрують, аж поки спітка десь їх смерть.

"Щирий бурлака", сестина[4]

ВИСПОВІДЬ

Джошії Флінтові[5]— справжньому хлопаці,

кат його не взяв.

Якось у Неваді я кілька годин поспіль розсипав перед одною жінкою щільну несосвітенну й безсоромну брехню. Не те щоб я хотів тепер перепросити її. Зовсім ні. Просто мені хочеться повісти їй усю правду, як то воно було. На жаль, я вам не докажу, як її на ймення, ані, тим більш, її теперішньої адреси. Та якщо ці рядки, бува, траплять їй на очі, то, чейже, вона черкне мені слово-друге.

Діялось то в Рено, штат Невада, влітку 1892 року. Був саме ярмарок, і містечко аж кишіло авантюрниками та пройдисвітами, не кажучи вже про орди голодних волоцюггобо. Через це несите бурлацтво і зробилось

містечко "голодним". Зайди стільки "накалатали" в тильні двері до містян, що врешті тим дверям увірилось і озиватись.

В містечку стало "нев'їжно", як гомоніли поміж собою волоцюги. І я знаю, що не один мені ляснув обід, хоч я мав кебету "розкидати ногами" і не поступився б іншим, коли йдеться за "хляпи хвірткою", "подачки", "посиденьки" чи роздобутки "сякого-такого дріб'язку" на вулиці. Та що там казати, одного дня мене в тім містечку так прикрутило, що я під самим носом у провідника напробій удерся до персонального вагона якогось мандрівного мільйонера. Коли я вскочив до вагона, поїзд уже рушав, і я мотнувся до згаданого мільйонера, а провідник нависом за мною, сягаючи рукою по мою душу. Звитяжця у тих гонах не виявилося, бо я досяг фінішу — тобто мільйонера — ту ж мить, як провідник наздогнав мене. Часу на церемонії не було. "Ке-те-но чвертак на хліб", — вихопивсь я, і хай я лусну, коли мій мільйонер не шусть собі до кишені і не тиць мені… якраз… точнісінько… чвертак! Його, либонь, так ошелешило, що він скорився механічно, і я відтоді й до сьогодні все не можу дарувати собі, що не загадав долара. Не йнакше, як він був би дав. Коли я стрибав з того вагона, провідник налучався копнути мене в лице. Але схибив. Якщо ти маєш стрибнути на залізничне полотно з найнижчої приступки вагона, і не вломити собі при цьому карка, а розлючений ефіоп зверху поціляє тобі в пику шкарбуном одинадцятого розміру, то становище твоє страшенно невигідне. Та попри все, я дістав той чвертак! А таки дістав його!

Але повернімось до тої жінки, що перед нею розсипав я таку безсоромну брехню. Був останній день мого побуту в Рено. Я засидівся на іподромі, дивлячись, як скачуть поні, і зостався без обіду (нічим себто не проквасив душі вполудие). їсти аж пищало, а тут, як на те, створили комітет громадської безпеки, щоб очистити місто від таких от голодних грішників, як я. Вже не одного нашого брата-волоцюгу злапав Джон Закон, а з-поза холодних кряжів Сієрри мені вчувався поклик сонячних долин Каліфорнії. Перше ніж обтрусити порох Рено зі своїх ніг, я мав полагодити дві справи: почепитись на сліпий багажняк у трансконтинентальному курсом на захід, а перед тим ще набігати

якогось підживку. Навіть-бо юнакові нелегко зважитись натщесерце на цілісіньку ніч дороги зовні поїзда, що чухрає захисними галереями та тунелями крізь віковічні сніги піднебесних гір.

Але той підживок був тяжкою проблемою. Мене "трутонули" в доброму десятку домів. Часом доводилось чути ущипливі зауваги та прозорі натяки на гратчасті вікна, що десь плачуть по мені. Найдошкульніше в цьому те, що такі твердження були аж надто слушні. Саме тому я й вирушав того вечора на захід. Джон Закон нишпорив по цілому містечку, вганяючи за голодними та бездомними, бо не хто ж, як вони, мешкали у нього за гратчастими вікнами.

В інших домах двері захряскувано мені під самісіньким носом, уриваючи моє чемне й покірне прохання дати чогось поїсти. В одному будинку так і дверей не відчинили. Я стояв на ганку й стукав, а вони видивлялись на мене крізь вікно. Хтось навіть підніс догори цупкеньке хлоп'ятко, аби малому з-за плечей дорослих видно було волоцюгу, що не дістане в їхньому домі ні крихти.

Ішлося на те, чи не доведеться по підживок удатися до зовсім убогих. Зовсім убогі — це остання надія голодного волоцюги. На зовсім убогих все можна покластися. Вони зроду голодного не проженуть. Не раз по всіх Сполучених Штатах у кам'яниці на пагорбі відмовляли мені, тоді як десь біля струмка чи при багнистому низькодолі у злиденній халупі з вікнами, позатиканими шматур'ям, де порядкує спрацьована й виснажена мати, — я завжди діставав якийсь підживок. Ви, професійні добродійники! Підіть-но до вбогих та повчіться, бо тільки вбогі милосердні. Вони дають і ніколи не скупляться на те, що мають, хоч дуже часто відривають від самих себе. Кістка собаці — то ще не добродійство. Добродійство це кістка, що ти поділився нею з собакою, коли й сам голоден, як собака.

Один дім, де мене трутонули того вечора, особливо мені затямився. Крізь прочинені вікна веранди видко було їдальню й чоловіка, що наминав запіканку, — грубезну запіканку з м'ясом. Я стояв на порозі, а

він, балакаючи зі мною, не кидав їсти. Йому, мабуть, не зле гараздувалося, і з висоти тих гараздів чом би він і не бундючився перед безталанним своїм братом-горопахою.

Моє прохання чогось поїсти він прикро урвав сердитим: "А працювати, либонь, не хочеш?"

Отуди к лиху! За роботу ж я не згадував і словом. Харч — ось-бо за що йшлося. А працювати я й не поривався. Власне, думка була того вечора виїхати трансконтинентальним на захід.

— Ти б не став до роботи, хоч би й мав нагоду, — дозоляв мені господар.

Я позирнув на лагідне обличчя його дружини і зрозумів, що якби не той цербер, я б досхочу набрався його запіканки. А тим часом цербер сам її вперізував, тож я бачив, що мушу власкавити його, коли хочу й собі дістати пайку. Тим-то, згнітивши серце, я пристав на його трудову мораль.

— Чом ні, я хочу працювати, — загнув я харамана.

— Не вірю, — пирхнув він.

— Візьміть мене на спробунок, — похопився я запально, впадаючи в роль.

— Гаразд, — погодився він. — Приходь на ріг такої-то й такої-то вулиць (адреса мені вже звітріла з пам'яті) завтра вранці. Знаєш, де згарище. Я дам тобі роботу перекидати цеглу.

— Слухаю, сер, я там буду.

Він рохкнув і їв далі. Я все чекав. За кілька хвилин він глип на мене сторчака, мовляв: "То ти ще не пішов?" — і як не гарикне:

— Ну?

— Я… мені б чогось поїсти, — делікатно пробурмотів я.

— А не казав я, що ти б не став до роботи? — гримнув він.

Він мав рацію, що й казати, але дійшов того висновку, певно, читанням думок, бо логіка в нього була явно ганджувата. Тільки що прошакові під чужим порогом годиться бути покірним, і я пристав на його логіку, як раніше на його мораль.

— Бачите, я зараз голодний, — пояснив я все так само делікатно. — Завтра вранці я буду ще голодніший. Уявляєте, як охляну я до вечора, коли цілий день поперекидаю цеглу, не мавши й ріски в роті? Ну, а коли ви дасте мені чогось перекусити, то взавтра мені та цегла за виграшки стане.

Він поважно обмірковував мою супліку, не кидаючи при тім жувати, а його жіночка трепетно поривалась обстати за мене уласкавною промовою, та повстрималась.

— Ось що я тобі скажу, — вирік він між двома кусами. — Виходь завтра на роботу, а вполудне дістанеш завдаток, щоб вистачило на обід. Там побачимо, яким ти духом дишеш.

— А тим часом… — почав був я, та він урвав:

— Дай тобі зараз чогось поїсти, то й шукай вітра в полі. О, я вашу породу знаю. Глянь ось на мене. Я нікому й цента не винен. Ніколи не попускався я так низько, щоб жебрати в когось поїсти. Я завжди жив своїми заробками. Біда твоя в тому, що ти розбещене ледащо. Це в тебе

на лобі написано. Я завжди працював і жив чесно. Я сам постановив себе людьми. І ти можеш домогтися того самого, коли працюватимеш і житимеш чесно.

— Так, як ви? — спитав я.

Леле, в морок його закоржавілої від праці душі зроду не просотувалось і промінчика гумору.

— Атож, як я, — відказав він.

— І всі ми? — допоминався я.

— Так, усі ви, — потвердив він, і в голосі його бриніла переконаність.

— Але якби всі ми поставали такі, як ви, — мовив я, — то хто ні тоді, перепрошую, перекидав би вам цеглу?

От їй же богу, що в очах його жінки залеліло просміхом! А він — він сторопів, та чи то від жахливої перспективи доброчесного людства, де нікому буде перекидати для нього цеглу, чи від мого нахабства, я так ніколи й не дізнаюсь.

— Шкода й слів на тебе! — загримів він, — Геть відси, вишкрібку невдячний!

Я шарнув ногою на знак свого наміру забратися звідти і таки ще поспитався:

— То я так і не дістану чогось поїсти?

Він раптом звівся на ноги. Чоловік він був огрядний. Я ж був чужаниця в чужому місті, і за мною улягав Джон Закон. Я мерщій умикнув геть. "Але

за віщо ж невдячний? — спитав я сам себе, ляснувши його хвірткою. — Якої такої трясці він мені дав, щоб за неї міг я бути невдячний?" Я озирнувся. Його ще було видно крізь вікно. Він заходився далі порати свою запіканку.

І тут я занепав духом. Я проминув багато будинків, усе не важачись зайти. Всі вони виглядали під один шанець, і жоден не скидався на "доброго". За півдесятка кварталів я, одначе, опанував себе і вдарив зневірою об землю. Все це жебрання — звичайна собі гра, і якщо карти не до масті, я завжди можу перетахлювати їх наново! Я поклав брати приступом перший-ліпший дім. У присмерку я обійшов будинок і приступився до дверей кухні.

Я злегенька застукав і тільки-но побачив лагідне обличчя літньої жінки, що відчинила мені, як у голові одразу ж майнула "історія" до розповіді. Бо знайте, що успіх прошака залежить від його хисту оповісти доладну історію. Найперше в один змиг ока прошак має "зглибити" свою жертву. Потому він має викласти байку, що припала б до смаку й уподоби саме цій людині. І якраз тут криється чимала труднота: в ту ж мить, коли зглиблює жертву, він мусить почати й байку. Нема й хвилі промитої на роздум. Наче спалахом блискавки, повинен він осягнути вдачу своєї жертви й відповідно утнути історію, що влучила б у саму цяту. Щоб мати успіх, гобо має бути митцем. Йому треба творити як стій і невимушено — і не на тему, обрану із запасів власної уяви, а на ту, що вичитає він з обличчя відкривача дверей — чоловік то, жінка чи дитина, ласкавий чи дразливий, щедрий чи скупий, добросердий чи лихий, юдей чи християнин, чорний чи білий, з расовими забобонами чи братолюбний, провінціал чи космополіт, чи ще ким він там може виявитись. Я не раз думав, що мій успіх, як автора оповідань, багато чим завдячує вишколові за моїх блукацьких днів. Щоб устарати хліб щоденний, мені доводилось повідати правдоподібні історії. Та переконливість і щирість, якої всі знавці домагаються від оповідання, при дверях чорного ходу зроджується під тиском невблаганної скрути. І ще: я цілком певен, що якраз мої бурлацькі курси зробили з мене реаліста. Реалізм — єдиний крам, який під кухенними дверима можна виміняти на харч.

Мистецтво, зрештою, — це тільки доконане штукарство, а штукарська вигадливість заощаджує не одну "історію". Пригадую, як вибріхувавсь я в поліційний дільниці у Вінніпегу, провінція Манітоба. Я саме добивався на захід Канадською Тихоокеанською. В поліції, звісно, мали охоту почути мою історію. І я загнув їм — перше, що голови вхопилось. Поліцаї були сухотопти в самісінькій щирині материка, то яка ж історія була для них ліпша од морської? Тут їм зроду не спіймати мене. От я й розповів їм слізну повість про своє поневіряння на гаспидському судні "Гленмор" (якось мені привелося бачити "Гленмора" в Сан-Франціській бухті).

Я назвався юнгою-англійцем, мені заперечили, що говіркою я не схожий на англійського хлопця. Я тиць-миць, довелося переграти все на ходу. Народивсь я й ріс у Сполучених Штатах, по смерті батьків мене відіслано в Англію до діда з бабою. То вони ж і віддали мене в юнги на "Гленмор". Сподіваюсь, капітан "Гленмор" дарує мені характеристику, якою наділив я його того вечора в поліційній дільниці у Вінніпегу. Яка жорстокість! Яка брутальність! Яка пекельна винахідливість на тортури! Ось через віщо я дезертував з "Гленмор" в Монреалі.

Але як же мене занесло посеред Канади зі сходу на захід, коли дід мій та баба живуть в Англії? Я зараз же створив заміжню сестру, що живе в Каліфорнії. Вона вже подбає про мене. Я став просторікувати про її любу та милу вдачу. Однак їм все було мало, тим твердосердим поліцаям. Даймо, що я найнявся на "Гленмора" в Англії; то чим промишляв і де побував "Гленмор" за два роки, аж до мого дезертирства в Монреалі? І тут я потяг тих сухотоптів разом з собою довкола цілого світу. Вони ставали на прю з розбурханим тайфуном біля берегів Японії. Вони разом зі мною вантажили й розвантажували судно в усіх портах Семи Морів[6]. Я завозив їх до Індії, в Рангун, до Китаю і примусив, огинаючи мис Горн, разом зі мною оббивати молотом кригу, а врешті-решт об'якоритися у Монреалі.

І тоді вони сказали мені зачекати хвилинку, один поліцай вийшов у нічну пітьму, а я тим часом грівся перед грубкою, бентежно мізкуючи, яку то пастку вони мені готують.

Я аж застогнав подумки, побачивши, як увіходить він дверима слідом за поліцаєм. То не циган оздобив ті вуха крихітними золотими сережками; не в преріях обвітрилась та поморхла шкіра; не снігові замети і не гірські схили придали йому тієї розгойдистої ходи. А в його очах, коли вони зиркнули на мене, безпомильно вгледів я сонячні відлиски на морі. Горе ж мені з тою темою, що її було треба вичитати із обличчя жертви на очах у півдесятка поліцаїв, — мені, що зроду-віку не плавав у китайських морях, не огинав мису Горн, ані бачив увіч Індії та Рангуна!

Відчай охопив мене. Лихо замаячило переді мною в постаті цього негодами битого сина морів з теліпанчиками у вухах. Хто він? Що за один? Я маю розгадати його, перш ніж він мене розгадає. Я мушу зорієнтуватись наново, інакше ці гиряві поліцаї зорієнтують мене до камери, до поліційного суду, а там ізнов до камери, і не до одної. Якщо він запитає мене, поки я доберу, що знає він сам, тут мені й гаплик.

Але, думаєте, я виказав свою розпуку перед тими пантероокими охоронцями громадського спокою у Вінніпегу? Де б пак! Я стрінув пристаркуватого моряка, сяючи очима, вдаючи щиру полегкість потопельника, що останнім відчайдушним похватом учепився за рятувального пояса. Ось урешті тямовита людина, вона вже потвердить мою правдиву історію перед цими поліційними хортами, що не тямлять ані же, — таку роль я принаймні намагався розіграти. Я напосівся на нього, випитуючи, хто він та що він. Я мовби хотів засвідчити перед суддями надійність мого рятівника, перш ніж він порятує мене.

Моряк був проста душа — легковірний лопух. Поки я допитував його, поліцаїв почала брати нетерплячка. Нарешті один з них сказав мені заткатись. Я заткався, проте й заткавшись, напружено творив, похапки накреслюючи сценарій наступної дії. Для початку я довідався досить. Він

француз. Плавав завжди на французьких торговельних суднах, за винятком одного рейсу на фруктовозі. І нарешті — десь моя доля не вмирала! — не був на морі вже двадцять років.

Той самий поліцай попросив його взяти мене на сниток.

— До Рангуна ти заходив? — запитав моряк.

Я кивнув головою:

— Висадили там третього помічника. Тиф.

Якби він поспитав, який саме тиф, я відповів би "ентеричний", хоч сном і духом не відаю, що воно таке. Але він не допитувався. Натомість його наступне запитання було:

— Ну й як там Рангун?

— На сто з оком. Поки ми там стояли, все прали дощі.

— На берег тебе відпускали?

— А певне, — відказав я. — Ми, трійко юнг, зійшли на берег разом.

— Храм пригадуєш?

— Який храм? — відповів я запитанням.

— Ну, той великий, зі сходами.

Коли я пам'ятаю той храм, то запевне мені доведеться змалювати його. Під ногами в мене роззявилось провалля.

Я похитав головою.

— Його видно з усієї гавані,— підказав він мені.— Не треба навіть сходити на берег, щоб побачити той храм.

Зроду ще ні один храм не видавався мені таким осоружним. І все-таки я упорав той рангунський храм.

— Його не видно з гавані,— заперечив я. — Не видно його й з міста. Його не видно навіть з верху сходів, тому що… — для посилення ефекту я трохи перечекав. — Тому що нема там ніякого храму.

— Таж я сам його в живі очі бачив! — скрикнув моряк.

— Це було в…? — запитав я.

— Сімдесят першому.

— А у вісімдесят сьомому він завалився при великому землетрусі,— пояснив я, — Він був дуже древній.

Запала мовчанка. Моряк поринув у спогади юнацьких літ, відтворюючи перед своїм старечим зором чудовий храм над морем.

— Сходи й досі на місці,— підсобив я йому. — їх видко з усієї гавані. А пригадуєте малий острівець по праву руч, як увіходити в гавань? — Мабуть, такий острівець мусив там бути (я був напоготові пересунути його по ліву руч), бо старий кивнув, — Ані сліду, — закінчив я. — Тепер сім сажнів завглибшки.

Я виграв якусь хвильку на передих. Поки він розмірковував, як то все плине з часом, я наготував кілька довершальних штрихів до своєї історії.

— А пам'ятаєте митницю в Бомбеї?

Він пам'ятав.

— Згоріла до цурки, — ознаймив я.

— Джіма Вона ти пригадуєш? — знову взявся він за мене.

— Вмер, — відказав я, хоч не мав і найменшого поняття, що воно в дідька за Джім Бон.

Я знову опинився на тонкім льоду.

— А тямите Білі Гарпера в Шанхаї? — швидко спитав я від себе.

Старий матрос натужно силкувався пригадати, але пригадати Білі Гарпера — плід моєї фантазії — було його затужавілій пам'яті не до снаги.

— Та вже ж, ви тямите Білі Гарпера, — наполягав я. — Його всі знають. Він там уже сорок років. Ну, так він там і досі, ото й тільки.

І тут сталося чудо. Моряк пригадав Білі Гарпера. Може, й існував якийсь Білі Гарпер, може, він і прожив сорок років у Шанхаї і все ще лишався там; проте для мене то була новина.

Ще цілих півгодини точили ми з моряком балаки таким-о робом. Наскінчу він заявив полісменам, що я той, ким назвався, і я, переспавши ніч та поснідавши вранці надурняк, дістав волю мандрувати на захід до своєї заміжньої сестри в Сан-Франціско.

Та вдаймося знову до тої жінки з Рено, що смерком відчинила мені двері. Досить було глянути на її привітне обличчя, і я вже знав, яку роль

маю грати. Я зробився любим, невинним, безталанним парубійком. Мені заціпило язика. Я розтуляв рота й знову затуляв. Ні в світочку ж бо досі не жив я жебраним хлібом. Сум'яття моє було болюче до краю. Мені було соромно. Я, хто дивився на жебри, як на захватне чудерство, клеїв із себе правдивого сина місіс Гранді[7], обтяженого всією її буржуазною мораллю. Тільки гострі кольки в порожньому животі змогли штовхнути мене на таку ницість і ганьбу, як прошацтво. І я подбав, щоб надати своєму обличчю похнюпленого, нещасного вигляду, мов у зголоднілого юнака, незвиклого до жебрацтва.

— Ти голодний, бідний мій хлопчику, — промовила вона.

Отже, я примусив її заговорити першою.

Я схитнув головою і глитнув.

— Це вперше зроду я когось... прошу, — затинаючись, пробелькотів я.

— Ну, то заходь же. — Двері широко розчахнулись. — Ми вже поїли, але вогонь ще горить, і я тобі чого-небудь зберу.

Коли ми ввійшли на світло, вона пильно оглянула мене.

— От щоб і мій хлопчик був такий здоровий та дужий, як ось ти, — сказала вона. — А то він у мене плохенький. Часом падає ні з того ні з сього. Оце й сьогодні по обіді впав і дуже забився, лебедашечка.

В її голосі бриніла несказанна материнська ласка, якої мені раптом закортіло й для себе. Я глянув на того сина. Вій сидів через стіл, худий та блідий, голова в завоях. Він не ворушився, тільки зчудовані очі, незблимно втуплені в мене, блищали до лампи.

— Чисто, як мій бідний тато, — озвався я, — Він теж мав падучку. Якась така заморока в голові. Лікарі не годні були дати йому ради. Так і не порозуміли, що в нього було.

— Він помер? — лагідно запитала вона, ставлячи переді мною півдесятка нарідко зварених яєць.

— Помер, — я глитнув. — Два тижні тому. При мені це й сталося. Ми разом переходили вулицю. Одразу впав — і вже. Так і не прийшов до пам'яті. Занесли його до аптеки. Там і помер.

І тут я розвинув жалібну історію свого батька: як по материній смерті ми з ним перебралися з ранчо до Сан-Франціско; як його пенсії (підставного солдата) і дрібних заощаджень нам не вистачало і як він пробував був узятися поширювати передплату на книжки. Розповів я й про свої власні знегоди в ці дні по його смерті, як блукав я, самотній і всіма зацураний, вулицями Сан-Франціско. Поки ця добра жінка розігрівала грінки, смажила бекон та варила ще яйця, я, уминаючи хорошенько все, що вона ставила перед мене, увиразнив і збагатив подробицями портрет того бідолашного сироти. Я й насправжки зробився ним. Я вірив у нього, як вірив у чудові яйця, що їх тої хвилі поглинав. Я сам ладен був плакати з живого жалю до себе. Голос мій подеколи аж сльозами бринів. їй-бо, це було так зворушливо!

А та добра душа з кожною новою рискою до портрета

підкладала мені ще чого-небудь. Вона загорнула мені й пакунок на дорогу. Поклала туди гурт варених яєць, перцю, й соді, і ще чогось, а на додачу велике яблуко. Наділила вона мене трьома парами грубих червоних вовняних шкарпеток, дала чистих хусточок і ще бозна-чого, я вже тепер і позабував. І весь час вона варила й варила, а я все їв та їв. Жер я, мов той дикун, але зважте, передо мною лежала неблизька дорога через Сієрру на сліпому багажнику, і я не знав, де й коли їстиму знову. І весь цей час, наче мрець на бенкеті, мовчазно й непорушно

низав мене очима її власний нещасливий син. Для нього я, мабуть, втілював таємничість, і романтику, й пригоду — все недосяжне для його хирлявого, безживного організму. І однак раз чи два я мимохіть запитав себе, а чи він, бува, не бачить мене наскрізь до самих глибин мого облудливого нутра?

— Але куди ж ти добираєшся? — поцікавилась жінка.

— До Солт-Лейк-Сіті,— відказав я. — Там у мене сестра — заміжня сестра. — Я прикинув, чи не зробити її мормонкою, та вирішив, що не варт. — Чоловік у неї водопровідник — працює за контрактом.

Ну, а я знав, що водопровідники, які працюють за контрактом, славляться дуже добрими заробками. Одначе вже пробовкнувся. Тепер лишалось хіба якось викручуватись.

— Вони б надіслали мені грошей на дорогу, якби попросити, — пояснив я, — але в них у родині хворіли, та ще й по роботі неприємності. Компаньйон обшахрав мого шуряка. Тож я й не хотів писати про гроші. Я знав, що якось і так доберусь. Я їм закинув навтямки, що в мене вистачить, аби дістатися до Солт-Лейк-Сіті. Вона така люба й добра. А за мною аж дух ронить. Я, певно, піду в учні до шуряка. У сестри дві доньки. Молодші від мене. Одна ще зовсім немовля.

З-поміж усіх заміжніх сестер, що я розпорошив по великих містах Сполучених Штатів, ця сестра із Солт-Лейк-Сіті моя улюбленка. І вона для мене, як жива. Коли я розповідаю про неї, то уявки бачу її саму, й двох донечок, і чоловіка-водопровідника. Вона огрядна, по-материнському добра жінка, якраз на межі здорової повноти, із тих, знаєте, що завше варять ласі наїдки і ніколи не гніваються. Вона чорнявка, чоловік у неї спокійний та добросердий. Часом я аж наче знаю його зовсім добре. І хто зна, може, одного дня я і зустрінуся з ним? Пригадав же старий моряк Білі

Гарпера, то чом би й мені десь не спіткати свого шуряка із Солт-Лейк-Сіті?

Але знов-таки, в глибині душі я твердо знаю, що ніколи не здибаюсь увіч ні з ким із численних своїх батьків, дідів та бабусь, — бо я, бачте, незмінно заганяю їх на той світ. Хвороба серця — мій улюблений спосіб позбутися матері, хоч подеколи я вбавляю їй віку за допомогою сухот, запалення легенів та черевного тифу. Правда, як то можуть засвідчити полісмени з Вінніпега, дід і баба мої живуть в Англії, але то було давно, і досить імовірно, що донині й вони вже повмирали. Листів принаймні я від них не діставав.

Я плекаю надію, що та жінка з Рено прочитає ці рядки і пробачить мені мою безсоромну нещирість. Я не збираюся перепрошувати її, бо сумлінням не угризаюсь. Молодість, радість життя, потяг до пригод — ось що завело мене під її двері. Мені то пішло на користь. Це навчило мене, що людській натурі притаманна внутрішня добрість. Сподіваюсь, що і їй то пішло на користь. У кожному разі, тепер вона може посміятись від душі, коли дізнається, як то воно було насправжки.

Але тоді моя історія була для неї "правдива". Вона вірила в мене і мою рідню і пройнялася турботою через ту мою небезпечну подорож до Солт-Лейк-Сіті. Ця її турбота мало не завела мене в халепу. Саме коли я вже виходив, тримаючи обіруч наїдки на дорогу, а кишені віддималися мені від грубих вовняних шкарпеток, вона здумала про якогось там свого небожа, чи дядька, чи ще котрогось родича — поштового залізничника, що саме цього вечора мав проїздити на тому поїзді, що ним я нібито збирався махнути зайцем. Ото на руку ковінька! Вона відпровадить мене до станції, розповість поштовикові мою історію і вмовить його прихопити мене з собою у поштовий вагон. Так легко й безпечно дістанусь я аж до Огдена, а там до Солт-Лейк-Сіті лиш кілька миль. Мені аж у п'ятах похололо. Вона збуджено заходилась розвивати свій план, а я з похололими п'ятами мусив удавати безмежну радість і захоплення через таку полагоду моїх труднацій.

Полагода! Адже я налаштувався махнути в той вечір на захід, а тут ще доведеться пертися на схід. Я таки вшелепався, бо не стало мені духу сказати їй, що все те було мерзенним ошуканством, і, вдаючи захват, я натужно мізкував, як же мені з тої біди вибратись. Та рятунку не було ніякого. Вона запровадить мене аж у поштовий вагон — так сама сказала — а потім уже той її поштовик довезе мене до Огдена. А відтак мені доведеться теліпатись назад за сотні миль пустизни!

Але того вечора мені таки щастило. Саме як ладна була вже натягти свій капелюшок і йти зі мною, вона схаменулась. Її родич-поштовик не мав за розкладом проїздити того вечора, йому пересунули чергу. Приїздитиме він тільки за дві доби. Я був порятований, бо, звісно ж, моя непогамовна молодість не дозволить мені длятись тих два дні. Я бадьоро запевнив її, що швидше доберуся до Солт-Лейк-Сіті, коли вирушу одразу, і я таки вирушив, а у вухах мені відлунювали її благословення та найзичливіші побажання.

Ну, а ті вовняні шкарпетки були ого-го! Хто-хто, а я вже знаю. Пару їх я одягнув тої ж ночі, коли їхав на захід, на сліпому багажнику трансконтинентального.

МОЄ ТАКИ ГОРОЮ

Як не підведе випадковість, то путній гобо, молодий та меткий, здатен узяти гору над цілим поїздом попри всі зусилля бригади "струтонути його під укіс" — при конечній, звісно, умові, ЩО це діється нічної доби. Як уже такий гобо наполяжеться взяти гору, то він таки постановить на своєму, хіба трапиться яка приключка. Поїздовій бригаді нема іншого законного способу, поза вбивством, щоб струтонути його під укіс. А віра в те, що поїздова бригада не зупиниться й перед убивством, повсюдно поширена у світі волоцюг. Не мавши пагоди пересвідчитися в цьому на власному бурлацькому досвіді, особисто я того запевнити ке можу.

Але ось таке чував я про "лихі" дороги. Якщо волоцюга "заліз під спід" на пруття, а поїзд жене повним гоном, то виглядає на те, ніби його відти ніяким богом не викурити, доки не стане поїзд. Зручно примостившись на візку під захистом чотирьох коліс та залізного плетива, волоцюга "чхати хтів" на всю бригаду, — так принаймні він собі гадає, аж одного дня поїде на пруттях лихою дорогою. Це звикло така дорога, де нещодавно волоцюги вбили одного чи кількох залізничників. Згляньсь, господи, на волоцюгу, якого запопали "під сподом" на такій дорозі, бо то вже таки його запопали, хоч би поїзд і витискав шістдесят миль на годину.

"Гицель" (гальмівним) бере шворінь од вагонної зчепи та довгу линву і йде в тамбур перед вагоном, де під сподом лежить волоцюга. Припинає шворінь до линви, закидає ного вниз поміж вагони і попускає линву.

Шворінь б'ється об шпали, відскакує від вагонового піддона і знов б'ється об шпали. Гицель водить ним на всі боки: то трохи послабить линву, то трохи підтягне, даючи своїй зброї вдаритися і так, і сяк, і онак. Кожен удар летючого шворня згубний, а при шістдесяти милях на годину він витатакує справжню зорю смерті. На другим день рештки того волоцюги підбирають уподовж залізничної колії, а в місцевій газеті з'являється коротенька нотатка про невідомого, безперечно волоцюгу, очевидячки II якого, що, ймовірно, мав завалитися спати на рейках.

На приклад того, як удатний гобо може взяти гору над цілим поїздом, надумавсь я оце розповісти вам випадок із власного досвіду. Був я в Оттаві, добиваючись на захід Канадською Тихоокеанською. Три тисячі миль цієї залізниці слались передо мною; насувалися зазимки, а моя дорога перетинала Манітобу та Скелясті гори. Зо дня на день можна було сподіватися собачого холоду, і кожна згаяна хвилина означала додаткові труднощі в подорожі. До того ж мене злість брала. Від Монреаля до Оттави сто двадцять миль. Хто-хто, а я знаю, бо щойно подолав їх і вхекав на те шість днів. З незнаття я не подався головного магістраллю, а манівцями, і потрапив на якийсь миршавий "висмик" із двома лишень приміськими поїздами денно. І ці шість днів я прожив на

сухих шкоринках, нажебраних у фермерів-французів, та й тих мав не вдосталь.

А тут ще моя злість розтроюдилася за той день, що я промотався по Оттаві, роздобуваючи одежу на дорогу. Бо ж Оттава, як правду сказати, щодо жебрання одягу найсутужніше місто на всі Сполучені Штати з Канадою разом; єдиним винятком є Вашингтон, округа Колумбія. Це останнє благословенне місто скупе — далі нікуди. Я товкся там колись битих два тижні, силкуючись розжебрати пару черевиків, та так і виїхав ні з чим до Джерсі-Сіті.

Але повернімось до Оттави. Якраз о восьмій ранку я вирушив по одяг. Я запопадливо працював цілий день. Пройшов я миль сорок, їй-бо, розмовляв із господинями тисячі домів. Не мав навіть обідньої перерви. І ось о шостій вечора, по десяти годинах безугавного безрадісного труду, мені все ще бракувало однієї сорочки, а штани, якими я розжився, були затісні та ще й виявляли всі ознаки завчасної руїни.

О шостій я облишив роботу й подався на сортувальну станцію, маючи надію роздобути дорогою якогось харчу. Та лиха доля все ще тяжіла наді мною. Дім за домом годував мене облизнем. Аж нарешті мені тицьнули "дайку".

Я піднісся духом, бо це була найбільша дайка за весь мій тривалий та розмаїтий досвід. То був пакунок, загорнений у газети і завбільшки в цілу валізку. Я поквапився на безлюдний пустир і там розгорнув пакунок. Перше, що я уздрів, було тістечко, далі ще тістечка всякого сорту й масті і знов-таки вони ж. Однісінькі тістечка. І ніякого хліба з маслом та здоровими скибками солонини — самі лише тістечка, і це мені, що від самого їх вигляду мене нудить. За інших часів, на іншому підсонні певне племено сиділо й плакало на ріках вавілонських. І на безлюднім пустирі в гордій столиці Канади я теж сидів і плакав… над кучугурою тістечок. Як в обличчя мертвого сина, утупився я в ту купу ласощів. Певно, з мене був невдячний бурлака, що я не зволив навіть покуштувати від щедрот того

дому, де напередодні була вечірка. А втім, гостям тістечка теж десь не припали до вподоби.

Ті тістечка позначили перелом у моїй долі. Гіршого вже не могло бути, тому справи мусили піти на краще. Так воно й сталося. В першому ж домі я сподобився "посиденьок". Ну, а "посиденьки" — це така вже розкіш! Вас кличуть всередину, незрідка дадуть і вмитись, а потім "садовлять" за стіл. А полюбляють волоцюги закидати ноги під стіл! Дім той був великий і вигідний, стояв на розлогім обійсті під "крислатими деревами подалік від вулиці. Господарі щойно покінчали їсти, і мене запросили просто до їдальні само з себе вже неабияке диво, бо звикло волоцюга, котрому пощастить на "посиденьки", відбуває їх на кухні. А поки я наїдався, зі мною розмовляли сивий люб'язний англієць, його статечна дружина та гожа молоденька француженка.

"Хотів би я знати, чи та гожа француженка пам'ятає й донині, який сміх збудив у неї мій варварський вислів "пару кавалків" (себто 25 центів). Бачите, то я делікатно пробував вивудити в них "сякий-такий дріб'язок", тим-то й назвалося згадану суму. "Що?" — поспитала вона. "Пару кавалків", відказав я. Губи в неї сіп-сіп, і вона перепитала. "Що:" "Пару кавалків", — пояснив я. Тут вона вибухла сміхом. "Чи не повторили б ви це ще раз?" — попрохала вона, коли вже опанувала себе. "Пару кавалків", промовив я. Вона знов зайшлася нестримним дзюркотливо-сріблястим сміхом. "Я дуже перепрошую, — спромоглася вона, — але що… що ви сказали?" — "Пару кавалків, — відповів я, хіба щось не так?" — "Та ні, я не знаю, — вичавила вона з себе між двома нападами сміху. Але що ж воно означає?" Я пояснив їй, однак зараз уже не пригадаю, дістав я тоді в неї тих пару кавалків чи ні, та не раз по тому набігала мені думка: хто ж то з нас двох був провінціал?

Прийшовши на станцію, я побачив на превелику собі прикрість, що на сліпих багажниках трансконтинентального лаштується їхати ціле збіговисько волоцюг, душ двадцятеро. Ну, там двом-Троє волоцюг на сліпий багажняк — то ще добре. Але два десятки! Це вже пахне смаленим. Яка ж то поїздова бригада попустить нам усім їхати?

Тут, либонь, саме враз буде з'ясувати, що таке сліпий багажняк. Деякі поштові вагони будуються без дверей по краях; такий от вагон і є "сліпий". У тих же поштових вагонах, що мають такі двері, вони завше замкнені. Припустімо, поїзд рушив з місця, і волоцюга вискочив на тамбур одного з цих "сліпих" вагонів. Дверей нема, або вони замкнені. Ні провідник, ні гальмівник ніяк не можуть дістатися до зайди, щоб злупити з нього проїзне а чи скинути його з поїзда. Ясно, що волоцюга в безпеці, аж до наступної зупинки. Тут йому треба сплигнути й бігти вперед у морок, а коли поїзд рушить, знову вистрибнути на сліпень. Але в цієї простої схеми відмін без ліку, як ви самі зараз побачите.

Коли поїзд рушив, ті двадцятеро волоцюг гурмом набилися на всі три сліпні. Дехто повискакував на них, ще як поїзд не від'їхав і на довжину вагона. Це були пентюхуваті чвалаї, і я вже завбачав їм близький кінець. Певно, що поїздова бригада гав не ловила, і на першій же зупинці почалися прикрощі. Я сплигнув і побіг уперед повз колію. Зауважив, що кілька волоцюг зробило так само. Ці були явно биті жаки. Коли добираєшся на трансконтинентальному, то на зупинках треба все триматися добре поперед поїзда. На бігу я бачив, як один за одним відставали мої кумпани. То було мірою їхнього сприту й відваги у чіплянні на поїзд.

Бо потім діється таке: коли поїзд рушає, гицель іде зовні сліпня. Дістатися всередину поїзда йому нема іншого способу, хіба зіскочити зі сліпня і вистрибнути на тамбур "несліпого" вагона. Коли поїзд набирає такої швидкості, що гицель далі не важиться ризикувати, він зіскакує, пропускає декілька вагонів і чіпляється знов. Отже, справа волоцюги — забігти так далеко наперед, щоб, поки той сліпень порівняється з ним, гицель уже звільнив його.

Я випередив останнього волоцюгу футів на п'ятдесят і став чекати. Поїзд рушив. На першому сліпні я побачив гицлів ліхтар. Отже, гицель на тамбурі. І я побачив, як по ставали похнюплено ті чвалаї, пропускаючи сліпень повз себе. Вони й не поривалися чіплятись. їхня власна нездалість прирекла їх від самого початку. За ними вишнурувались

волоцюги, що трохи вже тямили на грі. Перший сліпень з гицлем вони пропустили і почіплялись на другий та третій. Звісно, що гицель сплигнув з першого, видерся на другий і розходився там, тручаючи звідти зайд. Отож-бо вся сила в тім, що я забіг далеко наперед, і коли перший сліпень дорівнявся зі мною, гицель з нього вже забрався і порає волоцюг на другому. На перший сліпень повистрибувало ще з півдесятка спритніших бувальців, що забігли досить далеко наперед.

На найближчій зупинці, коли ми бігли понад колією, я налічив нас п'ятнадцятеро. П'ятьох струтонули під укіс. Проколини почалися, як годиться, і не вщухали станція за станцією. Ось нас чотирнадцятеро, дванадцятеро, дев'ятеро, восьмеро. Це нагадало мені дитячу пісеньку про десять негренят. Я твердо поклав собі, що буду останнім негреням. А чом би й ні? Хіба не благословила мене доля силою, молодістю й спритністю? (Мені було вісімнадцять, І Я буя здоровий, як дуб). Чи мені зваги в кого позичати? Або, може, я не щирий бурлака? І хіба ці інші волоцюги не звичайнісінькі бецмани, "котолупи" і наївняки проти мене? Як не лишусь я останнім зацілілим негреням, то краще вже й зовсім кинути гру, а піти десь працювати на люцернову ферму.

Наколи ми зосталися тільки четверо, вся поїздова бригада зацікавилась подіями. Відтоді змагання пішло на вправність і кмітливість, сі в них же становище було вигідніше. Один по одному троє інших зацілілих волоцюг випали з гри, аж лишився я сам-один. Ото я запишався! Жоден крез одвіку не хизувався так своїм першим мільйоном. Я таки взяв гору навкір обом гальмівникам, провідникові, кочегарові та машиністові.

А ось, як для прикладу, кілька способів, якими я брав ту гору. Я забігаю далеко наперед у пітьму — так завдальшки, що гицель, котрий від'їжджає на сліпні, хоч-не-хоч мусить зіскочити, поки доїде до мене, — і тоді вискакую на той сліпень. Маю відтак спокій до наступної стан ції. Там я кидаюсь наперед з наміром повторити свій маневр. Поїзд рушає. Я бачу, як він наближається. На сліпні ліхтаревого світла не знати. Чи не махнула бригада на де діло рукою? Хто їх знає. Цього ніколи не вгадаєш,

і треба щомить бути готовим на все. Коли перший сліпень минає мене, я кидаюсь бігти, щоб вистрибнути на нього, і напинаю очі, чи нема, бува, гицля на тамбурі. Скільки я знаю, він міг би любісінько причаїтись там із погашеним ліхтарем і, тільки-но я скочу на приступку, огріти мене ним по голові. Я горобець стріляний. Мені вже двічі-тричі діставалося ліхтарем.

Проте ні, перший сліпень вільний. Потяг набирає ходу. До другої станції мені безпечно. Та чи безпечно? Відчуваю, що поїзд притишує хід. Одразу ж нашорошуюсь. Якесь лихо кується на моє безголів'я, а яке саме, не знаю. Я намагаюсь пильнувати на обидва боки, не випускаючи з уваги й тендера попереду. На мене може бути вчинено напад з будь-якого чи й з усіх трьох цих напрямків.

Ага, ось воно що. Гицель їхав на паровозі. Перша для мене пересторога — туп його ніг об праву приступку. Я притьмом з вагона по ліву руч і бігма вперед, минаючи паровоз, і аж у темряву. Та сама ситуація, що й весь час від Оттави. Я спереду, і поїздові нема іншої дороги, як повз мене. І шанси мої почепитися не згірші, ніж коли.

Я сторожко приглядаюсь. Бачу: ліхтар суне до паровоза, та щоб вертався — не бачу. Отже, він, мабуть, і досі там і цілком вірогідно, за ліхтареве держало тримається гицлева рука. Гицель той розтелепа, інакше він загасив би свій ліхтар, а не просто затуляв його, йдучи. Поїзд рушив. Перший сліпень порожній, і я видираюсь туди. Як і перед тим, поїзд притишує хід, гицель з паровоза чіпляється на сліпень з одного боку, а я сплигую з іншого і біжу наперед.

Я чекаю в темряві й відчуваю, як все єство моє переймається трепетом гордощів. Трансконтинентальний двічі зупинився через мене, бідолашного волоцюгу. Я сам двічі зупинив трансконтинентальний з усіма його вагонами та силою пасажирів, з урядовою поштою і двома тисячами парових коней, що напинаються в паровозі. А важу я тільки шістдесят фунтів, і в кишені у мене катма й п'яти центів.

Знов я бачу, як ліхтар суне вперед до паровоза. Та цього разу він рухається надто вже неприховано. Ця надмірна відвертість не до душі мені, і я мізкую, що то вони намислили. В кожному разі, я мушу пильнувати ще чогось, окрім гицля на паровозі. Поїзд суне повз мене. Саме вчасно, перед самісіньким стрибком, я завважую темну постать гицля без ліхтаря на першому сліпні. Я пропускаю його і цілюсь на другий сліпень. Але гицель з першого скочив долі і женеться за мною. Мелькома помічаю ліхтар гицля, що їхав на паровозі. Він сплигнув теж, і тепер обидва гицлі на землі по той самий бік, що і я. Ще мить — другий сліпень проти мене, і я вже на тамбурі. Але там не гаюсь. Я виметикував контрманевр. Перебігаючи тамбур, чую туп гицлевих ніг об приступку: лізе слідом за мною. Я сплигую з другого боку і кидаюся бігти по ходу поїзда. Мій план — забігти наперед і сісти на перший сліпень. Воловодитись нема коли, бо поїзд наддає ходу. Та й гицель у мене за спиною: женеться. Проти мене бігун з нього нікудишній, бо я наздоганяю перший сліпень, стаю на приступку й дивлюсь на свого переслідника, а він ще ступнів за десять позаду і чухрає щосили; але швидкість поїзда тепер дорівнялась його власній, і стосовно мене гицель застиг на місці. Я його підбадьорюю, простягаю йому руку; він вибухає страшними прокльонами, махає рукою на свій намір і чіпляється за кілька вагонів позаду.

Поїзд жене вперед, і я не встиг ще перехихотіти, аж тут на мене зненацька як не поросне водою. Це кочегар з паровоза наставив шланг на мене. Я переступаю з тамбура на задній виступ тендера, де мене зверху прикриває дашок. Вода перелітає невадно мені понад головою. В мене аж руки сверблять видертися на тендер і телепнути кочегара грудкою вугілля; але я знаю, що якби мені те зробити, вони з машиністом замордували б мене, і я стримуюсь.

На наступній зупинці я зіскакую і кидаюся вперед у темряву. Цього разу, коли поїзд рушає, обидва гицлі стовбичать на першому сліпні. Я вгадую їхню гру: це щоб мені вдруге не втяти своєї витівки. Я вже не зможу, випередивши другий сліпень, забігти на перший. Як тільки перший сліпень минає мене, а я не стрибаю на нього, вони обоє

зіскакують врізнобіч поїзда. Я чіпляюсь на другий сліпень і при цьому знаю, що за мить обидва гицлі виринуть водночас з обох боків. Чисто тобі пастка. Обидва виходи затулено. Та є ще один вихід — нагору.

Тон? я не чекаю на свою погоню. Витереблююсь на залізні бильця тамбура і стаю на колесо ручного гальма. На цьому гублю свою дотеперішню перевагу і вже чую тупіт гицлівських ніг на приступках обабіч. Я не озираюсь. Підношу руки догори так, щоб долоні вперлись в укосисті краї дахів обох вагонів. Одна долоня, звісно, лежить на одному вагоні, друга — на другому. В цей час обидва гицлі підіймаються на тамбур. Я знаю це, хоч мені й не до розглядин. Все це діється в лічені секунди. Я відштовхуюсь ногами і випинаюся на руках. Коли підтягую ноги, обидва гицлі кидаються до мене і хапають руками вітра. Це я знаю, бо дивлюся вниз і бачу їх, і чую також, як вони кленуть мене.

Тепер я в непевному становищі, тримаючись водночас за укосисті краї двох вагонів. Напругом перехоплююсь обома ногами на заокруглий похил одного даху, а руками — на край другого. Потім, учепившись за край того другого покотистого даху, поковзом дістаюсь через його загин на рівне, де й сідаю відсапатись, держачись тим часом за вентилятор, що бовдуриться над дахом. Я "на палубі", як кажуть волоцюги, а вся ця процедура зветься по-їхньому "палубнутись". І щоб ви знали, тільки молодий та дужий волоцюга здолає зіп'ястися на палубу пасажирського поїзда, і той молодий та дужий волоцюга мусить бути ще й сміливцем.

Поїзд прискорює хід, і я знаю, що до наступної зупинки мені буде безпечно, та тільки до наступної. Якщо я лишуся на даху після зупинки, то гицлі запевно закидають мене камінняччям. Гицель при здоров'ї здатен потаскати на дах вагона важенну каменюку — десь так, скажімо, фунтів од п'яти до двадцяти. Знов-таки гицлі, дуже ймовірно, сподіватимуться, що на зупинці я злізу там саме, де й заліз. Мені слід, отже, спуститися деінде.

Ревне благаючи долю, аби не послала тунелю найближчих півмилі, я зводжусь навстоячки і ступаю по поїзду через півдесятка вагонів. І,

повірте мені, в таких переходах полохливість поганий товариш. Дахи пасажирських вагонів не пристосовані до нічних прогулянок. А хто думає інакше — нехай спробує. Хай лишень пройдеться дахом трясучкого розколиханого вагона, де нема ніякого держива, окрім чорної порожнечі, а коли дійде до укосистого краю, геть мокрого й слизького від роси, хай з розгону переступить на сусідній укосистий, мокрий і слизький дах. Бігме, що тоді він узнає, чи не страшків він син та чи міцну має голову на замороки.

Коли поїзд уповільнює хід перед зупинкою, я спускаюся за півдесятка вагонів від того місця, до вихопився на палубу. На тамбурі ні душі. Коли поїзд зупиняється, я крадемці ковзаю на землю. Спереду поменш мною й паровозом ворушаться два ліхтарі. Гицлі шукають мене по дахах вагонів. Я зауважую, що вагон, поруч із яким я стою, — "чотириколка", тобто має по чотири колеса на кожний візок. (Як лізете під спід на пруття, глядіть, уникайте "шестиколок", — там легко напитати лиха).

Я пірнаю під поїзд на пруття і, правду кажучи, з біса радий, що він стоїть на місці. Це я вперше поліз під спід на Канадській Тихоокеанській, і риштунки тут нові для мене. Я пробую просунутись між сподом вагона та колісним візком. Але там така тіснява, що годі пропхатись. Це мені новина. Вдома, у Сполучених Штатах, я звик шмигати під спід на доброму ходу поїзда, ловлячись руками за планшир і махом закидаючи ноги підлиз на гальмовий тяж, а звідти перепинався через візок і вмощувався на сідало, утворене поперечною штабою.

В пітьмі я намацую руками пролаз між гальмовим тяжем і землею. Він з лиха тісний. Мені доводиться припасти ничма і плазувати хробаком. Утеребившись всередину візка, вмощуюсь на штабі і розмірковую собі, що там гицлі гадають, де я подівся. Поїзд рушає. Нарешті вони відкаснулися від мене.

Та чи й справді? На першій же зупинці бачу ліхтареві блими під сусіднім візком з того краю вагона. Нишпорять за мною на пруттях. Треба мерщій забиратись. Повзу на череві попід гальмовим тяжем. Мене

помічають, кидаються навперейми, та я навкарачки перевалююсь через рейку з протилежного боку і щодуху біжу до початку поїзда. Проминаю паровоз і ховаюсь у рятівній пітьмі. Все та сама ситуація: я попереду поїзда, і він мусить пройти повз мене.

Поїзд рушає з місця. На першому сліпні — ліхтар. Я причаївся і бачу, як пропливає гицель. Він пильно вдивляється в морок. Але на другому сліпні теж ліхтар. Цей гицель углядів мене і згукується з тим, що на першому. Обидва зіскакують. Дарма, я почеплюсь на третій і "палубнуся". Та ба — на третьому сліпні теж ліхтар! Це кондуктор. Німіє як, тепер на мене употужилася вся бригада.

Пропускаю і цей вагон і біжу проти ходу поїзда. Озираюсь через плече. Всі три ліхтарі спустилися на землю і хилитаються вздовж поїзда нагін ці за мною. Я додаю ходи і чіпляюсь, коли півпоїзда вже проминуло і мчить він досить шпарко. Я знаю, що два гицлі й кондуктор хижими вовками приженуть сюди секунд за дві. Виплигую на гальмове колесо, спираюсь руками об укосисті краї дахів і витискаюся на палубу, а моя розчарована погоня збилась на тамбурі піді мною, паче пси, що загнали кота на дерево, і гарикає на мене прокляттями та поминає негречними словами моїх предків.

А мені до того що? їх п'ятеро на одного, рахуючи машиніста з кочегаром, та ще ж його величність закон і могутність великої корпорації у них за спинами, а моє таки зверху. Я заблизько до хвоста поїзда, тоне тепер біжу наперед дахами вагонів аж до п'ятого чи шостого від паровоза. Обачно зазираю вниз. На тамбурі гицель. По тому, як порско він шугнув усередину, здогадуюсь, що він мене постеріг; знаю я й те, що гицель принишк за дверима, ладний кинутись, тільки-но я злізу. Але вдаю, ніби я й не туди, і лишаюсь на місці, аби запевнився він у хибній гадці. Мені його не видко, та я знаю, що він раз відхилив двері і визирнув, щоб пересвідчитись, чи я ще тут.

Перед станцією поїзд гальмує. Я звісив ноги та й гойдаю так ото ними. Поїзд зупиняється. Ногами я все ще погойдую. Чую: покрадьки

клацнула защіпка у дверях. Гицель чигає на мене. Нараз я схоплююсь і бігма вперед по даху. Цс просто в нього над головою, там, де він виглядає з-поза дверей. Поїзд стоїть, і в нічній тиші я силкуюсь наробити чимпобільше гуркоту ногами об металевий дах. Запевно не скажу, але гадаю, що тепер він теж кинувся вперед, щоб перехопити мене, коли я спускатимусь по той край вагона. Але там я не спускаюсь. Добігши до півдаху, обертаюся і тихцем назад до тамбура, від якого ми оце бігли з гицлем. Шлях вільний. Я спускаюся на землю з глухої сторони поїзда і ховаюсь у темряві. Ані душа не вгледіла мене.

Перелажу через огорожу покрай залізничної смуги і назираю собі. Ага! Що це? Бачу, як зверху поїзда суне ліхтар від паровоза до хвоста. Думають, я ще не спустився, і нишпорять за мною по дахах. Мало того, — долі обабіч поїзда сунуть вряд з верхнім ще два ліхтарі. Чисто тобі полювання на зайця, — і я той заєць. Коли верхній гицель сполохає мене, бічняки злапають. Я скручую цигарку і дивлюся, як процесія проходить повз мене. Тільки-но вони проминули, я можу безпечно йти наперед поїзда. Коли поїзд рушає, я безборонно запосідаю передній сліпень. Та не встиг поїзд розігнатись як слід, саме коли я присмалюю цигарку, бачу: кочегар виліз на тендер поверх вугілля і зорить униз на мене. Я стережусь якогось лиха. Згори він любісінько може збити мене вугляним груддям на драглі. Але натомість він забалакує, і я з полегшею зазначаю у нього в голосі нотки захоплення.

— Ат, кручий ти сину, — каже він.

Це великий комплімент, і я тремчу з радості, мов хлопчисько-школяр, премійований за успіхи в науці.

— Чуєш, — озиваюсь до нього, — ти мене більше з кишки не поливай.

— Гаразд, — відказує він і йде назад до своєї роботи.

З паровозом, отже, я заприязнився, але гицлі все ще

вганяють за мною. Після зупинки вони їдуть на всіх трьох сліпнях, і, як і перше, я пропускаю їх та вихоплююсь на палубу посеред поїзда. Тепер бригада заповзялася не на жарт і зупиняє поїзд. Гицлі поклали будь-що трутонути мене під укіс. Тричі потужний трансконтинентальний зупиняється на цій станції заради мене, і щоразу я увішаюсь від гицлів і видираюсь на палубу. Але до повного рятунку ще далеко, бо врешті вони починають краще розуміти ситуацію. Я навчив їх, що поїзда від мене годі вберегти. Вони мусять удатися на інші способи.

І таки вдаються. Коли поїзд зупинився втретє, вони прожогом кидаються за мною. Ага, я бачу, до чого воно йдеться. Наважили загнати мене в тісний кут. Спершу відтискають у кінець поїзда. Я знаю, чим це пахне. Тільки-но я опинюся в хвості, поїзд рушить, лишаючи мене позаду. Якомога огинаюсь, вивертаюся, вислизаю крутькома, шмигаю поміж погонею, і ось я вже в голові поїзда. Один гицель ушнипився за мною. Ну ж гаразд, він у мене попобігає, віддиху мені стане. Я влупив просто вперед уподовж колії. Мені що. Хай женеться хоч і десять миль, йому ж однаково треба сісти на поїзд, а на якій швидкості почепиться він, почеплюсь і я.

Тож я собі біжу, аби лиш трошки поперед нього, і приглядаюся, щоб у темряві не врізатись в яку загорожу чи стрілку. Я дивлюся задалеко наперед, і ось беркиць об якусь трясцю під самими ногами, якась мізерія, не що, і, зашпортнувшись, простягаюся навстяж долі. Мить — і я знов на ногах, та гицель уже тримає мене за комір. Я не пручаюся. Зосереджено і глибоко відсапуюсь та зважую гицля очима. В нього западисте огруддя і принаймні фунтів на тридцять менше ваги, ніж у мене. До того ж він захекався, так само, як і я, і хай лишень сікнеться з кулаками, то вже взнає, де козам роги правлять.

Але кулачити мене він не поривається, отже, з цим поки що все гаразд. Натомість він береться вести мене назад до поїзда, і тут виникає нова проблема. Я бачу ліхтарі провідника та другого гицля. Ми зближаємося до них. Моє знайомство з нью-йоркською поліцією не минуло задарма. Недурно наслухався я в телячих вагонах та по цюпах

розповідей про криваві розправи. Ану ж ці троє збираються відмотлошити мене? Бачить бог, я їм дозолив таки добре. В мене думка думку пошибає. Ми підходимо все ближче до тих двох. Я приміряюсь "під дихало" і до щелепи свого ворога, куди б йому зацідити за першої ж тривожної признаки.

Ет, пусте! Я знаю для нього іншу штуку, шкода, що не вдався до неї одразу. Я міг би допекти йому до живого, хоч він і держить мене за комір. Його цупкі пальці глибоко запхані мені за комір. Піджак у мене щільно застебнутий. Траплялось вам коли бачити турнікет, яким накладають джгут? Так оце він. Мені треба тільки пірнати головою йому під руку й обертатись. Обертатись я мушу прудко — дуже прудко. Я знаю, як то робиться: обертаєшся шпаркими ривками, за кожним обертом пірнаючи головою йому під руку. Він і не стямиться, як ті його пальці, що полонили мене, самі опиняться в полоні. Це надзвичайно дійовий засіб. За двадцять секунд, відколи я закручуся, кров цирконе йому з пучок, тендітні жилки порозриваються, а м'язи й нерви почавляться та пошматуються на страхітливий гамуз. Спробуйте це якось, коли хто вхопить вас за комір. Та вважайте, крутіться швидко — дуже швидко, як блискавка. І ще, глядіть, обертаючись, прикривайтесь; прикривайте лице лівою рукою, а живіт — правою. Бачте, той може спробувати впинити вас добрим стусаном вільної руки. І ще: крутіться від тої вільної руки, а не до неї. Удар навздогін зроду не буде такий дошкульний, як удар назустріч.

Той гицель так ніколи й не дізнається, як я мало не допік йому до живого. Врятувало його тільки те, що вони не збиралися мотлошити мене. Коли ми підійшли досить близько, він гукає, що впіймав мене, і вони подають паровозові гасло рушати. Нас проминає паровоз і три сліпні. Тут провідник та другий гицель вискакують на поїзд. А мій тримає мене й далі. Я бачу, до чого це. Він намірився дотримати мене, аж поки надійде хвіст поїзда. Тоді він почепиться, а я лишуся стручений під укіс.

Але поїзд бере прикро з місця: машиніст швидкує, аби надолужити згаяний час. Та й поїзд це довгий. Він іде вже дуже шпарко, і я знаю, що гицель тривожно прицінюється до швидкості.

— Думаєш, іще сядеш? — питаюся невинним тоном.

Він відпускає мій комір, кидається бігти і вискакує на поїзд. Ще має прокотитись кілька вагонів. Він це знав і лишається на приступці: витягає шию та слідкує за мною. В цей момент я вирішую, що робити далі. Почеплюся на останній тамбур. Я знаю, що поїзд жене хутко і гнатиме ще хутчіш, але якщо я зірвуся, то хіба тільки викачаюся в поросі, юнацького ж оптимізму мені не забракне. Своїх замірів я не виказую. Стою знічений, усім своїм виглядом промовляючи за безнадію. Але водночас ногами намацую доброї жорстви. Це першорядна опора для ніг. Слідкую також за вистромленою головою гицля. Бачу, як вона ховається всередині. Він певен, що поїзд мчить зашвидко, аби мені сісти.

А поїзд креше таки швидко — швидше, ніж мені будь-коли доводилося чіплятись. Коли підходить останній вагон, я шарпаюсь бігти по ходу поїзда. Короткий ривок щосили. Мені годі дорівнятися поїздові в швидкості, але треба якомога зменшити різницю наших швидкостей, щоб менше мене шарпнуло при вистрибі. В темряві не спосіб роздивитися залізних поручнів останнього тамбура, та й домацувати ніколи. Хапаюсь навгадькома, і в ту ж мить ноги мої відриваються від землі. Все це діється одним махом. За секунду я, може, покочуся по жорстві з потрощеними ребрами, руками чи головою. Але пальці мої міцно затискають поруччя, сіпком тіло моє трохи розвертає, а ноги лунко гупають з розгону об приступку.

Я сідаю, не знати як гордий сам із себе. За всі мої поброди це найудатніший стрибок на поїзд. Я знаю, що глупої ночі на останньому тамбурі завжди можна спокійно проїхати кілька станцій, та не хочу звірятися на хвостовий вагон. Тим-то на першій же зупинці біжу наперед з глухої сторони поїзда, поминаю пульмани, пірнаю під спід і вмощуюся на верхнє пруття попід пасажирським вагоном. На другій станції знов кидаюся наперед і пересідаю на інше пруття.

Тут я вже трохи вбезпечений. Гицлі певні, що тру тонули мене під укіс. Одначе довгий день і напружена ніч даються взнаки. До того ж під

низом не так вітряно і холодно, і я починаю куняти. Це вже ні к лиху. Спати на прутті все одно що дражнити смерть, тож на станції я вилажу і перебираюсь уперед, на другий сліпень. Тут уже можу лягти й заснути; і я таки засинаю — не знаю, як надовго, бо мене будить ліхтар, піднесений до самого обличчя. Двоє гицлів вибалушилися на мене. Я підібгався, готовий боронитись, і прикидаю, котрий то з них перший "дзизне" мене. Та в них цього нема й на гадці.

— А я думав, тебе трутонули під укіс, — каже той гицель, що тримав був мене за комір.

— Якби ти мене тоді не пустив, то лишився б під укосом за гурт зі мною, — відмовляю я.

— А це б пак чого? — питається він.

— Я б зчепився з тобою і не відпустив, тільки й того, — пояснюю йому.

Вони перегомоніли між собою, а відтак ознаймують свій вирок:

— Ну, ти вже, хло', їдь собі. Один чорт, тебе не спекаєшся.

І вони йдуть геть, а я маю спокій аж до кінця їхньої дільниці.

Все це я розповів як приклад того, що значить "взяти гору над поїздом". Я вибрав, звісно, зі свого пережиття щасливу ніч і змовчав про ті ночі,— а було їх до лиха, — коли мені пішло набакир і я зостався під укосом.

Наостанку я хочу розповісти, як мені повелося на межі дільниць. На одноколійних трансконтинентальних лініях вантажні поїзди звичайно тут пропускають уперед пасажирські. Доїхавши до тієї станції, я зліз із поїзда й подався шукати товарняка, що мав їхати опісля. Товарняк я знайшов,

він стояв готовий на бічній колії. Я забився у вантажний вагон, напівзавалений вугіллям, і враз заснув.

Прочнувсь я від грюкоту відсуваних дверей. Вже сіріло. День вішав холодний і понурий, а товарняк наш іще й не рушав. Якийсь-то "конд" (кондуктор) встромив голову в двері.

— Забирайся звідси, так тебе, розпронатак! — зіпонув він до мене.

Я забрався і вже знадвору дивився, як іде він понад поїздом, оглядаючи кожен вагон. Коли його не стало, я подумав, що йому зроду не спаде на думку, щоб у мене вистачило зухвальства залізти вдруге до того самого вагона, з якого він мене витурив. От я й забрався назад і поновно вклався спати.

Ну, а в того "конда", певно, думки снували рівнобіжно до моїх, бо він вирішив, що саме так я й зроблю. Отож він повернувся і витурив мене.

Тепер, гадаю собі, де б йому подумати, що я зроблю це втрете, і знову заліз до того самого вагона. Однак я вирішив забезпечитись. З другого боку двері було забито. Від верху вугілля я вирив яму попри ті двері та й уклався до неї. Я чув, як відчинились незабиті двері. Вліз той "конд" і зазирнув поверх вугілля. Бачити мене він не міг. Він просто гукнув мені вилазити. Я спробував був відмовчатись. Та коли він почав швиргати на мене зверху грудками вугілля, я піддався і був витурений утретє. А він ще й звістив мене крутими словами про те, що зі мною зробиться, як накриє він мене тут ще раз.

Я змінив тактику. Якщо думки снуються в когось рівнобіжно до ваших, — трутоніть його під укіс, Вломіть нагло плин своїх думок і наверніть їх на інший керунок. Так я і вчинив. Сховався між якісь вагони на сусідній бічній колії і став дивитись. Авжеж, той "конд" прийшов знову до мого вагона. Відхилив двері, заліз усередину, жбурляв грудками до моєї криївки. Видерся навіть на вугілля і зазирнув до неї. Аж цим він

удовольнився. За п'ять хвилин товарняк рушив, а "конда" більше не було видно. Я побіг поряд з вагоном, відсунув двері й забрався всередину. Вій уже ні разу не заглядав до мене, і я проїхав у тому вагоні з вугіллям рівно тисячу двадцять дві милі, здебільшого відсипаючись, тільки на кінцях дільниць (де товарняки завжди спиняються на яку годину) виходив жебрати харч. В кінці тисяча двадцяти двох миль я відбіг того вагона через одну вдатну пригоду: мені пощастило на "посиденьки", а не вродився ще той волоцюга, котрий будь-коли не проміняв би "посиденьок" на поїзда.

КАРТИНИ

То байдуже, яка нам судилася смерть,

Тільки б стало снаги, щоб побачити світ.

"Щирий бурлака", сестина.

У мандрах найбільший, певно, поваб — це брак одноманітності. Життя в Гоболандії протеївське — воно повсякчасна фантасмагорія, де трапляється неможливе і вигулькує несподіване з-поза кущів на кожному скруті дороги. Гобо ніколи не знає, що спіткається йому наступної хвилі, тим-то він і живе собі від миті до миті. Він пересвідчився в марноті далекосяжних планів і радо пустився на призволяще примхливого Випадку.

Я часто згадую свої мандрівні дні й завжди подивляю, як хутко перебігають одна по одній картини у мене в пам'яті. З чого б я не почав пригадувати, кожен день із тих часів — самоцінний, сповнений швидкоплинних і неповторних образів. Здумаю, приміром, про сонячний літній ранок у Гарісбургу, штат Пенсільванія, і одразу ж вирине в пам'яті щасливий початок того дня — "посиденьки" у двох літніх панн, і то не на кухні, а в їхній їдальні бік-о-бік з ними самими. Ми їли яйця, та ще й із спеціальних філіжанок! Раніше зроду-віку я й не чував про таке!

Спочатку, правду мовити, порався я коло них трохи незграбно; але голод не свій брат, і мені було не до церемоній. Я опанував ті їхні філіжанки, і так давав раду яйцям, що мої панни аж дуба посідали з того дива.

Та що там казати, самі вони їли, мов ті канарки, мишкаючи кожна біля свого одного яйця та лизькаючи манюсінькі скибочки сухариків. Життя ледь жевріло в їхніх тілесах, кров текла їм у жилах водява, і ніч вони переспали в теплі. Я ж цілу ніч товкся на голотечі, добиваючись із одного містечка на півночі, званого Емпорієм, і витратив чимало запасів пального в своїм тілі, аби зігрітися. Скибочки сухариків? Тільки їх і бачили! Адже кожної скибки мені було на раз укусити, та де, навіть на доброго раза не ставало. Аж нехіть брала за кожним кусом сягати по новий сухарик, коли чуєшся голінним на добрий гурт отих кусів.

Ще зовсім малим хлопчиком тримав я крихітного цуцика на ймення Панч. Годував його я сам. Раз котрийсь із нашої родини настріляв силу качок, і в нас був розкішний обід із м'ясом. Наївшись, я зготував обід Панчеві — великий таріль, повний маслаків та ласих недогризків, — і виніс йому надвір. А вийшло так, що до нас заїхав гість із сусіднього ранчо, і з ним — пес-ньюфаундленд, здоровенний, мов теля. Я поставив таріль на землю. Панч замотиляв хвостом і заходився коло нього. Йому світило, щонайменше, півгодини блаженства. Раптом наче віхола налетіла. Панча швиргонуло вбік, як соломинку, і той собацюра нап'явся на таріль. Хоч пащеку він і мав величезну, та його десь, певно, ще й треновано на гвалтовні сніданки, бо за коротку хвилю, поки я встиг копнути його ногою під ребра, він дощенту витивкав усе, що було на тарілі. Підмів геть до крихти. Наостанку ще лизнувши язиком, він прибрав навіть масні плями.

Отож як той здоровило ньюфаундленд при тарілі Панча, так і я повівся за столом двох панн із Гарісбурга. Я спустошив його. Не розбив я нічого, тільки трощив яйця, сухарики й каву. Служниця приносила ще, а я не давав їй передиху, і вона все носила й носила. Кава була першорядна, але ж пощо було її подавати в таких манюпусіньких чашечках? І коли ж мені їсти, як увесь свій час я мусив готувати безліч тих чашечок кави.

Зате принаймні мав я нагоду поплескати язиком. Ті дві літні панни з біло-рожевими лицями й сивими кучерями зроду не зазирали у ясне обличчя Пригоди. Як сказав би "щирий бурлака", вони все життя відробили "в одну зміну". До пропахченої тісняви їхнього бідного на події існування я вдерся свіжим вітром із широкого світу і приніс за собою терпкий дух поту й боротьби, гострі пахощі незнаних країв і земель. І я таки добренько пошкріб їхні тендітні долоні своїми мозолями — тим півдюймовим нароснем, що натирається на долонях, коли тягаєш кодоли та довгими годинами запопадно обіймаєш лопатилно. Я робив це не лише з юнацького бажання похизуватись, але й щоб відробити за гостину.

О, я й зараз бачу їх, тих любих панн, як і тоді, коли сидів у них за сніданком дванадцять років тому і постолакав про свої походеньки по світі, відкидаючи їхні доброзичливі поради, як і годилося хвацькому паливоді, та зачаровуючи їх пригодами не тільки власними, а й усього іншого парубоцтва, з яким доводилось мені накладати й звірятися пережитим. Я привласнив їх усі, ті чужі пригоди; і були б мої симпатичні господині не такі довірливі простухи, то любісінько могли поплутати мене на хронології. Та що з того? Вимін це був справедливий. За всі їхні чашечки кави, яйця і сухарики я відплачував сповна. Я розважав їх по-королівському щедро. Моя поява за їхнім столом була для них пригодою, а пригоду ні в яку ціну не увібгати.

Ідучи вулицею від своїх панн, я прихопив газету з-під дверей якогось довгосплюха і простягнувся в парку на травичці, щоб увійти в курс подій у світі за останні двадцять чотири години. Там, у парку, я здибався з таким же волоцюгою, як і сам. Той розповів мені про себе й уперто намовляв уступити до армії Сполучених Штатів. Сам він дався на підмову вербувальникові й ось-ось мав нацупити військову робу, і ніяк не міг узяти втямки, чом би й мені не пристати до нього. Він брав участь у поході "армії Коксі"[8] на Вашінгтон кілька місяців перед тим, і це начебто прищепило йому смак до військового життя. Я теж був із ветеранів, бо чи ж не ходив я рядовим чоти "Л" другої дивізії в "промисловому війську Келлі"? Щоправда, чота ця була більше відома як

"невадське кодло". Та мій вояцький досвід подіяв на мене зовсім у протилежний бік. Тож я полишив того волоцюгу на шляху до його кривавої кар'єри, а сам "розкинув ноги" за обідом.

Відбувши цю повину, я подався мостом через Сасквегану на західний берег. Не пам'ятаю, як звалася залізниця по той бік річки, але ще лежачи на траві, я надумав поїхати до Балтімори; тим-то я й збирався тепер гайнути туди тією залізницею, хоч як би вона там звалася. Була тепла пообідня пора, і серед мосту я нахопився на зграйку хлопців, що купались, плигаючи з бика. Одежі на мені як не було, і я й собі шубовсть у річку. Вода була напродиво, та коли я виліз і вдягся, то виявив, що мене обібрано. Хтось понишпорив у моїй одежі. Ну, то скажіть, хіба ж бути пограбованим це не така пригода, якої одної стало б на цілий день? Я знав людей, що їх було пограбовано, і вони потім торочили про ту подію до самого свого скопу. Правда, злодій, що порпався у моєму шматті, поживився не бозна-як: тридцять-сорок центів п'ятаками й центами та ще мій тютюн і цигарковий папір. Але то було все моє добро — більше, ніж можна звичайно пограбувати в людей, бо в них лишається дещо вдома, а я взагалі дому не мав. Я зміряв поглядом ватагу хлопців у воді і мав досить глузду не збивати бучі. Натомість я попросив "на закрутку", і присяйбі, що тютюнець загортав у свій власний папірчик.

По тому я потеліпався мостом на західний берег. Тут пролягала залізниця, на яку я націлився. Станції ніде не було видно. Як би підчепити товарняк, не ходячи до станції, ось у чому полягав клопіт. Я зауважив, що колія круто збивалася вгору, куди я й вийшов, і я знав, що тяжкий вантажний поїзд не зможе тут їхати надто шпарко. Але ж як шпарко? Потойбіч колії підносилася висока круча. Зверху понад її краєм визирала з трави голова якогось чоловіка. Він міг знати, як швидко підіймаються товарняки схилом і коли буде найближчий на південь. Я гукнув до нього, як тут з поїздами, а він махнув мені лізти нагору.

Так я й зробив, виліз туди і знайшов там ще чотирьох чоловіків, що лежали на траві обік першого. Я скинув на них оком і одразу впізнав, що то американські цигани. На галявині поміж деревами трохи віддалік від

краю кручі стояло кілька непоказних возів-балагул. Обшарпані напівголі дітваки шмигляли по всьому табору, однак я зауважив, що вони не наверталися близько до чоловіків, щоб не докучати. Кілька худющих, негарних, пошкорбатілих від роботи циганок поралися по господарству, а одна, я помітив, скулилася сама на передку балагули, нахиливши голову і злігши підборіддям на коліна, знебуло охоплені руками. Щасливою вона аж ніяк не виглядала. Здавалося, ніби їй до всього байдуже, — в цьому я помилявся, бо згодом довідався, що були речі, не байдужі для неї. Нерозважне горе прозирало в неї на обличчі, а вираз був такий трагічний, наче більше страждання годі й знайти. Ніщо не зможе довадити їй дошкульніш, — так, здавалося, промовляло її лине; коли ж і в цьому я теж помилявся.

Я простягся на траві покрай крутовини і завів мову з чоловіками. Ми були трохи зрідні — я був американський гобо, а вони американські цигани. Щоб нам збалакатись, я знав досить їхньої гутірки, а вони моєї. Б їхньому таборі було ще двоє, ті "ремісникували" за річкою в Гарісбургу.

Вони мали хист рехтувати парасольки; але який направду хист крився за тими парасольками, мені не сказано, а доскіпуватись було б не гречно.

День був чудовий. Вітер ані шелеснув, і ми вигрівались до мерехтливої сонячної тепліні. Звідусіль бриніло сонним дзижчанням комашні, а лагідне повітря напоїлося п'янкими пахощами землі та зеленої рути. Нам ліньки було навіть поворухнутись, хіба ото вряди-годи перекидалися спроквола яким словом. Але тут нежданo-негадано цей мир і супокій брутально збаламутила людина.

Двійко босоногих хлопчаків років по вісім-дев'ять вчинили якийсь дрібний переступ супроти таборових законів, — якої там вони шкоди накоїли, не знаю, — і один чоловік, що лежав поруч мене, знагла сів і гукнув на них. Вій був ватажок племені, цей вузьколобий, скулоокий чоловік, і досить було глянути на його тонкі губи та сардонічно перекривлене обличчя, аби зрозуміти, чому на звук його голосу ті двоє

хлопчаків так стрепенулись і застигли на місці, мов сполохані олені. На обличчях у них вималювався страх і настороженість. І в паніці вони жахнули тікати. Ватажок гукнув їм повернутись, і один хлопчина відстав, завагавшись, а все його худорляве тільце відбивало, мов у пантомімі, внутрішню боротьбу страху з розсудливістю. Він хотів повернутись. Розум і минулий досвід підказували, що повернутись — менше лихо, ніж утікати; та хоч і менше, лихо було все ж досить велике, щоб окрилити страх і під'юдити ноги на втечу.

Так вагаючись і відстаючи від товариша, добіг він до затінку під деревами, де й спинився. Ватажок його по переслідував. Він поволі підступив до балагули і видобув важкий батіг. Відтак вийшов насеред галявини й зупинився. Він не сказав ні слова, лише стояв непорушно. Він був Закон, нещадний і всевладний. Він просто стояв там і чекав. Знав я, знали й усі ми, і ті двоє хлопчаків під деревами теж знали, на що він чекав.

Хлопчисько, який був отягався, повільно посунув назад. Його лице виявляло трепетну рішучість. Він уже не огинався. Він вирішив дістати те, що заробив. І, завважте, кара була не за первісний переступ, а за втечу. Проте в цьому той ватажок племені чинив так, як чинить і високорозвинуте суспільство, серед якого він живе. Ми караємо своїх злочинців, а коли вони втікають, повертаємо їх назад і додаємо кари.

І ось хлоп'я підійшло просто до ватажка, спинившись якраз на зручній віддалі для замаху пугою. Цьвохнув батіг, розтинаючи повітря, і я здригнувся, вражений силою удару. Оця тонка маленька ніжка була така тонка й така маленька. Там, де вперезав її батіг, тіло взялось білим, а де побіліло, набубнявів страхітливий рубець, і місцями, де луснула шкіра, задзюрило червонавим. Новий замах батога, і все хлоп'яче тіло знітилося в чеканні удару, хоч хлопчик і не рушив з місця. Силу волі він мав неабияку. Схопився другий рубець і третій. Тільки за четвертим циганча зойкнуло і, вже не годне далі встояти під новими ударами, застрибало, повискуючи з болю, однак тікати й не поривалось. Якщо мимовільний танець заводив його туди, куди бич не досягав, воно підтанцьовувало

знов поближче. А коли вже було по всьому — десяток канчуків — подалося, хлипаючи та скімлячи, геть між балагули.

Ватажок усе стояв і чекав. З-поміж дерев вийшов другий хлопець. Але цей не підходив просто. Він наближався поступцем, мов зіщулений собака, перейнятий панічним страхом, що раз у раз примушував його повертати і кидатись на яких півдесятка кроків назад. Щоразу вій повертався і з хлипанням та невиразним тваринним хрипом у глибині горлянки знову йшов, кружляючи, все ближче й ближче до ватажка. Я зауважив, що на самого цигана малий не глянув ані разу. Очі його були невідривно прикуті до батога, і в тих очах прозирав такий жах, що мені аж усередині защеміло, — невимовний жах украй затурканої дитини. Я бачив, як дужі чоловіки падали один за одним у битві й корчились у смертельній агонії, бачив, як десятки їх розшматовувало вибухами снарядів по повітрю, але то, повірте, було мені за смішки й веселу забаву проти цього видовища нещасного хлоп'яти.

Шмагання розпочалось. Перший хлопець відбувся жартом порівняно з цим. Одразу ж по його тонких ніжках заструмила юшка. Він гоцав і в'юнився, карлючився так, що здавалося, ніби то якась химерна маріонетка, смикана за шворку. Кажу "здавалося", бо зойки його кепсько з тим в'язались і надавали всій картині реальності. Верещав він гостро й пронизливо; грубих звуків не було, чувся тільки тонкий голосок дитини з не проявленими ще ознаками статі. Нарешті хлопчині вже несила було терпіти далі. Розсудливість полишила його, і він сіknувся тікати. Але тепер уже циган не випускав його, переймаючи втікача ударами і заганяючи на відкрите.

Аж тут ватажкові перешкодили. Я почув несамовитий здавлений крик. Жінка, що сиділа на передку балагули, сплигнула і кинулась боронити малого. Вона вскочила межи ним і циганом.

— Що, й собі скортіло, га? — визвірився той з батогом, — Ну ж, начувайся.

Він замахнувся. Спідниця в циганки була довга, тож він і не пробував підтинати по ногах. Він стьобав її по обличчю, а вона боронилася, як уміла, руками й долонями, втягнувши голову в худі плечі й приймаючи удари на ті худі плечі та руки. Геройська мати! Вона знала, що робить. Хлопчисько, все ще голосячи, югнув між балагули.

І весь цей час четверо чоловіків лежали обік мене, дивились і навіть не поворухнулися. Не ворухнувсь і я, і кажу це без сорому; проте моєму розумові доводилося живосилом тлумити природне поривання схопитись і втрутитись. Але я знав життя. Яка пільга була б тій жінці чи мені, якби там, на березі Сасквегани, п'ятеро чоловіків збили мене до смерті? Раз я бачив, як вішали чоловіка, і хоч все єство моє волало проти, уста мовчали. Якби вони розтулились, то мені найправдоподібніше увалили б черепа руків'ям револьвера, бо Закон велів повісити того чоловіка. А тут, у цьому циганському таборі, Закон велів шмагати цю жінку.

Та при всьому тому в обох випадках утримувало мене від втручання не веління Закону, а те, що Закон був дужчий за мене. Якби не ті четверо поряд зі мною, з якою радістю розміряв би я тим батогом плечі самому ватажкові! І певен, що не лишив би на ньому живого місця, хіба що мене припадком котрась із таборової жіноти шпортонула б ножакою чи огріла кием. Але ось поруч таки лежали на траві ті четверо. І завдяки їм Закон був дужчим за мене.

О, повірте, серце мені кров'ю обкипало. Як б'ють жінок, бачив я й раніше, і то часто, але зроду не бачив, щоб так били, як тут. Одежа в неї на плечах подерлася на канцур'я. Один удар, від якого вона не вборонилася, лишив кривавий басаман від щоки до підборіддя. Не удар, не два, не десяток і не два десятки, а без кінця, без краю хльоскала та сириця, закручуючись навкруг неї. Піт заливав мене, і я тяжко дихав, уп'явшись руками в траву, аж видирав її з корінням, і весь той час мій розум нашіптував мені: "Дурню! Дурню!" Той басаман на щоці мало не доконав мене. Я почав зводитись на ноги, та рука одного із сусідів лягла мені на плече і притисли до землі.

— Легше, приятелю, легше, — застеріг він мене стиха. Я глянув на нього. Його очі незмигно зустріли мій погляд. Це був кремезний чолов'яга, широкий у плечах і дужом'язий; а лице в нього мало вираз лінькуватий, флегматичний і сонний, притім не лихий, однак беземоційний і цілковито бездушний — темна душа, не зла, позбавлена моралі, тупа і вперта. Він просто тварина, в якої щойно заклюнулося на розум, добродушний звір, наділений силою та інтелектом горили. Рука його тяжко давила на мене, і я відчув усю міць її м'язів. Я позирнув на інших тварюк; двоє з них лежали незворушно і без жодних ознак зацікавленості, а один жадібно пас очима лоскітливе видовище. Розсудливість повернулась до мене, м'язи охляли, і я поник на траву.

Я майнув думкою назад, до тих двох самітних панн, в чиєму товаристві снідав того ранку. Менш як дві милі навпрошки відділяли їх від цієї сцени. Тут ось тихої днини під благодатним сонцем мій брат катував їхню сестру. Тут писалася сторінка життя, якої ніколи їм не побачити, і так воно й ліпше, хоча, не бачивши цього, вони зроду не зможуть збагнути, ані чиї вони сестри, ані самих себе, ані пізнати, з якої глини їх стулено. Бо ж не дано жінці жити в тісних пропахчених кімнатах і чутися при тім сестрою цілого світу.

Та от уже скінчилася кара, і циганка, затихнувши, повернулася на своє сідало. Решта жінок не підходили до неї — принаймні не підходили одразу. Вони боялися. Але вони попідходили згодом, коли зминув належний проміжок часу. Ватажок поклав батіг, вернувся до нас і простягся на траві по другий бік від мене. Він аж засапався з натуги. Він витер рукавом піт з очей і зиркнув козиря на мене. Я відповів байдужим поглядом: мене його справи не обходять. Від них я не пішов одразу ж, а пролежав там ще з півгодини — за даних обставин цього вимагали такт і етикет. Я ще скрутив цигарку з позиченого в них тютюну, а коли спустився з кручі на залізницю, то мав усю необхідну інформацію, щоб підчепити найближчий товарняк на південь.

Але ж бо й що з того всього? Це була сторінка життя, і квит; а траплялось мені бачити багато гірших сторінок, куди гірших. Часом я

твердив (жартома, як гадали мої слухачі) таке: головна відміна людини від інших тварин в тому, що людина — єдина істота, яка кривдить своїх самиць. Нічого такого не можна закинути ані вовкові, ані полохливому койотові. Навіть собака, розбещений одомашненням, так не ведеться. Собака ще й донині зберіг щодо цього свої дикі інстинкти, а ось людина втратила більшість їх — принаймні більшість добрих.

Хочете знати сторінки життя, гірші за ті, що я описав? Почитайте звіти про дитячу працю в Сполучених Штатах — на сході, заході, півночі й півдні, байдуже де, — і дізнаєтесь, що всі ми з нашою гонитвою за зиском верстаємо й друкуємо ще прикріші сторінки життя, ніж ця поодинока сторінка жінкобійництва над Сасквеганою.

Я пройшов яку сотню ярдів до місця, де була добра опора для ніг понад колією. Тут я міг почепитись на товарняк, коли той поволі повзтиме під гору, і тут-таки я надибав душ із півдесятка волоцюг, які чекали на те саме. Кілька з них різалися "в сьомаки" засмальцьованою колодою карт. Я прилучився до них. Один негрисько почав тахлювати карти. Обдемкуватий, молодий і кругловидий, він аж променився доброзичливістю, аж світився нею. Здавши мені першу карту, він спинився і поспитав:

— Агов, хло', я висе тебе наче десь бачив?

— А то ж би й ні,— відказав я. — Тільки ризи на тобі були тоді трохи йнакші.

Він видивився непорозуміло.

— Бафело тямиш? — підказав я.

Тоді він упізнав мене й зі сміхом та вигуками привітав, як старого друзяку, бо в Бафело одяг на ньому був смугастий, оскільки він відбував

строк у виправній тюрмі округи Ері. Мій одяг, властиво, теж був тоді смугастий, бо ж і я там відбував свій строк.

Гра точилася далі, і я довідався, на що ми грали. Вниз у бік річки збігала крута й вузька стежка, що провадила до джерела якихось двадцять п'ять футів під нами. Ми грали на краю пагорба. Чия "влипне" — мусив брати невелику бляшанку з-під згущеного молока і носити нею воду вигранцям.

Зіграли перший кін, і влип негрисько. Він узяв ту малу бляшанку і потирився вділ, а ми сиділи на горі й шкилювали з нього. Воду ми дудлили, мов риби. Тільки для мене самого йому довелося сходити чотири рази, а в інших спрага була така ж ненаситна. Стежка була дуже прикра, і часом негрисько напівдорозі послизався, розпліскував воду й мусив вертатись по нову. Але він не мав того за зле. Він з душі реготався, як і ми всі, тим-то й послизався так часто. А ще він запевняв нас, що коли влипне хто інший, так отоді-то вже він вихлище хтозна й скільки води.

Вдовольнивши спрагу, ми почали новий кін. Влип знов-таки негрисько, і знов ми обпивалися від пуза. Третій кін і четвертий скінчилися так само, і щоразу наш повновидий чорнюк мало не вмирав у захваті від того, що доля до нього така зичлива. І ми теж мало не вмирали із захвату вкупі з ним. Там, на тім пагорбі, ми рвали боки зо сміху, мов безтурботні дітлахи чи боги. Я сам так заходився реготати, що маківка мені мало з голови не відскакувала, і цмолив з бляшанки воду, поки геть не набряк. Виникло серйозне побоювання, чи не завадить нам тягар спожитої води чіплятись на товарняка, як той надійде. Ця деталь мало не доконала негриська. На добрих п'ять хвилин йому довелося облишити носити воду, поки він, регочучи, викачувався по землі.

Довшали тіні, снуючись усе далі й далі через річку, і запали лагідні підхолодні сутінки, а ми все жлуктили воду і наш чорний чашник носив її ще й ще. Забулася жінка, побита перед годиною. То була прочитана й перегорнута сторінка; тепер мене заполонила ця нова, а коли на схилі засюрчить паровоз, буде й по цій сторінці і почнеться інша; і так

гортається книга життя, сторінка за сторінкою, і сторінкам тим не видно кінця — поки ти молодий.

А потім ми зіграли кін, де негрисько якимось побитом не влип. Жертвою став худий і хоровитий гобо, той, що сміявся менше за всіх. Ми сказали, що зовсім не хочемо води, — і то була щира правда. Ні за які багатства Ормуза[9] й Інду, ні під яким давилом не увібрав би я й краплини в свій пересичений організм. Наш негрисько виглядав розчарованим, а тоді, щоб якось зарадити справі, ознаймив, що, мабуть, трохи вип'є. І слів своїх він не кинув на вітер. Випив трохи, потім ще трохи, а там і ще трохи. Меланхолійний гобо все спускався й підіймався крутим пагорбом, а негрисько все пив іще й іще. Він вицмулив води більше, ніж усі ми разом. Сутінки згусли в нічну темінь, висіялись зорі, а той усе пив. Я певен, що якби не свисток товарняка, він би й досі сидів там, упиваючись водою та помстою а меланхолійний гобо так і сновигав би все вниз та вгору!

Але пролунав свисток. Сторінка дійшла кінця. Ми позривались на ноги і витягайсь у розпорошку вподовж коли. ось наближається поїзд, чахкаючи та чмихаючи на схилі, його прожектор обертає ніч на день, виразно окреслюючи наші постаті. Паровоз проминув нас, і всі ми кинулись бігти поряд з вагонами, дехто вискакував на бічні драбини, дехто "розшугакував" двері порожніх товарних вагонів і видирався туди. Я вибрав платформу, навантажену всілякими дошками та брусами, й забився в затишний закамарок. Я лежав горілиць, газета в голови за подушку Наді мною переморгувалися зорі, цілими зграями шарпаючись то в один бік, то в другий на поворотах, і дивлячись на них, я й заснув. Було по дневі — одному з моїх днів. Завтра прийде новий день, і я був молодий.

"ЗАЛОБОДАЛИ"

До Ніагара-Фолса я приїхав у "пульмані з бічними дверима", чи, по-простецькому кажучи, у вантажному вагоні. Платформу, до речі, братва називає "гондолою". Та менше з тим. Прибув я проти вечора і просто з

товарняка до водоспаду. Щойно моїм очам відкрилось те чудо з падучої води, — я пропав. Я був не годен відірватися, щоб "покалатати" по вечерю до "приваток" (осель). Навіть "посиденьки" й ті не виманили б мене звідти. Настала ніч, чудова місячна ніч, але я не йшов від водоспаду аж до одинадцятої. Тоді прийшла мені пора шукати місця на "кимару".

"Кимарити", "храпонути", "бебехнутися", "чавити вухо", — все це означає те саме: спати. Звідкись я нюхом чув, що Ніагара-Фолс — лихе місто для волоцюги, і я подався за околицю. Там я переліз через якусь огорожу і "бебехнувся" на чиємусь полі, втішаючи себе надією, що тут мене Джон Закон зроду не відшукає. Я вивернувся в траві горілиць і заснув, наче немовля. Було мені так затишно й тепло, що за цілу ніч я ні разу не пробудився. Та тільки засіріло, я розтулив очі і згадав той казковий водоспад. Я переліз назад через ту саму огорожу й подався, аби ще раз на нього позирнути. Було заранння, хіба п'ята, калатати ж по сніданок до восьмої — марна річ. Щонайменше три години я міг пробути коло річки. Та ба! Не судилось мені вже ніколи бачити ані річки, ані цього водоспаду.

Я увійшов до сонного міста. Простуючи тихою вуличкою, я вгледів на тротуарі трьох чоловіків, що рядком зближались до мене. "Наш брат, волоцюга, — вирішив я, — повставали вдосвіта". В цьому припущенні я лиш почасти мав слушність, тобто на шістдесят шість і дві третини відсотка. По краях то були й справді волоцюги, але середній — ні. Я збочив на край тротуару, щоб пропустити трійцю. Та вони по пройшли повз мене. По слову того, котрий був середній, усі троє стали, і він звернувся до мене.

Я враз ізмикитив, що до чого. Він був полісмен-"шухєр", а ті два гобо — його бранці. Джон Закон не спав і полював на раннього хробака. За хробака був я. Якби мені тоді той розум, що по кількох місяцях, я завернув би голоблі й дав звідти дьору, як сам дідько. Хай би був стріляв, — мене він би запопав хіба що влучивши. Гнатись він ні в світі б не гнався, бо два гобо в жмені варті більш, як один на втіках. Та я був тоді такий

бевзень, що коли він спинив мене, застиг на місці. Балачка в нас була коротка.

— В якому готелі ви зупинились? — поспитав він.

Я влип. Ні в якому готелі я не спинявся. А що я не знав назви жодного місцевого готелю, то не міг і брехнею собі зарадити. До того ж я був занадто рано на ногах. Все свідчило проти мене.

— Я щойно приїхав, — відповів я.

— Ну, так повертайся і дибай поперед мене, тільки не дуже попереду. Тут дехто хоче з тобою познайомитись.

Отже, мене було "залободано". Я знав, хто це зі мною хоче познайомитись. "Шухер" і двоє волоцюг ступали слідом за мною, і я за вказівками полісмена допровадив усіх до міської тюрми. Там нас обшукали й позаписували наші прізвища. Я забув уже, під яким саме іменем мене зареєстровано. Я назвався Джеком Дрейком, та під час обшуку знайшли листи, адресовані Джекові Лондону. Вийшла неприємність, від мене зажадали пояснень, — деталі всього того стерлися мені в пам'яті, то я й не пам'ятаю вже, залободали мене як Джека Дрейка чи як Джека Лондона. Але той чи інший повинен числитись в архівах тюрми Ніагара-Фолс. Це можна з'ясувати на місці. Діялось то десь під кінець червня 1894 року, а за кілька днів по моєму арешті розпочався великий страйк залізничників.

З реєстратури нас завдали на "гобо" і замкнули. "Гобо" — це та частина тюрми, де у великій залізній клітці тримають дрібних правопорушників. Оскільки гобо-волоцюги становлять основну їх масу, ця залізна клітка й називається "гобо". Тут ми застали кількох волоцюг, що попалися ще раніше того ж дня, і раз у раз нам підкидали по двоє-троє нових. Нарешті, коли нас набралося шістнадцятеро, всіх повели нагору до судової зали. А тепер я правдиво опишу все, що діялося в тій судовій

залі, бо знайте, що мій патріотизм американського громадянина зазнав там удару, від якого так ніколи вповні й не оклигав.

В судовій залі нас було шістнадцятеро в'язнів, суддя і двоє бейліфів[10]. Суддя, здавалося, сам собі правив і за писаря. Ніяких свідків не було. Не був там присутній жоден із громадян Ніагара-Фолса, щоб побачити, як чиниться правосуддя в їхній громаді. Суддя зирнув перед собою до списку справ і викликнув чиєсь прізвище. Підвівся один гобо. Суддя глянув на бейліфа.

— Волоцюзтво, ваша честь, — промовив той.

— Тридцять діб, — вирік його честь.

Гобо сів, а суддя вже викликав інше прізвище, й інший гобо зводився на ноги.

Суд над першим волоцюгою забрав ледве п'ятнадцять секунд. Суд над другим відбувся в такому ж темпі. Бейліф сказав: "Волоцюзтво, ваша честь", а його честь вирік: "Тридцять діб". Так воно і йшло, як по-заведеному: п'ятнадцять секунд на гобо — і тридцять діб на душу.

Німе жалюгідне бидло, подумав я сам собі. Та постривайте, дійде ось черга до мене; я його честі утну "концерта". Десь там на півдорозі його честь із якоїсь примхи дав одному з нас можливість вимовитись. Трапилося так, що цей чоловік не був справжній гобо. В нього не було ніяких прикмет заводового "шугая". Якби він підійшов до решти нас, коли ми чекали товарняка де-небудь під водокачкою, ми як стій визнали б його за котолупа. "Котолуп" у Гоболандії — синонім новачка. Цей котолуп був чоловік уже літній, мав так, либонь, років під сорок п'ять. Плечі він трохи горбатив, а лице йому поборознили негоди.

Багато років, за його словами, візникував він у якійсь фірмі в Локпорті (коли не помиляюсь), штат Нью-Йорк. Згодом у фірми справи пішли

кепсько, і нарешті в сутужному 1893 році вона й зовсім збанкрутувала. Його тримали доостанку, хоч під кінець він працював уже тільки від нагоди до нагоди. Він докладно розповів про свою скруту з роботою в наступні місяці, коли стільки людей сиділо без роботи. Врешті він вирішив, що на Озерах у нього будуть кращі перспективи, й вирушив до Бафело. Він, звісно, "дійшов до краю", і ось він тут. Оце така історія.

— Тридцять діб, — вирік його честь і викликав чергового волоцюгу.

Викликаний підвівся.

— Волоцюзтво, ваша честь, — промовив бейліф, і його честь вирік:

— Тридцять діб.

Так воно і йшло, по п'ятнадцять секунд і по тридцять діб на кожного. Жорна правосуддя мололи без затину. Зважаючи на ранню годину, дуже можливо, що його честь ще не снідав і тому квапився.

Кров американця скипіла в моїх жилах. За плечима в мене було кілька поколінь американських предків. Одна із свобод, за які вони змагались і накладали головами, було право на суд присяжних. То була моя спадщина, скроплена й освячена їхньою кров'ю, вона перейшла від них до мене, отже, я мав стояти на своєму. Ну ж гаразд, погрозився я подумки. Нехай він лише дійде до мене!

І він дійшов до мене. Викликнув моє. прізвище, яке воно там не було, і я підвівся. Бейліф промовив: "Волоцюзтво, ваша честь", і я почав говорити. Та суддя почав говорити водночас, і сказав він: "Тридцять діб". Я запротестував, та в цю мить його честь саме викликав по списку наступну жертву. Його честь відірвався тільки, щоб кинути мені: "Замовч!" Бейліф живосилом посадив мене. А за мить наступний гобо дістав своїх тридцять діб і ще один ось-ось мав дістати свої.

Упоравши нас усіх по тридцять діб на брата, його честь перш ніж відпровадити нас, несподівано повернувся до візника з Локпорта — того єдиного чоловіка, якому дав висловитись.

— Чому ти покинув роботу? — поцікавився його честь.

Ну, а той візник уже пояснював, як робота його покинула, і запитання спантеличило його.

— Ваша честь, — почав він ошелешено, — та ж чи не смішно таке питати?

— Ще тридцять діб за те, що покинув роботу, — вирік його честь, і суд скінчився. Ось вам вислід: візник дістав разом шістдесят діб, а всі ми решта — по тридцять.

Нас повели вниз, замкнули й дали поснідати. Сніданок, як на в'язницю, був досить добрий, і кращого за весь наступний місяць мені їсти не траплялося.

Я був приголомшений. Оце так засуджують на судовій комедії, де мене позбавлено не тільки права на суд присяжних, але й права визнати себе винним чи невинним. І ще одне право, за яке боролись мої предки, свінуло мені в думці — габеас корпус[11]. Ну, я ж їм покажу! Та коли я зажадав адвоката, мене взяли на глузи. З габеас корпус було все гаразд, але який мені з того пожиток, коли я не мав змоги знестися ні з ким поза тюрмою? "Та все-таки я їм покажу. Не доки ж триматимуть мене тут. Нехай-но вийду. Отоді вони в мене поскачуть. Я трохи знаюся на законах і на своїх власних правах, і я виведу їхні зловживання на чисту воду". Перед очима в мене замаячили видива компенсацій за збитки та сенсаційних заголовків у газетах, аж тут нагодились тюремники і почали витурювати нас до головної канцелярії.

Полісмен клацнув мені на правому зап'ястку наручнем. (Ага, подумав я, ще одна наруга. Ну, стривайте, хай-но я вийду.) Другий наручень тої ж пари він начепив на лівий зап'ясток якогось негра. Це був вигончастий негр — понад шість футів зросту, такий високий, що коли ми стояли пліч-о-пліч, його рука трохи аж підтягувала мою. І ще він був найщасливіший і найобідраніший негр, що я будь-коли бачив.

В такий спосіб нас усіх наручнями забили в пари. Потім де не взявся блискучий нікельований ланцюг, його прошилено крізь ланки всіх наручнів і позамикано спереду й ззаду подвійної шеренги. Тепер ми всі були нанизані на одному ланцюзі. Подано команду рушати, і під охороною двох полісменів ми потягли вулицею. Нам із вигончастим негром дісталось почесне місце: ми очолювали процесію.

Після могильного мороку в'язниці сонце надворі сліпило очі. Ніколи не було воно мені таке любе, як тепер, заклинцьованому в брязкотливі ланці кайданникові. Я знав, що розлучаюся з ним на тридцять діб. Ми пройшли вулицями міста до залізничної станції під цікавими поглядами перехожих і особливо гурту туристів на веранді готелю.

Ланцюг провисав наослаб, і з превеликим грюкотом та дзенькотом ми порозсідалися по двоє на лавах вагона для курців. Хоч як я палав обуренням від заподіяної мені й моїм предкам кривди, практичності я мав досить, щоб не стратити голови зовсім. Все це було зовсім нове для мене. Тридцять днів таємниці чекало попереду, і я роззирався довкола за кимось, хто мав ключі до неї. Бо я вже довідався, що мені світить не миршава хурдига на яку сотню душ, а солідна виправна тюрма на кілька тисяч в'язнів із термінами від десяти діб до десяти років.

На лаві позад мене сидів прикутий до ланцюга присадкуватий, кремезний і дужий чоловік. Було йому десь так тридцять п'ять — сорок років. Я зважив його поглядом. В кутиках очей я вгледів у нього усміх, лагідність та гумор. Все інше виказувало в. ньому брутальну тварюку, вкрай неморальну, сповнену каламутних пристрастей і дикого шалу. Але

ті кутики очей, той гумор і лагідність правдили його переді мною і робили прийнятним.

На ньому я й спинився. Я "приклепався" до нього. Поки мій кайдановий товариш, височенний негр, зі сміхами та хихами журився за якоюсь там пральнею, що її він неминуче втратить через арешт, а поїзд котився у бік Бафело, я розгомонівся з тим чолов'ягою на лаві позад мене. Його люлька була порожня. Я натоптав її своїм дорогоцінним тютюном — за одним разом на добрий десяток закруток. Та що там казати, чим довше ми з ним розмовляли, тим більше я впевнявся в своєму виборі, аж під кінець розділився з ним усім своїм тютюном.

А треба вам знати, що єство в мене якесь плинне, здатне ладитись із будь-якими формами життя й обговтуватись майже де завгодно. Я поклав собі конче пристати до цього чоловіка, хоч тоді й не уявляв, у якій великій пригоді це мені стане. Саме в тій тюрмі, куди нас везли, він ніколи не був, але відбував одне "коло", два, ба й п'ять по різних інших в'язницях ("коло" означає рік) і набрався чималої мудрості. Ми з ним запанібратались куди твоє діло, і серце моє аж підскочило, як він застеріг, щоб я його тримався. Він звав мене "Джек", і я теж звав його "Джек".

Поїзд зупинився на станції миль за п'ять від Бафело, і ми всією вервечкою злізли. Не пригадую назви тої станції, але певен, що котрась із цих: Роклін, Роквуд, Блек-Рок, Рокасл чи Ньюкасл. Та хай як вона там звалась, нас прогнали трохи пішки, а потім посадовили до трамвая. Вагон був старосвітський, із сидіннями у всю довжину обабіч. Пасажирів попросили пересісти на один бік, а ми, страшенно брязкотячи ланцюгом, вмостилися на другий. Пригадую, як ми сиділи одні навпроти одних, і ще пригадую переляканий вираз жіночих облич; ці жінки, безперечно, мали нас за банколупів та засуджених убивць. Я спробував прибрати якнайлютішого вигляду, але той мій кайдановий товариш, невміру щасливий негр, одно, знай, закочував очі і, сміючись, усе товк своєї: "0 господи! 0 господи!"

Ми висіли з трамвая, ще пройшли пішки й опинились у канцелярії виправної тюрми округи Ері. Тут нас поза-реєстровували, і в тих списках і донині має бути котресь із моїх імен. І ще нам оголосили, що ми повинні залишити тут усі свої цінності: гроші, тютюн, сірники, кишенькові ножики й таке інше.

Мій новий товариш похитав до мене головою.

— Не лишите своїх речей тут, — їх конфіскують усередині,— застеріг службовець.

Та й на це мій товариш похитав головою. Вій щось ворожив руками, ховаючи їх поза чужі спини. (Наручні нам поскидано). Я придивився до нього й собі теж згорнув до хустинки все, що хотів пронести з собою. Ті клуночки обоє ми позапихали за пазуху. Я зауважив, що наші співв'язні, за винятком одного чи двох, не поздавали своєї мізерії тому конторникові. Вони сподівались пронести її якось, та їм бракувало мудрості мого товариша, бо вони не позагортали свій дріб'язок у клуночки.

Наші колишні конвоїри забрали наручні й ланцюг і подалися назад до Ніагара-Фолса, а нас під новим конвоєм повели до тюрми. Поки ми були ще в канцелярії, до нас прилучились інші партії новоприбулих в'язнів, так що тепер наша процесія налічувала душ сорок чи й п'ятдесят.

Знайте ж, о неув'язнені, що у великій тюрмі можливості для пересування так само обмежені, як була обмежена торгівля в середньовіччі. Коли потрапиш досередини, то своєю волею розгулювати там не будеш. Трохи не на кожнім кроці натикаєшся там на великі сталеві двері чи й ворота, які завжди під замком. Нас повели до перукарні, але дорогою ми кілька разів зупинялися, поки для нас відмикали двері. Так ми затримались у першому корпусі, куди ввійшли. Корпус — це не просто приміщення. Уявіть собі подовгастий цегляний куб на шість поверхів заввишки, де кожен поверх — це ряд камер,

скажімо, по п'ятдесят в одному ряді — коротше, уявіть собі куб з велетенських стільників, поставте цей куб на землю й обведіть будівлею з дахом поверху та стінами зусібіч. Все це разом і творить один корпус у тюрмі округи Ері. А ще для повноти картини уявіть собі вузьку галерею зі сталевим поруччям на всю довжину кожного ряду камер, а в кінцях того подовгастого куба — системи вузьких протипожежних сталевих драбин, якими сполучені всі галереї.

Ми загаялись у першому корпусі, чекаючи, поки в'язничий відімкне двері. Тут і там снували стрижені наголо тюряжники в посмугованій одежі і з виголеними обличчями. Одного такого в'язня я помітив над нами на галереї третього ярусу. Він перехилився вперед, спершись долонями на поруччя, і начебто зовсім нас і не помічав. Здавалось, він просто ловить випорожні. Мій товариш потиху і якось особливо засичав. Той в'язень глипнув униз. Вони показали щось один одному на мигах. Потім у повітрі пролетів клуночок мого товариша. Той в'язень перехопив клуночок і блискавично сховав за пазуху, а сам далі стоїть і ловить випорожні. Мій товариш сказав мені зробити, як і він зробив. Я вибрав слушний момент, коли наглядач відвернувся спиною, і мій клуночок так само майнув за пазуху в'язневі нагорі.

За хвилину двері було відімкнено і ми посунули до перукарні. Тут теж поралися люди в арештантському смуговинні. Це були тюремні перукарі. І ще були там ванни, гаряча вода, мило і щітки-скребачки. Нам звеліли роздягтися і вимитись, щоб кожен потер спину сусідові,— примусова ця купіль була марною осторогою, бо в тюрмі аж кишіло від нужі. Після купелі нам дали кожному по парусиновому мішку на одяг.

— Одежу поскладайте, до мішків, — звелів наглядач. — Потай пронести всередину не вдасться нічого. На огляд мусите вишикуватись голими. Хто на тридцять діб чи менше, лишає при собі черевики та шлейки. Хто на більше — не лишає нічого.

Ця новина всіх ошелешила. Як то голому чоловікові приховати щось на огляді? Тільки ми з моїм товаришем чулися безпечно. Отут наші

перукарі й заходилися. Вони шастали поміж новоприбульцями, люб'язно пропонували свої послуги: взяти на схов дорогоцінні пожитки, обіцяючи повернути їх пізніше, того ж дня. Ті перукарі, як їх послухати, були такі вже добродійники, аж нікуди. Люди зроду-віку не здавали так хутко на вазі, хіба що у випадку Фра Ліппо Ліпні[12]. Сірники, тютюн, цигарковий папір, люльки, ножики, монети — все це попливло за просторі пазухи перукарівських сорочок. Вони помітно порозбухали від тих надбань, але наглядачі вдавали, ніби нічого не помічають. Аби довго з тим не розводитись, одразу скажу, що не повернули вони ані гич. Навіть гадки не мали повертати понабиране. Вони вважали все те законним своїм набутком. То була цирульницька хаптура. В тій тюрмі, як я згодом довідався, було багато всякої хаптури; і мені теж судилося стати одним з халтурників завдяки своєму новому товаришеві.

В тій кімнаті було кілька стільців, і перукарі справувалися моторно. Ніколи ще в житті я не бачив таких швидких постригів та побриттів. Арештанти намилювалися самі, а перукарі голили їх у темпі один в'язень за хвилину. Постригти забирало трохи більше часу. За три хвилини пушок вісімнадцятилітнього парубка зішкребли мені з обличчя, а голова моя зробилася гладенька, наче більярдна куля, щойно поросла щетиною. Бороди й вуса так само, як і нашу одежу, — мов лизень позлизував. Повірте моєму слову, коли нас усіх упорали, ми стали чисто як галайстра мерзенних харцизяк. Доти мені й на думку не спадало, яка з нас була насправді страшенна негідь.

Потім нас, сорок чи п'ятдесят душ, вишикували гільцем-голісіньких, мов тих Кіплінгових героїв, що брали приступом Лунгтунгпен. Обшукувати нас було просто. Окрім самих нас, були ще тільки наші черевики. У двох чи трьох відчайних небораків, що не звірились перукарям, знайшли їхнє добро — тютюн, люльки, сірники, дрібні монети, — і все незагайно було сконфісковано. По цьому принесли нам новий одяг — здорові посмуговані сорочки, куртки та штани. Доти я був гадав, що людину вбирають в арештантське смуговиння тільки після того, як засудять за злочин. Тепер я тої гадки позбувся, бо сам нап'яв на себе ці ганебні шати і вперше дізнався, як то воно маршується чередкою.

Низкою, щільно один попри одного, поклавши кожен руки на плечі передньому, подались ми до іншого великого корпусу. Тут нас вишерегували в довгий ряд попід стіною і наказали заголити ліву руку. Молодий хлопець, студент-медик, що практикувався на такій худобі, як ми, пройшов уздовж ряду. Він давав нам застрики разів у чотири проворніше, ніж перукарі голили. На прощання він застеріг ні об віщо не тертись рукою, щоб кров присхнула на струп, і нас розвели по камерах. Тут ми з моїм товаришем розлучились, але він ще встиг шепнути мені: "Висмокчи".

Щойно мене замкнули, я начисто висмоктав собі з руки. А згодом у тих, хто цього не зробив, я бачив страхітні вирви на руках, куди можна було засадити ціле кулачище. Самі собі винні. Хто їм не давав висмоктати?

Разом зі мною був ще один в'язень, з яким ми мали мешкати в одній камері. Це був бравий парубійко, небалакучий, та дуже тямущий, просто-таки навдивовижу, і то незважаючи на те, що він оце недавно відбув два роки ув'язнення в якійсь виправній тюрмі в Огайо.

Не минуло й півгодини, як, походжаючи по галереї, до нас зазирнув якийсь в'язень. Це був мій товариш. Йому вільно ходити по всьому корпусу, пояснив вій. Його відмикатимуть о шостій рано і не замикатимуть аж до дев'ятої вечора. Він полигався з "кодлом" у цьому корпусі, і його одразу ж призначено на привілейоване становище — так званим "корпусним". Призначив його також привілейований в'язень, що звався "перший корпусний". Всього корпусних у цьому корпусі було тринадцять. Десятеро з них опікувались кожен одною галереєю камер, а над ними стояли зверхниками — "перший корпусний", "другий" і "третій".

Ми, новаки, мали зоставатися по своїх камерах до кінця того дня, звістив мене товариш, аби застрик прищепився. Наступного ранку нас постановлять до тяжкої праці в тюремному дворі.

— Та я відбаглую тебе від роботи, тільки-но нагода, — пообіцяв він. — Я підстрочу, щоб шугонули котрогось із корпусних, і витягну тебе на його місце.

Він застромив руку за пазуху, видобув хустинку з моїм прекоштовним добром, простяг її мені крізь пруття і пішов далі по галереї.

Я розгорнув клуночок. Усе було на місці. Не пропало й сірничини. Я поділився з однокамерником закруткою. Коли я намірився запалити сірника, він спинив мене. У кожного з нас на нарах лежало по благенькому брудному коцу. Він віддер вузеньку смужку тонкої тканини і туго скрутив цівочку, яку й припалив від дорогоцінного сірника. Туга бавовняна цівочка не спалахнула полум'ям, а лише мляво затліла з кінця вогнистою вуглинкою. її мало стати на кілька годин. Мій товариш називав її "губкою". А як уже догорала до кінця, треба було закачати нову, прикласти кінцем до старої, подмухати і так перенести жаринку. Го-го, то ми б ще й самого Прометея повчили, як вогонь зберігати!

О дванадцятій подали обід. При самому споді дверей нашої клітки був малий отвір, щось наче дверцята на курнику. В те війстя нам просунули два шматки сухого хліба і дві миски "супу". Порція суну складалася десь так із кварти окропу та масної плями-сирітки поверху. І ще в тій воді було трохи солі.

Суп ми випили, але хліба їсти не стали. Не те, щоб ми були ситі чи хліб неїстівний. Той хліб був досить добрий. Але в нас були поважні причини. Товариш мій виявив, що в нашій камері блощиць аж кишіло. По всіх шкалубинах та шпарах між цеглинами, де пообсипався тиньк, проквітали їх великі колонії. Тамтешні тубільці важились навіть серед дня виповзати і цілими сотнями таборилися по стінах та стелі. Мій товариш пречудово знався, як випрудити цю звіроту. Мов Чайлд Роланд[13], безстрашно в гнутий ріг він засурмив. Битва затялась нечувана і не вщухала годинами. Це був справжній погром. Та коли ворожі недобитки порозбігалися по своїх цегляно-тинькових фортецях, то було ще хіба півділа. Ми набирали повен рот хліба і жували його, доки зробиться як замазка. Тільки-но

котрийсь Із розпорошеного супротивного вояцтва рятувався втечею до шпарки між цеглинами, як ми одразу ж замуровували його там розжованим хлібом. Трудились ми так до самих сутінків, поки всі дірки, шпари та закамарки позашпакльовували. Я аж здригаюся, подумавши, які трагедії голодування та канібальства мусили розігруватись поза тими хлібними брустверами!

Змучені й ненаїджені, попадали ми на свої койки, чекаючи вечері. Добре ми попрацювали того дня. Принаймні в наступні тижні не дошкулятимуть нам орди блощиць. Ми рішились обіду, рятуючи свої шкури коштом черева, та ще й тим тішилися. Гай-гай, що то за марні всі людські зусилля! Ледве скінчили ми працю, як наші двері відчинив наглядач. В'язнів перерозподілювано, і нас завдали до іншої камери двома ярусами вище.

Другого дня вранці камери повідмикали, і кількасот нашого брата-арештанта вишикувано внизу корпусу черідкою, впритул один до одного, і поведено до тюремного двору на роботу. Попри сам задвірок тюрми проходив канал Ері. Пас поставили розвантажувати баржі, носити на плечах до тюрми здоровенні анкерні прогоничі, як ото носять шпали на залізниці. Працюючи, я зважував ситуацію і вивчав шанси на втечу. Навіть і близько нічого такого не показувало. По стінах походжали вартові з багатозарядними гвинтівками, а крім того, я чув, що на сторожових вежах стояли ще й кулемети.

Та я не дуже побивався. Тридцять діб не бозна-скільки. Переб'юсь і ще накопичу матеріалу проти гарпій правосуддя. Я їм покажу, як вийду, на що здатен американський хлопець, коли його права і привілеї зневажено так, як ось мої. Мене позбавили права на суд присяжних; позбавили права визнати себе винним чи невинним; позбавили навіть суду (бо не міг же я вчорашню комедію в Ніагара-Фолсі вважати за суд); мені не дали зв'язатися з адвокатом ані з будь-ким іншим, і таким чином позбавили права домагатися писаної санкції на арешт; лице мені поголили, голову геть обстригли, на тіло нап'яли посмуговані арештантські лахмани; мене змушували тяжко працювати на хлібі з

водою та ходити в ганебній колоні черідкою — і все те за віщо? Що я заподіяв? Який злочин учинив супроти добрих громадян Ніагара-Фолса, щоб волокти на мене таку пеню? Я навіть не порушив їхньої заборони ночувати надворі. Я спав тої ночі поза межами її чинності — в полі. Я навіть не жебрав харчу і не калатав по "сякий-такий дріб'язок" на їхніх вулицях. Тільки й того, що пройшовся їхнім тротуаром та скинув оком на їхній миршавий водоспад А який у тім злочин? Юридично я не завинив жодним переступом. Ну ж гаразд, я їм покажу, як вийду!

Наступного дня я вдався до наглядача. Я хотів зв'язатися з адвокатом. Той наглядач висміяв мене. Так само й інші. Я був повним "ізолянтом", оскільки йшлося за зовнішній світ. Спробував я був написати листа на волю, але довідався, що всі листи читає, цензурує і конфіскує тюремна адміністрація, а хто "малострокач", то й узагалі йому не вільно писати листів. Трохи згодом я спробував передати листа кимось із тих, що звільнялися, але виявив, що їх обшукують, листи знаходять і нищать. Та нічого. Все це тільки додасть чорної барви, як я заходжуся коло них із волі.

Однак збігали тюремні дні (я опишу їх у наступному розділі), і мене "трохи навчило". Я наслухався неймовірних і страхітливих історій про поліцію та поліційні суди, про адвокатів. З власного досвіду в'язні розповідали мені жахливі речі про поліцію великих міст. А ще жахливіші були їхні перекази про людей, замордованих руками поліції, людей, що не могли самі посвідчити за себе. Через кілька років у звіті комісії Лексоу[14] мені довелось читати правдиві історії, ще моторошніші за ті, яких я тут наслухався. А я ще й глузував у перші дні тюрми з почутого!

Проте збігали дні, і я переконався. На власні очі в тій-таки тюрмі я побачив речі неймовірні й страхітливі. І що певніше я переконувався, то глибшала моя шаноба супроти хортів від правосуддя і супроти цілої машини кримінального законодавства.

Моє обурення пішло з димом, і єство моє заполонив страх. Я вочевидь побачив, з чим стаю наперевари. Я зробився покірний та сумирний. Що

день, то твердіше впевнявсь я на ухвалі не здіймати ніякої бучі, коли вийду. Все, чого я жадав, вийшовши звідси, — це мати змогу злузнути куди-небудь світ за очі. І саме так я й учинив, коли мене випустили. Затягнув язика поглибше в горлянку, пішов тишком-нишком і слизнув до Пенсільванії людиною вже мудрішою та погамованою.

Два дні я впирався рогами на тюремному дворі. Робота була тяжка, і хоч як я огинався від неї при найменшій нагоді, з сили таки вибився. Винен був харч. Хто б це витримав тяжко робити на такому харчі? Хліб та вода — ото й уся була наша годівля. Раз на тиждень належалося нам давати м'ясо, та м'яса того не завжди всім перепадало, а що всю поживність перед тим виварювали з нього в супі, то, зрештою, байдуже було, куштував ти його раз на тиждень чи ні.

До того ж наша хлібно-водяна дієта мала один істотний гандж: води ми діставали вдосталь, а ось хліба обмаль. Пайка хліба завбільшки була зо два кулаки, і щодня кожному в'язневі давали тричі по такій пайці. Щодо води, то слід визнати, що одним вона була добра — була гаряча. Вранці її звано "кавою", в полудень її величали "супом", а ввечері вона рядилася "чаєм". Але то була все одна й та сама вода. Арештанти звали її "водичка-чарівничка". Вранці вона була чорна і кольором своїм завдячувала тому, що її кип'ятили з перепаленими шкоринками хліба. В полудень її подавали без того кольору, зате з додачею дрібки солі й краплини лою. А надвечір приносили, забарвлену багрянисто-брунатно, причину чого було годі розгадати. Як чай це було чисте ошуканство, але окріп був із біса добрий.

Всі ми в тюрмі округи Ері були голодні, наче вовки. Тільки довгострокачі знали, що то значить наїдатись. Бо на такому харчі, як малострокачі, вони просто повитягали б ноги. Я знаю, що довгострокачі одержували поживнішиий харч, бо на першому поверсі нашого корпусу був цілий ряд їхніх камер, і коли я вибився в привілейовані, то звичайно цупив з їхнього харчу, поки розносив по камерах. Не може ж чоловік жити самим хлібом, та й ще як того не вдосталь.

Мій товариш не збрехав. По двох днях роботи в дворі мене взято з камери і наставлено легкобитом-корпусним. Рано й вечір ми розносили хліб арештантам по камерах; але о дванадцятій вдавалося до іншого способу. В'язні йшли з роботи довгою низкою. Вступивши в двері, вони ламали черідку і знімали руки передущим з пліч. Всередині, якраз біля дверей, були нагромаджені таці з хлібом і тут-таки стояв перший корпусний та два простих корпусних. Я був один з тих двох. Наше діло було тримати таці з хлібом, поки проходитиме арештантська лава. Щойно одна таця, скажімо та, що тримав я, спорожніє, другий корпусний займає моє місце з повното, а як спорожніє й та, то я стаю на його місце з новою повного. Так шерега безупинно суне повз нас, і кожен бере правою рукою свою пайку з виставленої таці.

Перший корпусний мав інше завдання: він стояв коло таці й пантрував, орудуючи кийком. Голодні сіроми ніяк не могли позбутись манливої ілюзії, що їм пощастить якимось припадком хапонути з таці дві пайки. Та за мене такого ні разу не сталось. Кийок першого корпусного — меткий, мов тигряча лапа, — завше випереджував заміри зухвальця-зажери. Він, перший корпусний, окомір мав досконалий і вчистив кийком своїм уже стільки рук, що прихистився бити безпомильно. Він ніколи не хибив і звичайно карав винуватця тим, що відбирав у нього і його власну пайку та виряджав до камери обідати голим окропом.

І часом, коли ті бідолахи лежали голодні по своїх камерах, я бачив десь із сотню зайвих пайок хліба, схованих у камерах корпусних. Може видатися, що той хліб нам наче й ні до чого. Та насправді, то був один з наших набутків. В своєму корпусі ми були економічними магнатами і вдавались на такі самі способи, що й економічні магнати цивілізованого світу. Ми контролювали постачання людності харчами і, подібно до наших братів-розбійників на волі, правили за них, як за батька. Ми гендлювали тим хлібом. Раз на тиждень арештанти, що працювали в дворі, отримували п'ятицентову пачку жувального тютюну. Оцей тютюн правив у нашому царстві за розмінну монету. Дві-три пайки хліба за пачку — такий ми встановили курс, і вони приставали на той торг не тому, що менше любили тютюн, а тому, що дужче любили хліб. О, я знаю, то все

одно, що відбирати в дитини цукерку, та що ви хочете? Ми ж мусили жити. І, безумовно, за ініціативу й заповзяття ми заслуговували на якусь винагороду. До того ж ми всього лишень чинили за прикладом своїх братів на волі, котрі в ширшому обсязі і під маскою респектабельних торгівців, банкірів та промислових верховодів творили те самісіньке, що й ми. Я навіть уявити не годен, які лихоліття спіткали б ту нещасну сірому, якби не ми! Присяйбі, ми у виправняку округи Ері таки пустили хліб у товарообіг. А так, ми заохочували ощадність і поміркованість… у тих нещасних сердег, що позбавляли себе тютюну. А ще ж бо — наш приклад! У грудях кожного в'язня ми зароджували амбітну мрію стати такими ж, як і ми, і лупити й собі хаптури. Чисті тобі рятівники суспільства, не інакше!

Ось голодний арештант без крихти тютюну. Може, він марнотравець і сам його весь розтринькав. Дуже добре; в нього є пара шлейок. Я їх у нього вимінюю за півдесятка пайок хліба — чи й за десяток, коли шлейки зовсім справні. Правда, сам я шлейок не носив зроду, але то байдуже. За рогом сидить один довгострокач — тягне десятку за вбивство. Він носить шлейки і якраз потребує пару. Я можу виміняти їх йому за дещицю м'яса. М'ясо — це те, чого я потребую. А може, в нього є пошарпаний роман у паперовій палітурці. То вже цілий скарб. Я можу прочитати його, а потім збути пекарям за коржі, чи кухарям за м'ясо й городину, чи кочегарам за путню каву, чи кому-небудь за газету, що бозна-як потрапляли часом із волі. Кухарі, пекарі й кочегари були такі самі арештанти, як і я, і жили вони в нашому корпусі в камерах ярусом над нами.

Коротше кажучи, в тюрмі округи Ері проквітала досконала система мінової торгівлі. В обігу були навіть гроші. Деколи їх крадькома проносили малострокачі, частіше вони походили з перукарницької хаптури, як облуплювано новаків, та здебільшого вони пливли з камер довгострокачів, — а ось ті вже де їх брали — не знаю.

Перший корпусний, чоловік і так високого становища, мав ще й славу людини вельми заможної. На додачу до своїх розмаїтих хаптурів, він халтурив і з нас. Ми богували над загальними злиднями, а перший

корпусний богував над усіма нами. Ми брали хаптури з його дозволу і мусили могоричити його за той дозвіл. Як я вже казав, подейкували, що людина він заможна, тільки ми тих його грошей у живі очі ніколи не бачили, і мешкав він одним один на цілу камеру у велебній самоті.

Та я знав довідно, що в тюрмі наскарбляються грішми, бо певний час жив в одній камері з третім корпусним. Він мав понад шістнадцять доларів. І був у нього звичай лічити свої гроші щовечора по дев'ятій, коли нас замикали. І ще був у нього звичай щовечора пояснювати мені, що він зі мною зробить, як я викажу його іншим корпусним. Він, бач, боявся грабунку, і небезпека чигала на нього з трьох різних боків. По-перше, наглядачі. Вони могли навалитись удвох на нього, дати доброго часу, мовбито за непослух, і вкинути до "самітні" (карцера), а в тій заметні його шістнадцять доларів і загули б. Далі, знов-таки, перший корпусний міг відгарбати їх, нагрозившись вигнати його з корпусних і запроторити на тяжкі роботи в тюремному дворі. А тут ще й десятеро нас, простих корпусних. Якби лиш ми занюхали його багатство, то дуже ймовірно, що одної погожої днини всім кагалом притисли б його десь у тісному кутку й обчистили б йому кишені. О, ми були вовки, повірте мені,— точнісінько, як ті хлопці, що крутять бізнес на Уолл-стріті.

Він мав поважні підстави побоюватись нас, так само, як і я його. То було неписьменне, огрядне мурло, колишній устричний пірат з Чезапікської затоки, колишній "каторжака", що відбув п'ять років у Сінг-Сінгу[15], і взагалі, як не кинь, тупа м'ясожерна звірина. Він мав звичай ловити на принаду горобців, що запурхували до корпусу через відкриті грати. Спіймавши котрогось, він поспішав із своїм ловом до камери, і я бачив, як він там хрумав кістки та спльовував пір'я і глитав усе сирцем. О ні, я не виказав його іншим корпусним. Оце вперше я прохопився про ті його шістнадцять доларів.

І все-таки я живився його коштом. Він втелющився в одну арештантку, ув'язнену в "жіночому відділенні". А що він не знав ні читати, ні писати, то я завжди читав йому ті листи й писав відповіді. Ну, й примушував за це платити. Але то були добрі листи. Я аж зі шкури

пнувся, силкувався, як міг, і таки звоював йому її; хоч мені самому було гаразд утямки, що закохалась вона не в нього, а в скромного писаря. Ще б пак, листи ж ті були силющі.

Іншим способом хаптурництва було для нас "розносити губку". В цьому залізному світі засувів та пруття ми були посланці неба, вогненосці. Коли арештантів увечері приводили з роботи й зачиняли по камерах, їм кортіло покурити.

Тоді ми й запалювали божественну іскру та бігли по галереях від камери до камери з жеврявою губкою. Ті, хто був мудріший, чи з ким ми накладали, тримали свої губки напоготові. Та не всім діставалась божественна іскра. Хто відмовлявся тицьнути куку в руку, той ішов спати без іскри й без диму. А нам який по тому клопіт? Він був у нас набезрік у кулаці, і якби часом закостричився, то ми двоє-троє наскочили б на нього і дали б доброго чосу.

Така вже, бачте, у корпусних була робоча філософія. Нас було тринадцятеро. В'язнів у нашому корпусі — щось із півтисячі. Від нас вимагалося робити своє діло і підтримувати лад. Останнє було обов'язком наглядачів, та вони перекладали його на наші плечі. І ми таки мусили підтримувати в усьому лад, а якби ні, то нас би потурили назад на тяжкі роботи, та ще й дали скуштувати карцера. Але доки був лад, нам вільно було дерти собі хаптури.

Застановімось на хвильку над ситуацією. Ось нас тринадцять бестій над півтисячею інших. Та тюрма — то було суте пекло, і нам належало в ньому правити. Правити лагодою ми не могли, через натуру тих бестій. Ми правили страхом. Звісно, у нас була за спинами підпора — наглядачі. У скруті ми вдавались до них за допомогою; та якби ми стали робити це надто часто, тим увірилося б, і вони, запевне, підібрали б собі інших посіпак натомість. Та ми вдавались до них не часто, хіба що в неутрудливий спосіб, коли нам треба було дістатись у камеру до затятого арештанта. В таких випадках наглядач тільки відмикав двері і

йшов собі геть, щоб не бути свідком, як півдесятка корпусних заходили всередину і завдавали, кому слід, трохи гарту.

Про подробиці того "гартування" не говоритиму нічого. І, зрештою, фізична розправа всього лишень дрібниця серед невимовних жахів тюрми округи Ері. Я кажу "невимовних", та по правді слід сказати і "немислимих". Вони були немислимі ДЛЯ мене, ДОКИ Я не вздрів ЇХ увіч, а я Я! не був жовторотий пуцьверінок і знав страхітливі глибини людського виродження. Та щоб дістатись дна окружної тюрми в Ері, потрібен був би задовгий лот, я ж лиш ковзаю злегенька та грайливо по поверхні того, що там побачив.

Часами, скажімо, вранці, коли арештанти сходили вниз умиватись, тринадцятеро нас були серед них фактично самі, і всі вони до одного мали на нас храпа. Тринадцятеро проти п'ятисот, і ми правили терором. Ми не могли пропускати найменшого зухвальства, найменшого порушення правил. А пропустили б, то тут нам і содухи. Наше правило було бити арештанта, тільки-но він роззявить рота — бити сильно, бити чим попадя. Держално мітли довбом у пику витверезувало дуже добре. Але то ще не все. Такий арештант мусив послужити за приклад для решти; отже, друге правило було — наскочити на нього одразу ж і довести з ним справу до кінця. При цьому ти, звісно, мав певність, що кожен корпусний, котрий нагодиться, незабарно кинеться тобі на підмогу, бо це теж було правило. Скоро котрийсь корпусний має замороку з арештантом, на обов'язку КОЖНОГО ІНШОГО корпусного, ЩО трапиться поблизу) було підсобити кулаком. Не дивись, хто там правий, хто винуватий, — нападайся і бий, лупи чим завгодно, щоб не стямився.

Пригадую молодого вродливого мулата років двадцяти віком, якому вроїлась у голову скажена думка обстоювати свої права. І таки він мав на те право, та це не допомогло йому ані кришки. Його камера була на верхній галереї. Восьмеро корпусних вайлом збили з нього пиху за якихось півтори хвилини — час, потрібний, щоб дістатися вздовж галереї до її кінця і вниз п'ятьма прогонами сталевих драбин. Він сповна

пролопотів цю віддаль на всіх частинах своєї анатомії, за винятком ніг, а восьмеро корпусних тим часом не байдикували. Він чварахнувся об бруковану підлогу там, де я стояв, дивлячись на це все. На мить мулат звівся на ноги й випростався. При цьому він широко розкинув руки і моторошно зойкнув з жаху, болю й розпуки. І вмах, як у сцені з перевдягом, клапті його простої арештантської сорочки облетіли геть, лишивши хлопця зовсім голим, а кров йому цебеніла по всім тілі. Потім він ураз повалився купою, знепритомнівши. Це його трохи провчило, як і кожного в'язня в тих стінах, котрий чув його зойк. Навчило дечого й мене. Мало втіхи бачити, як чоловік заламується за півтори хвилини.

А ось приклад того, як ми збивали собі клієнтуру в хаптурництві з розносом губки. Ряд наших камер заповнюють новаками. Ти проходиш повз грати з губкою. "Агов, хло', дай нам вогнику!" — гукає тобі котрийсь. Ну, то вже ясно, що той арештант має тютюн. Даєш йому губки і йдеш собі. Трохи перегодом повертаєшся і недбало прихиляєшся до грат: "Чуєш, хло', ти нам трохи тютюну, бува, не підкинеш?" Як він не тямить, що до чого, то, запевне, побожиться, ніби в нього не лишилось і крихти. Чи так, то й так. Висловлюєш йому співчуття і йдеш своєю дорогою. А знаєш, що йому губки стане хіба до кінця того дня. На другий день проходиш там, і він знову гукає: "Гов, хло', дай нам вогника!" А ти й відказуєш: "В тебе не лишилось тютюну й крихти, то й вогника тобі не треба". І таки не даєш. За півгодини чи там за годину, за дві ти проходиш знов, а той арештант озивається так лагідно: "Підійди-но, хло', сюди". Ти й підходиш. Просуваєш руку крізь грати, а її наповнюють дорогоцінним тютюном. Тоді даєш йому вогника.

Однак часом з'являвся новак, з якого не вільно було дерти жодної хаптури. Від уст до уст переходив потаємний наказ поводитися з ним як слід. Звідки брався той наказ, я так ні разу й не зміг довідатися. Одне було ясно, що в того арештанта є "рука". Може, хто із старших корпусних; може, котрийсь наглядач десь в іншій частині тюрми; може, добре ставлення, куплене ще у вищих хабарників; та хоч би там як, а ми знали, що поводитися з ним треба обережно, коли хочемо уникнути халепи.

Ми, корпусні, були всім за посередників і просто за гінців. Ми ладнали торгові оборудки поміж ув'язненими в різних частинах тюрми і здійснювали товарообмін. Ну, й стягували комісійне з обох сторін. Іноді товар мав перейти через руки півдесятка посередників, кожен з яких брав свою частку або ж якось інакше бував відплачений за послугу.

Деколи ти сам комусь заборгуєш, а деколи хтось тобі заборгує. Я, приміром, вступив до тюрми боржником того в'язня, що переховав мій дріб'язок. Десь так за тиждень один з кочегарів передав мені до рук листа. Він його одержав від перукаря, а той від в'язня, котрий переховував був мій дріб'язок. А я, бувши перед ним у боргу, мусив передати листа далі. Але писав не він сам. Первісний адресат був довгострокач з його корпусу. Лист призначався для однієї арештантки в жіночому відділенні. Та чи він до неї й був написаний, чи вона, в свою чергу, була тільки ланка в ланцюгу посередників, я не знав. Мені лише описали її зовнішність, і я мав передати листа їй до рук.

Проминуло два дні, і цей час я протримав листа в себе, аж ось випала нагода. Жінки рехтували весь одяг арештантів. Кілька наших корпусних мали сходити в жіноче відділення по величезні клумаки з одягом. Я домовився з першим корпусним, щоб послано й мене. Нам відмикали двері за дверима, як ми пробиралися через тюрму до жіночої половини. Ми зайшли до великої кімнати, де сиділи жінки, лагодячи шмаття. Я пошукав очима ту жінку, що мені змалювали. Нагледів її і примостився поближче. Жінок пильнували дві гостроокі матрони. Я затис листа в долоні і промовисто позирнув на ту жінку. Вона зметикувала, що я маю щось для неї; либонь, вона того сподівалась і, тільки ми ввійшли, опитувалась угадати, котрий саме з нас посланець. Та одна матрона стояла за два ступні від неї. Вже корпусні підбирали клумаки, які треба було виносити. Час спливав. Я барився коло свого клумака, вдаючи, ніби вій слабко зав'язаний. Чи ця матрона так і не відвернеться? Невже мені судилась невдача? І саме тоді якась жінка пустотливо зачепила одного з корпусних — підставила ногу, щоб він зашпортнувся, чи вщипнула його, чи там що. Матрона зиркнула в той бік і гостро вибештала провинну. Так ось, я не знаю, чи то було вчинено зумисне, аби відвернути увагу

наглядачки, але я знав, що то моя нагода. Рука моєї жінки зронилася з колін набік. Я нахилився, щоб підняти свій клунок. Нахилений, я тицьнув їй у руку свого листа й одержав інший навзамін. Ще мить, і клунок опинився на моєму плечі, а погляд матрони звернувся знов на мене, що забарився останнім, і я поспішив наздогнати своїх товаришів. Листа від тої жінки я передав кочегарові, а від нього він потрапив через перукареві руки до в'язня, що переховав був мій дріб'язок, і нарешті до довгострокача на другому кінці ланцюга.

Часто ми передавали листи такими заплутаними лініями зв'язку, що не знали ні відправника, ні адресата. Ми були тільки проміжні ланки. Десь якось котрийсь арештант тицьне мені в руку цидулу і скаже передати далі по ланцюгу. Всі такі послуги були ласкою, за яку згодом мусило віддячитись, коли матимеш справу безпосередньо з автором послання. Вся тюрма була обснована мережею ліній зв'язку. А ми, контролюючи всю ту систему, природна річ, — адже ми наслідували капіталістичне суспільство, — здирали тяжке мито із своєї клієнтури. То було платне обслуговування і ніщо інше, хоча вряди-годи ми прислужувалися і за так.

Весь час свого побуту в тій тюрмі я був нерозлийвода зі своїм товаришем. Він для мене зробив чимало і сподівався не меншого й для себе. По виході на волю ми з ним мали вдвох пуститись у забрід і, звісно, разом-таки вершити "оборудки". Бо мій товариш був злочинець — о, не чистої води діамант, а так собі, дрібний злодіяка, здатний вкрасти і пограбувати, вломитися в чужий дім, а при скруті то й душу з кого випустити. Не одну годину просиділи ми з ним за мирною бесідою. На найближче майбутнє він мав собі на думці дві-три оборудки, де знайшлася б і мені робота. І я теж планував подробиці вкупі з ним. Мені доводилось немало обертатися поміж злочинців, тож мій товариш і гадки не гадав, що я тільки морочу його, пускаючи блахмана в тридцять днів завгрубшки. Я в нього уходив за справжняка, подобався йому, що був не з дурників, а трохи, мабуть, і просто сам по собі. Звичайно, я не мав жодного наміру приставати до нього і пускатись на мерзенний шлях дрібного злочинства; та був би я останній йолоп, якби відкинув усе те

добре, що давала мені його приязнь. Якщо ступаєш по розжареному приску в пеклі, нема коли перебирати стежками. Так було й зо мною у виправняку округи Ері. Я мусив або накладати з "кодлом", або впиратись рогами на хлібі та воді; а щоб лишатись у "кодлі", я мав зберігати добрі стосунки зі своїм товаришем.

Життя в нашій тюрмі не було одноманітне. Що не день, то й пригода: в когось напад хвороби, хтось там збожеволів, десь побились в'язні або корпусні понапивалися. Джек Сновига, один з простих корпусних, був "центровою" зіркою на нашому обрії. Він був справжнім "професякою", таким, що й "кат його не візьме", отож мав усілякі пільги від старших корпусних. Джо Пітсбург, другий корпусний, звичайно товаришив Джекові Сновизі в його пиятиках; і в цієї двійки було таке прислів'я, що виправняк округи Ері єдине місце, де можна "набратись", не боячись арешту. Не знаю довідно, та мені казали, що вони заживали калій-броміду, правдами й неправдами добутого в аптеці. Однак добре знаю, що яку б вони там хирю не заживали, наджулювались вони часом до синього пороху.

Наш корпус був просто якесь кишло, напхане різним набродом і потолоччю, відметами та відсівками суспільства — спадково неповноцінними, дегенератами, каліччю, вар'ятами, недоумками, епілептиками, покручами, недолугами, одне слово, людською почварністю. Тим-то нападів хвороби ми мали невиводно. Ці напади були, немов пошесть.

Тільки найде на одного, так інші й собі за ним. Я бачив, як по сім чоловік ураз корчились долі, гидячи повітря своїм вереском, а ще стільки ж біснуватих шаленіло, репетуючи, по цілому корпусу від гори до низу. Для цих нещасних ніколи нічого не робилось, хіба що їх обливали холодною водою. Марно було б посилати за лікарем чи студентом-медиком. їх не вільно було клопотати з приводу таких незначних і буденних випадків.

Був там один молодий хлопець-голландець років вісімнадцяти, на котрого находило найчастіше. Звичайно з ним то бувало по разу на день. Через це ми й тримали його на першому поверсі якомога далі в кінці того ряду камер, де самі жили.

Після кількох нападів, що спіткали його в тюремному дворі, наглядачі махнули на нього рукою, і він сидів цілий день у камері, разом з одним кокні для товариства. Та з того кокні пожитку було мало. Щойно голландець заведеться, як кокні вже заціп із жаху.

Голландець не знав ні гу, ні ме по-англійському. Він був син фермера і відбував дев'яносто діб за якусь бійку. Перед нападом він заходився вити і вив, наче вовк. А падь нападала його навстоячки, і це було для нього страшенно невигідно, бо в пароксизмі він завжди кінчав тим, що падав стовбула долі. Зачувши протягле вовче виття, я звичайно хапав мітлу й біг до його камери. Ну, а що корпусним ключів таки не довіряли, то дістатись до нього я не міг. Він завжди стояв посеред своєї вузької камери, здригаючись із корчів і, закотивши очі під лоба, аж видніли тільки самі білки, голосив, мов стеряна душа. Як я не силкувався, так ніколи й не домігся від кокні якоїсь допомоги. Поки той стояв і вив, кокні забивався скулиніг на верхню койку і тремтів, утнувшись перестрашено в ту страхітливу поторочу з закоченими очима, що все вила й вила без угаву. Йому теж було не з медом, бідоласі кокні. У нього й самого не з лиха міцно глузд голови тримався. І то диво, як він і собі не зваріював.

Я тільки й годен був пособити, що мітлою. Я просував її крізь грати, підводив під груди голландцеві й чекав. Перед самою кризою він починав розхитуватись узад-вперед. Я водив мітлою слідом, бо не вгадаєш було, коли він своїм звичаєм сторчакне жахливо долілиць. Та коли сторчакне, то я тут як тут, готовий підхопити його мітлою і послабити падіння. Проте, хоч як я примудрявся, він ніколи не падав зовсім плавко, і обличчя йому все було в саднах від кам'яної підлоги. А коли він опинявся долі, я виливав на нього цебро води. Не знати, чи холодна вода саме те, що треба, але так уже повелося у виправняку округи Ері. Поза тим йому більш ніколи нічого не роблено. Поваляється він так ото мокрий годину

чи скільки, а тоді вилазить на свою койку. Удаватись до наглядачів по допомогу я й не думав. Не яке, зрештою, цабе в'язень з нападом!

Постінь з голландцем жив один химерник — відбував шістдесят діб за коштунок помиїв з бочки в цирку Барнума, так принаймні він про те оповідав. У голові йому бракувало не одної клепки, та напочатку це була дуже лагідна й делікатна людина. Він заблукав на терен цирку і, бувши голодний, поліз до бочки з циркачівськими недоїдками. "І то таки добрий був хліб, — запевняв не раз він мене, — і м'ясце було, що ну". Його вздрів поліцай, заарештував, ось і вся історія.

Якось я ніс повз його камеру тонку жорстку дротину. Він попрохав її в мене так пильно, що я подав йому ту дротину крізь грати. Він одразу, без жодного струменту, голими пальцями поламав дріт на короткі шматки, а з них понавигинав із півдесятка вельми пристойних англійських шпильок. Кінці він позагострював об кам'яну підлогу. Після того я завів справжню торгівлю англійськими шпильками. Я постачав сировину і спродував готову продукцію, а він виконував роботу. Платив я йому зайвими пайками хліба, а вряди-годи шматком м'яса чи костомахою із суну з дрібкою шпику всередині.

Та ув'язнення позначилось на ньому, і він з дня на день став комизитись усе гірше. Корпусні завели звичай під'юджувати його собі на втіху. Вони натовкли його благувату голову байками про залишений йому буцімто великий спадок. На те його й завдано до цюпи, щоб те добро відгарбати. Адже — він і сам здоров знає — нема такого закону, щоб не їсти з бочки. Значить, посадили його не по праву. Це змова, щоб позбавити його спадку.

Вперше я про те довідався, коли почув, як реготалися корпусні з блахмана, що йому підпустили. Навпісля він мав зі мною поважну раду, де й сповістив про свої мільйони та змову проти нього і призначив мене своїм детективом. Я робив, що сила, аби потихеньку розневірити його, натякаючи, що то помилка, що законний спадкоємець — інший чоловік з таким самим прізвищем. Я залишив його зовсім охололим; та не міг же я

ізолювати його від інших корпусних, а ті й далі підпускали йому, і ще й завзятіш. Нарешті під час шаленої сцени він "трутонув" мене, позбавив звання приватного детектива і застрайкував. Моїй торгівлі запала клямка. Шпильки він заріксся робити і обсипав мене крізь грати сировиною, коли я проходив поблизу його камери.

Я так ніколи й не склеїв розбитого з ним глека. Інші корпусні наговорили йому, наче я вивідач на руку змовників. І так ото корпусні своїми піддрочками звели його з розуму. Гадана кривда гнобила йому розум і врешті довела до небезпечного сказу та манії вбивства. Наглядачі не хотіли слухати його теревенів про вкрадені мільйони, і він звинуватив їх у причетності до змови. Одного дня він пошпурив в одного з них кухлем гарячого чаю, і тоді на нього звернено увагу. Наглядач побалакав з ним кілька хвилин через грати камери. По тому його завдали на лікарську комісію. Звідти він уже не повернувся, і я часто думаю, чи помер він, чи й досі торочить про свої мільйони десь у божевільні.

Аж ось нарешті настав довгожданий день мого звільнення. Того ж дня звільнявся третій корпусний, і дівчина-малострокачка, що я здобув для нього, чекала його за тюремним муром. Щасливі, пішли вони далі вкупі. Ми з товаришем вийшли вдвох і вдвох рушили до Бафело. Чи ж не мали ми бути разом до скону? Разом жебрали ми того дня центи на "головному волочаку" і, все, що дістали, спустили на пиво. Весь час чекав я слушної миті, щоб дряпонути. Від одного гобо на волочаку я дізнався, коли відходить товарняк. Відповідно я й розраховував свій час. Коли настала пора, ми з товаришем сиділи в барі. Перед нами пінилось два кухлі пива. Я з душі був би радий з ним попрощатись. Він мені зичив добра. Та я не зважився. Я вийшов з бару задніми дверима і майнув через паркан. Це була безоглядна втеча, а за кілька хвилин я вже сидів на товарняку і мчав на південь Західною залізницею Нью-Йорку та Пенсільванії.

"ГОБО, ЩО ВИРИНАЮТЬ ІЗ НОЧІ"

У поброді я здибувався із сотнями гобо, я вітав їх, а вони мене, разом товклися ми попід водокачками, "парили парка", варили "гамулу", калатали на "волочаку" чи по "приватних", чіплялися на поїзди, а відтак вони щезали набезрік. Але траплялись і такі гобо, що зникали і знову з'являлись навдивовижу часто, а то ще й такі, що незримо проходили, мов привиди, під самісіньким носом, так ніколи й не побачені.

За одним таким я вганяв через цілу Канаду на трьох тисячах миль залізниці і так ніколи й не вздрів у вічі. "Псевдо" в нього було Джек-Бом-Брамсель. Вперше нагибав я це псевдо в Монреалі. Складаним ножем було видряпано корабельний бом-брам-рей. Виконання було першорядне. Підсподом стояло: "Джек-Бом-Брамсель", а згори: "К. З. 10-15-94". Це останнє доводило до відома, що він проїхав Монреаль, тримаючи курс на захід, п'ятнадцятого жовтня 1894 року. Він на один день випередив мене. Джек-Моряк — таке в мене під той час було псевдо, і я одразу ж викарбував його поряд з тим підписом разом з датою та вказівкою, що й я теж правую на захід.

На найближчій сотні миль дороги щастя оминало мене, і аж через вісім днів я натрапив на слід Джека-Бом-Брамселя за триста миль західніше Оттави. Там, на водокачці, було видряпано його автограф, і з дати я побачив, що й у нього сталася затримка. Він лише на два дні випередив мене. Я був "кометою" і "щирим бурлакою", так само й Джек-Бом-Брамсель, і моїм гордощам та репутації залежало на тому, щоб його наздогнати. Я мчав залізницею як день, так ніч, і проминув його; а потім і він проминув мене. Часом він на який день мене випереджав, часом я його. Від волоцюг курсом на схід я вряди-часи мав чутку про нього, коли пін вів перед; від них же я довідався, що він зацікавився Джеком-Моряком і розпитував за мене.

З нас, я певен, вийшла б чудова пара, були б ми стрілися, та цього так і не сталось. Я вів перед через усю Манітобу, зате в Альберті він мене випередив, а в кінці одної дільниці, одразу на схід за перевалом Кікінг-Горс я почув, ніби його бачено минулої ночі між Кікінг-Горсом і Роджерс-Пасом. Ті відомості дійшли до мене в досить-таки незвичний спосіб. Цілу

ніч я їхав у "пульмані з бічними дверима" і, мало не задубівши з холоду, вибрався поблизу дільниці жебрати харч. Сунув морозяний туман, і я "підчалився" до кочегарів у паровозному депо. Ті наділили мене недоїдками від свого снідання, а на додачу дали ще мало не цілу кварту божественної "Яви" (себто кави). Я розігрів її і тільки-но сів їсти, як над'їхав товарняк із заходу. Бачу: відсунулись бічні двері і звідти виліз дорожній хлопака. Він закульгав до мене крізь потік туману. Бідолаха аж цубом став з холоду, губи йому посиніли. Я розділився з ним "Явою" та харчем, розпитав про Джека-Бом-Брамселя, а відтак і про нього самого. Як на те хлопака виявився земляком, з мого рідного Окленда, штат Каліфорнія, і належав до прославної "Гоп-галайстри", що я з нею зрідка накладав. За півгодини ми похапцем побалакали і переїли все, а потім мій товарняк рушив і я поїхав на захід слідами Джека-Бом-Брамселя.

Між двома перевалами я застряг, два дні провів надголодь, а на третій пройшов пішки одинадцять миль, поки розідбав хоч якого харчу, та все ж, однак, спромігся випередити Джека-Бом-Брамселя понад річкою Фрейзер у Британській Колумбії. Я тоді їхав "пасажирняками" і надолужував час; та він десь теж мав ними їхати і мав більше паю чи хисту, ніж я, бо до Мішна дістався передніше мене.

Ну, а Мішн — це вузлова станція сорок миль на схід від Ванкувера. Від неї можна їхати й на південь через Вашингтон та Орегон Північною Тихоокеанською. Я прикидав і так і сяк, куди схоче податися Джек-Бом-Брамсель, бо гадав, що їду попереду нього. Щодо мене, то я простав усе на захід, до Ванкувера. Я пішов до водокачки, щоб лишити про це звістку, і побачив там свіжонадряпане, датоване тим самісіньким днем псевдо Джека-Бом-Брамселя. Я поквапився до Ванкувера. Та він уже виїхав. Одразу ж сів на корабель і помчав далі на захід, шукаючи пригод по цілім світі. Далебі, Джеку-Бом-Брамселю, ти був щирим бурлакою і братом тобі "вітер, волоцюга на весь світ". Віддаю тобі чолом. Ти таки був справжнім хлопакою, кат тебе не взяв. За тиждень я теж піднявся на судно — пароплав "Уматіла", на якому простим матросом відробив переїзд до Сан-Франціско. Джек-Бом-Брамсель і Джек-Моряк — танана! От якби ми були стрілися!

Водокачки — це волоцюжні довідники. Не з марного нічев'я карбує братва свої псевда, маршрути й дати. Часто, дуже часто здибав я гобо, що притьмом допитувались, чи не бачив я де того й того "шугая" чи його псевда. І не раз міг я повідомити про псевдо зі свіжою датою, про водокачку й маршрут того волоцюги. І гобо, якому я передавав ці відомості, не гаючись, кидався нагінці за своїм товаришем. Траплялись мені волоцюги, що, вганяючи за товаришем, перетяли весь континент в один бік, тоді в другий і все ще були в гонитві.

"Псевда" — це прізвиська, що волоцюги самі собі прибирають або що накине їм товариство. Джо Полохун, наприклад, був несмілкий, і так йому й приклали товариші. Жоден гобо з почуттям самоповаги не вибрав би собі такого псевда, як Голозад. Мало кому з гобо до душі згадувати своє ганебне минуле, коли ще він був працював, тому псевда, основані на ремеслі, дуже рідкісні, хоч я й пригадую такі, як Чорняк-Ливар, Рудий Маляр, Чі-Слюсар, Казаняр, Салага, Друкар. "Чі", до речі, на жаргоні значить Чікаго.

Полюбляють гобо давати собі назвиська за місцевостями, звідки вони родом, як-от: Томі-Нью-Йорк, Зух-

Пасіфік, Ковалик-Бафело, Тім-Кантон, Джек-Пітсбург, Лискун-Сіракузи, Мікі-Троя, К. Л. Біл, Джімі-Конектікат. Був ще такий: "Джім-Грім з Вінегар-Гіла, робити не змусить і чортова сила". Лискун — то завжди негр, мабуть, за сяйво на виду. Лискун-Техас або Лискун-Толедо виказують як расу, так і місце вродин.

З-поміж прізвиськ, що розголошували своє походження, пригадую такі: Лискунець-Фріско, Ірландець-Нью-Йорк, Француз-Мічіган, Джек-Англієць, Пацан-Кокні та Голландець-Мілвокі. Решта, як виглядає, прибирають собі псевда почасти від природженого кольору, як то Білявка-Чі, Рудько-Нью-Джерсі, Чорниш-Бостон, Русявка-Сієтл, Жовтий Дік і Жовтопузько — останній був креол з Міссісіпі, і псевдо це, боюся, накинуто йому силоміць.

Щирий Техас, Джо-Вдаха, Бухало-Конорс, Бурмило, Чорнявка-Торнадо та Лабза-Маккол поперехрещувалися з більшою вигадливістю. Інші, вбогіші на фантазію, носять імена за своїми фізичними прикметами, як-от: Худорба-Ванкувер, Детройт-Куцак, Огайо-Бамбула, Джек Довгов'язий, Джім-Здоровань, Джо-Малюк, Блимкало-Нью-Йорк, Чі-Носяра, та Бен-Ламана-Спина.

В окрему групу вирізняються дорожні хлопаки, чиї псевда виграють нескінченною розмаїтістю: Хверт-Хлопака, Сліпий Хлопака, Коротай-Хлоп, Святий Хлопака, Кажан-Хлопака, Хлоп Моторний, Кухар-Хлоп, Айова-Хлоп, Штанатий Хлопака, Хлоп-Оратель (це котрий умів розписати, як та що), Губатий Хлопака (йому нахаби не бракувало, будьте певні).

На водокачці в Сан-Маршіалі, штат Нью-Мехіко, років десять тому красувалась така гобівська програмка:

1. Головний волочак — гаразд.

2. Бики — нічого.

3. Депо годиться кимарити.

4. Поїзди на північ не годяться.

5. Приватки не годяться.

6. Ресторани годяться лиш кухарям.

7. Вокзал годиться лиш для нічної роботи.

Пункт перший знаймує, що головна вулиця сприятлива на жебрання грошей; пункт другий — що поліція не докучає волоцюгам; пункт третій

— що в депо можна переспати. Пункт четвертий, однак, двозначний. Поїздами на північ або погано їхати, або погано в них жебрати. Пункт п'ятий означає, що по домівках не нажебраєшся, а пункт шостий — що з-поміж волоцюг лише колишні кухарі можуть розживитись на харч у ресторанах. З пунктом сьомим не все ясно. Я не врозумію, чи то на вокзалі добре вночі жебрати будь-якому гобо, чи тільки гобо-кухарям, а чи кожен гобо, кухар або ні, може підмогти вночі кухарям на вокзалі і тим заробити собі чогось поїсти.

Та повернімось до наших гобо, що виринають із ночі. Пригадую одного волоцюгу, з котрим я спіткався в Каліфорнії. Він був швед, але мешкав так довго в Сполучених Штатах, що його національність було годі вгадати, хіба б сам признався. Власне, до Штатів привезено його ще немовлям. Я здибав його вперше в гірському містечку Тракі. "Куди, хло'?" — привітали ми один одного, і кожен відповів: "На схід". Ціла купа "шугаїв" поривалась тої ночі виїхати трансконтинентальним, і я загубив Шведа в шамотні. Не потрапив також і на той трансконтинентальний.

Приїхав я до Рено, штат Невада, в товарному вагоні, який одразу ж загнали на бічну колію. Було то в неділю вранці, і, розкинувши спершу ногами по сніданок, я почвалав до табору індіян з племені пают, подивитись, як вони ріжуться в карти. І там стояв Швед, захоплено приглядаючись до гри. Звісно, ми зійшлися. Він був єдиний, кого я знав у цих краях, а я був для нього також єдиний знайомий. Ми враз заприятелювали, наче двійко зневірених самітників, і разом переднювали й на обід розжилися, а надвечір спробували "наштрикнути" той самий товарняк. Але Шведа струтонули під укіс, і я поїхав один, щоб зазнати такої ж долі в пустелі за двадцять миль далі.

З-поміж усіх глушин місце, де мене струтонули під укіс, було таке, що вже годі. Звалось воно зупинкою на вимогу і складалося з халупи, недоладно притуленої серед піску та полину. Подимав холодний вітер, насувалась ніч, і самотній телеграфіст, що жив у тій халупі, побоювався мене. Я знав, що ні харч, ані постіль мені в нього не світять. Через отой його неприхований страх переді мною я не повірив його словам, що

поїзди на схід ніколи тут не зупиняються. До того ж хіба не на цьому самісінькому місці мене скинули з такого поїзда заледве п'ять хвилин тому? Телеграфіст запевняв, що цей поїзд зупинився за спеціальним розпорядженням і що може зминути цілий рік, поки зупиниться ще один. Він порадив мені ліпше піхтурити до Водсворта, куди хіба яких миль п'ятнадцять. Я, однак, волів чекати і мав приємність провести очима три товарняки, що пройшли без зупинки — два на захід і один на схід. Я ще й подумав, чи нема, бува, на останньому Шведа. Випадало мені чухрати по шпалах до Водсворта, і я так і зробив на превелику полегкість телеграфістові, бо ж я не спалив йому халупи та не замордував його самого. Телеграфістам є за що богові дякувати. Миль за шість мені довелося зійти зі шпал і перепустити трансконтинентальний на схід. Він гнав гоном, та я помітив на першому сліпні якусь невиразну постать, що шибала на Шведа.

Минув ще один стомливий день, поки я знов побачився з ним. Мене носило на сотні миль через Невадську пустелю. Для швидкості я їхав уночі трансконтинентальними, а вдень у товарних вагонах, де й відсипався. Діялось це на початку року, і на тих пасовиськах було морозно. На пониззю лежав лиш подекуди сніг, а гори були всуціль у білій пелені, і ночами з них тягло найпронизливішим вітром, який тільки можна собі уявити. В такому краю нема чого баритись. І не забувайте, любий читачу, що гобо перебирається через такий край без притулку, без грошей, на жебраному харчі, і спить ночами без укривала. З цієї останньої обставини здати собі справу можна хіба що на власному досвіді.

Якось надвечір прибув я на Огденський вокзал. Трансконтинентальний Об'єднаної Тихоокеанської компанії мав ось-ось рушати на схід, а я волів їхати не затримуючись. Попереду паровоза між плутанкою колій надибав я в сутінках чиюсь ізгорблену постать. Це був Швед. Ми потиснули один одному руки, мов брати, що довго були в розлуці, і виявили, що в обох на руках рукавиці. "Де ти їх шопнув?" — поцікавився я. "В машиністовій будці", — відказав Швед. "А ти?" — "У кочегара, — пояснив я, — Він вуха розвісив".

Коли трансконтинентальний рушив, ми почепились на сліпень, і було там нам таки холоднюще. Дорога пролягала вузькою ущелиною між засніженими горами; ми тремтіли та тряслися і звіряли один одному свої пригоди між Рено та Огденом. Минулої ночі я зовсім не стуляв очей, хіба на яку годину, а сліпень це не таке вже затишне місце, аби навернути на дрімоту. На зупинці я пройшов до голови поїзда. Наш поїзд мав два паровози, щоб у такий спосіб легше було всю валку витягти на похил.

Я знав, що на буфері чільного паровоза було б захолодно, бо він "крає вітра"; тим-то вибрав буфер на другому паровозі, затуленому першим. Учепившись за буфер, я завважив, що там уже хтось є. В темряві намацав тіло якогось хлопчиська. Він твердо спав. Впритул на буфері можна було вдвох уміститись, і я, потиснувши хлопця, увіпхався поруч з ним. Ніч була то непогана; "гицлі" (гальмівники) не турбували нас, і ми любісінько собі спали. Часом розпечена жужелиця чи рвучкі струси буркали мене, тоді я тулився поближче до хлопця і дрімав далі під паровозові чмихи та скрегіт коліс.

Наш трансконтинентальний доїхав до Івенстона, штат Вайомінг, і там зупинився. Попереду шлях перегородила аварія. Принесли мертвого машиніста, чий труп потверджував, яка небезпечна та дорога. Вбило ще й якогось волоцюгу, тільки його трупа не принесли. Я розбалакався з хлопцем. Йому було тринадцять років. Він утік з дому десь в Орегоні і їхав на схід до бабусі. Він розповів, як над ним збиткувалися вдома, і та історія звучала правдиво; бо ж і не було йому пощо вибріхувати переді мною, безіменним подорожнім гобо.

Але ж і не терпілось тому хлопцеві! Наврипився в одну ШКУРУ хутчій їхати. Коли дільничне начальство вирішило послати трансконтинентальний назад тим самим шляхом, яким він щойно приїхав, потім на поперечний "висмик" і на Орегонську лінію і далі тією дорогою, щоб вискочити на Об'єднану Тихоокеанську по той бік аварії, хлопець поліз на буфер, сказавши, що нікуди звідси не рушить. Для нас із Шведом це було вже занадто. Це означало труситися решту морозяної ночі заради того, щоб просунутись на якийсь десяток миль, Ми сказали,

що підождемо, поки розчистять колію від уламків, а тим часом добре виспимось.

Ну, а потрапити в чужо місто голіруч, поночі, та ще й без прихилища для сну — то вам не жарт. У Шведа не було й цента за душею. Мій весь достаток становили два десятицентовики і один п'ятак. Від місцевих хлопців ми довідались, що пиво тут по п'ять центів, а бари відкрито цілу ніч. Якраз те, що нам треба. Два кухлі пива потягнуть десять центів, усередині буде грубка, крісла, і ми зможемо там переспати до ранку. Ми подалися на вогні бару, а сніг хрумтів у нас під ногами, і холодний вітрисько продіймав до кісток.

Та ба, я зле порозумів тих місцевих хлопців. Пиво було по п'ять центів тільки в одному барі на все місто, і ми до нього не втрапили. Але той, куди ми ввійшли, був цілком пристойний. Гоготіла благословенна грубка, розжарена аж до білого; стояли крісла з очеретяними сідалами, і був там ще не надто приязний хазяїн, що призро витріщився на нас. Чоловік не годен без угаву як день, так ніч лишатися вдягненим, їздити під дощем із сажі й жужелиці, спати де попадя і зберігати при тому добрий "фасад". Наші фасади безумовно промовляли проти нас; та що нас це обходило? У мене в штанях лежали гроші.

— Пару пива, — кинув я недбало хазяїнові, і поки той націджував, ми зі Шведом поспирались на прилавок, потайки пориваючись до крісел біля грубки.

Хазяїн поставив перед нами два пінявих кухлі, і я гордо виклав десять центів. Ну, а я був готовий на все. Як тільки мені стало б ясно, що помилився в ціні, я б одразу видобув ще десять центів. Дарма, що потім лишився б із самим п'ятаком у кишені, чужинцем в чужому краю. Все одно я б заплатив. Та хазяїн бару не дав мені того зробити. Тільки-но він уздрів мій десятицентовик, та як не вхопить обидва кухлі, по одному в кожну руку, і шубурх тим пивом у зливальницю поза прилавком. Та ще й злісно глянувши на нас, крикнув:

— У вас носи коростяві! Носи коростяві! Носи коростяві! От що!

Ані я, ані Швед корости не мали й слідно. З носами в нас усе було гаразд. Прямий сенс його слів був нам невтямки, та переносний був ясний, як день: наш вигляд не припав йому до вподоби, а пиво запевне йшло по десять центів за кухоль.

Я сягнув до кишені й виклав на прилавок ще десять центів, немов між іншим зауваживши:

— О, я думав, це п'ятицентова забігайлівка.

— Тут твої гроші не годяться, — хазяїн штовхнув обидві монети через прилавок до мене.

Скрушно вкинув я їх назад до кишені, скрушно позирнули ми до благословенної грубки та крісел і скрушно вийшли через двері на морозяну ніч.

А як ми виходили, хазяїн бару, все ще яро блимаючи очима, крикнув нам навздогін:

— У вас носи коростяві, от що!

Відтоді я побачив чимало світу, побував у чужих країнах, гортав чимало книжок, сидів не в одній лекційній залі, а проте й до сьогодні, хоч і як пильно та довго мусував над тим, так і не здолав розгадати загадкового вислову хазяїна бару з Іванстона, штат Вайомінг. З носами в нас усе було таки справді гаразд.

Спали ми тої ночі зверху казанів на електростанції. Як ми нагибали ту "кимару", не можу згадати. Мали десь просто прибитись до неї інстинктивно, як до водопою копі чи поштові голуби до рідного голубника. Але та ніч не лишила по собі приємних спогадів. З десяток

волоцюг уже позалазило на казани передніше за нас, а для всіх там було занадто варко. Та ще і механік не давав постояти внизу. Не лишав нам іншого вибору: хоч казани, хоч сніг надворі.

— Казав, що хочеш спати, так спи ж, коротеча на тебе, — мовив він до мене, коли, очемерідий та розімлілий від жароти, я зійшов униз до кочегарки.

— Води, — пролебедів я, перехапуючи дух та змахуючи піт з очей, — води.

Він тицьнув на двері й запевнив, що десь там унизу, в чорному мороці, я знайду річку. Я подався до річки, заблукав у темряві, запорпався у дві-три кучугури, облишив шуканину і повернувся напівзамерзлий на верх казанів. Відтанувши, я відчув ще дужчу спрагу. Бурлацтво довкола стогнало, скімлило, хлипало, зітхало, сопло, хекало, переверталося, підкидалося, шарпалося в тяжких муках. Ми були наче ті пропащі душі, що смажаться у пеклі, а механік, чисто Сатана в людській подобі, не лишав нам іншого вибору, хіба що кацубнути надворі. Швед сидів і шпетив на всю губу людський потяг до мандрівок, що підстирив його вдаритись у забрід на такі муки.

— Як вернусь до Чікаго, — постолакав він, — знайду собі роботу і триматимусь її, аж доки пекло кригою візьметься! А тоді знов повіюся по світі.

Мов на глум, другого дня, коли дорогу попереду розчистили від уламків аварії, ми зі Шведом виїхали з Івенстона в льодовниках "помаранчевого спеца", швидкого товарного поїзда з плодами сонячної Каліфорнії. Через морози льодовники були порожні, але нам від того вони не потеплішали. Залазили ми до них через ляду на даху вагона; льодовники ті були пороблені з оцинкованого заліза і під таку морозяну погоду торкатись до них було мало приємності. Ми лежали там, тремтіли та тряслися і, вицокуючи зубами, радили раду, та й врадили: зоставатися

в льодовні день і ніч, доки не виді станемося з цієї негостинної високорівні в долину Міссісіпі.

Але їсти ж однаково щось треба, і ми вирішили в кінці дільниці розкинути ногами по харч і мерщій назад у льодовники. До містечка Грін-Рівер ми приїхали пізно пополудні, хоч для вечері ще зарано. Пора перед їдженням найгірша, щоб "калатати" в тильні двері; та ми зібралися з духом, і, коли товарняк заїхав у парк, прожогом спустились бічною драбиною, і бігма до будинків. Зараз же ми й розлучились, але домовилися зійтися у льодовнику. Спершу мені не повелось, та врешті з двома "подачками" за пазухою я метнувся до поїзда. Той вагон-холодник, де ми змовилися зустрітись, уже проминув і аж за півдесятка вагонів позад нього я вчепився за бічну драбину, поквапом видерся на дах і стрибнув у якийсь льодовник.

Та з гальмового вагона мене вгледів гицель і на першій же зупинці, Рок-Спрінгс, через кілька миль, встромив голову до мого льодовника й гукнув: "Скок на пісок, жабин ти сину! Скок на пісок!" Та й ухопив мене за барки і виволочив геть. Я собі скок на пісок, хіба мені що, а помаранчевий спец разом зі Шведом покотився далі без мене.

Засніжило, насувалась холодна ніч. Як смеркло, я шаснув туди-сюди по станції, знайшов порожній вагон-холодник і заліз усередину, не в льодовник, а таки в самий вагон. Я з розмаху засунув важкі двері, і їх краї, облямовані смугами гуми, щільно закубрили вагон. Стіни були грубі, холод ніяк не міг продертися зназовні. Однак усередині було не тепліш, як надворі. Проблема полягала в тому, щоб нагріти вагон. Але з цим уже "професяка" дасть собі раду. З кишень я видобув три-чотири газети і спалив їх одну по одній. Дим знявся під дах. Тепла ані крихти не могло вивітритись, і в теплі та в добрі я перебув ту ніч паном діло. Не пробудивсь і разу.

Вранці все ще порошило. Поки я розкидав ногами по сніданок, то згавив товарняк на схід. Згодом удень двічі я чіплявся на товарняки і обидва рази мене струтонули під укіс. Пополудні не пройшло на схід

жодного поїзда. Сніг повалив густіше, проте в сутінках я таки виїхав на першому сліпні трансконтинентального. Коли я скочив на сліпень, хтось вихопився на нього з другого боку. Це був той хлопчина-втікач з Орегону.

Ну, а перший сліпень швидкого поїзда в люту хуртечу — це вам не прогулянка вліті. Вітер пройма тебе наскрізь, б'ється об перед вагона і вертається назад. На першій зупинці — вже й зовсім споночіло, — я пройшов на балаки з кочегаром. Запропонував "пошарудити" вугілля, поки його зміна, що кінчалася в Ролінзі, і мою пропозицію було прийнято. Моя робота була зовні, на тендері під снігопадом; я кришив молотом вугільне груддя і підкидав лопатою до будки. Та що я не мусив працювати весь час, то міг заходити вряди-годи в будку погрітись.

— Слухай, — закинув я кочегарові за першого ж передиху, — там ззаду на першому сліпні пацан. Замерз як цуцик.

Будки на паровозах Об'єднаної Тихоокеанської досить просторі, ми примостили хлопчину в теплий закутень перед високим кочегаровим сідалом, і той одразу ж заснув. До Ролінза ми прибули опівночі. Сніг сипав рясно, як ніколи. Тут паровоз мали загнати в депо і замінити іншим. Щойно поїзд зупинився, я скочив з приступки паровоза просто в обійми кремезного чоловіка у просторому пальті. Він як стій наскіпався мене розпитувати, і я без загайки поцікавився, що він за один. Він так само незагайно звістив мене, що він місцевий шериф. Я враз прищулив роги і став слухати й відповідати.

Він заходився описувати хлопчину, що спав у будці. Я шпарко змізкував. Певно, родина переслідувала малого, і шериф отримав телеграфну вказівку з Орегону. Атож, хлопчину я бачив. Спіткав його вперше в Огдені. Дата збігалася з шерифовими відомостями. Та хлопчина ще десь там позаду, пояснив я, бо його струтонули сю ніч під укіс із цього-таки самого трансконтинентального, при відході з Рок-Спрінгса. І весь цей час я молив бога, щоб хлопчина не виліз із будки, прочнувшись, і не завдав мені брехню.

Шериф подався далі розпитати гицлів, та перед тим дав мені навіжки:

— Це місто не про тебе, хло'. Ясно? Катай цим поїздом далі і, гляди, не прогав. Якщо попадешся після його відходу…

Я запевнив шерифа, що в його місто потрапив не з охоти; що тут я лишень тому, що поїзд зупинився, і що я вчешу з його клятущою міста так, що за кушпелами й слід мій замететься.

Поки він ходив брати інтерв'ю в гицлів, я метнувся назад у будку. Хлопчина прокинувсь і протирав очі. Я оповів йому новину і порадив їхати на паровозі в депо. Щоб довго не розводитися, скажу, що малий виїхав на тому ж трансконтинентальному на буфері, і я дав йому навід на першій же зупинці вдатись до кочегара й попроситись усередину. Ну, а сам я лишився під укосом. Новий кочегар був молодий і ще не зледащів так, аби порушувати приписи Компанії, що забороняла тримати на паровозі волоцюг; тож він відкинув мої пропозиції і не пустив пошарудити йому вугілля. Маю надію, що тому хлопчакові повелося з ним удатніше, бо перебути цілу ніч на буфері під таку завірюху — то запевно смерть.

Дивна річ, я тепер не годен пригадати, як саме в Ролінзі мене струтонули. Я дивився услід поїздові, який відразу ж поглинула заметіль, а відтак подався до бару обігрітись. Тут було тепло й світло. Бар аж ходором ходив. Столи для фараона, рулетки, костей і покера були всі позаймані, а гурт підпилих ковбоїв розважав душу веселою нічною гульнею. Ледь устиг я побрататися з ними і саме перепускав перший пугарчик їхнім коштом, як на плече мені лягла чиясь тяжка рука. Я озирнувся й зітхнув. То був шериф.

Не мовивши ані слова, він вивів мене на сніг.

Там на колії стоїть помаранчевий спец, — сказав він.

— З біса холодна ніч, — відказав я.

— Він відходить за десять хвилин, — сказав він.

Тільки й того. Жодних перекорів. А коли той помаранчевий спец рушив, я сидів у льодовнику. Я потерпав, щоноги мені до ранку повідмерзають, і останні двадцять миль перед Ларамі простояв, випростаний у розтворі люка, і кресав у жижки. Сніг падав такий густий, що гицлі навряд чи могли вгледіти мене, та й мені було, зрештою, все одно, хай бачать.

В Ларамі за свої чверть долара я купив гаряче снідання і одразу ж по тому вчепився на сліпий багажняк трансконтинентального, що видирався до перевалу через хребет Скелястих гір. Вдень на сліпих багажниках ніхто не їздить; але під таку завірюху на верхів'ї Скелястих гір, я був певен, жодному гицлеві не стане духу скинути мене. Та вони й не скидали. Тільки взяли натуру приходити на кожній зупинці подивитись, чи я ще не закляк.

Біля Еймського монумента на верховині Скелястих гір, — забув, яка там височінь, — гицель прийшов востаннє.

Слухай, хло, — сказав він, — бачиш оце товарняк загнали на бічну колію, щоб нас пропустити?

Я бачив. Товарняк стояв на сусідній колії, шість футів від нас. ще кілька футів, і його за віхолою не було б і видно.

— Ну, так в одному з вагонів там "тилова братія" війська Келлі. Під ними там на два фути соломи, і їх там стільки, що у вагоні не холодно.

Рада його була путня, і я її послухав, готовий, одначе, на разі б виявилося, що гицель "блазнючить", скочити на сліпень, коли трансконтинентальний рушить. Проте крам був доброякісний. Я відшукав

той вагон — великий холодник, в якому двері на підвітряній стороні було широко розчинено задля провітрення. Видершись до вагона, я ввійшов досередини. Зразу ж наступив комусь на ногу, тоді комусь на руку. Світло було тьмаве, і я тільки й розгледів, що безнадійну плутанину рук та ніг. Світ не бачив такої набганки людських тіл. Люди валялися на соломі, один під одним, один поверх одного і один попри одного. Вісімдесят чотири кремезних гобо, коли їх розіслати покотом долі, займають чималенько місця. Ті, на кого я наступав, обурювались. їхні тіла здиблювались піді мною морськими хвилями і спонукували хіть-не-хіть просуватися вперед. Годі було знайти вільної соломи, тож я знов і знов ступав по людях. Обурення дужчало, а вкупі з ним і мій поступний рух. Я втратив рівновагу і несподівано з розмаху сів. На лихо, якраз комусь на голову. Негайно ж той у гніві став рачки, і я злетів у повітря. Те, що злетіло, мусить упасти, і я впав на голову комусь іншому.

Що діялось далі, тямлю, як крізь туман. То було так, наче ти потрапив у молотарку. Мене швиргали з кінця в кінець вагона. Ті вісімдесят чотири гобо мотлошили мене, аж поки мої злиденні рештки якимось дивом знайшли собі клапоть соломи на спочивок. Отак мене було прийнято до веселого товариства. Весь той день ми краяли завірюху і, щоб якось загаяти час, вирішили, що кожен мусить розповісти історію. Умовою покладено, щоб історія була добра і до того ж така, якої ніхто не чув. За кару невдасі правила молотарка. І не схибив ні один. Я хочу одразу ж зазначити, що зроду не траплялось мені бувати на такому чудовному бенкеті оповідок. Тут набгалося вісімдесят чотири чоловіки з цілого світу, я був вісімдесят п'ятий, і в кожного розповідь була шедевром. То й мусив бути шедевр, бо як ні — молотарка.

Надвечір ми прибули до Шайена. Завірюха розходилась, далі нікуди, і хоч кожен з нас востаннє їв ще зранку, ніхто не схотів розкидати ногами по вечерю. Цілу ніч ми котилися крізь хурделицю, а наступного дня опинилися внизу на лагідній рівнині Небраски і все котили далі. Ми вихопилися з хурделиці й гір. Благословенне сонце сяяло над усміхненим краєм, а ми цілу добу не мали ані крихти в роті. Ми довідалися, що

близько полудня поїзд має над'їхати до міста з назвою, коли не помиляюсь, Гранд-Айленд.

Ми скинулися хто по скільки і вдарили телеграму властям того міста. Зміст нашого послання зводився до того, що опівдні до міста прибуде вісімдесят п'ять здорових зголоднілих волоцюг, і було б до речі, аби їх чекав наготований обід. Власті Гранд Айленда мали дві можливості. Або нагодувати нас, або вкинути до в'язниці. В останньому випадку їм однаково довелося б нас годувати, і вони мудро зміркували, що нагодувати один раз обійдеться дешевше.

Коли наш поїзд опівдні пригромився до Гранд-Айленда, ми сиділи по дахах вагонів і гойдали на осонні ногами. До складу вітальної комісії увійшла вся міська поліція. Вони розвели нас групами по різних готелях та ресторанах, де нам наготовлено обід. Тридцять шість годин пробули ми не ївши, і нас не треба було вчити, що робити. Опісля нас так само відвели назад на залізничну станцію. Поліція завбачливо затримала той товарняк до нашого повороту. Він поволі взяв з місця, а ми, всі вісімдесят п'ятеро, виструнчились уподовж колії і подерлися на бічні драбини. Той поїзд ми "взяли штурмом".

Вечері того дня нам не перепало — принаймні братії. Бо саме в пору для вечері, коли товарняк від'їздив від якогось містечка, до вагона, де я з трьома іншими хлопцями різався в педро, заліз чоловік. У руці він тримав сплюснуту кварту, з якої парувало. Я зачув пахощі "Яви", передав свої карти одному з тугаїв, що споглядав гру, і перепросив товариство. По цьому в другому кінці вагона під заздрими поглядами хлопців підсів до прибульця і пригостився його "Явою" та дайками, що роздимали йому пазуху. То був Швед.

О десятій вечора ми прибули до Омахи.

— Чкурнім від братії,— сказав мені Швед.

— А чом би й ні,— погодився я.

Коли товарняк в'їхав у Омаху, ми наладнались так і вчинити. Та омахівські теж не дрімали. Ми зі Шведом позависали на бічних драбинах, готові стрибати. Але товарняк не спинявся. Окрім того, довгі шереги полісменів, поблискуючи спижовими гудзиками до електричного світла, вишикувались обабіч колії. Ми зі Шведом знали, що б нам було, якби потрапити їм до рук. Ми поприкипали до бічних драбин, а поїзд покотився через річку Міссурі до Каунсіл-Блафса.

Генерал Келлі з військом у дві тисячі гобо розташувався за кілька миль звідти біля Шетоква-Парку. Тилова братія, з якою ми їхали, становила ар'єргард генерала Келлі. Вивантажившись із вагонів, вона валом посунула до табору. Ніч зробилася холодна, і ми мокли й мерзли під дошкульним поривчастим дощем та вітром. Сила поліції стерегла нас і гнала, мов худобу, до табору. Але ми зі Шведом виждали слушну хвилю і щасливо драпонули.

Дощ перейшов у зливу, в пітьмі не видко було й долоні перед носом, і ми, як пара сліпців, мацали за леда-яким притулищем. Інстинкт не підвів нас, бо небавом наштовхнулись ми на якийсь бар — не відкритий для відвідувачів бар, і не просто бар, замкнутий на ніч, ані навіть бар з постійною адресою, але бар на покотах, кудись ізвідкись пересовуваний. Двері були замкнуті. Нас діймав шквальний вітер з дощем. Ми не вагалися. Рраз — двері виламано, і ми добулися всередину.

Свого часу мені перепадали прикрі ночівлі, доводилось "носити прапора" в пекельних столицях імперій, слатися в калюжах, спати на снігу під двома коцами, коли спиртовий термометр показував 74 градуси нижче нуля (тобто не що інше як 106 градусів морозу); але кажу вам по щирості, зроду не перепадало мені прикрішої ночівлі, жодна ніч не долягала мені так, як та ніч зі Шведом у мандрованому барі в Каунсіл-Блафсі. Раз, що та споруда, начебто підвішена в повітрі, зяяла безліччю шкалубин у підлозі, крізь які аж гоготів вітер. Друге, що той бар був порожній: не було там і плящини з "вогнистою водою", аби нам зігрітись і

забути своє лихо. Коців ми не мали і пробували заснути в мокрому до нитки одягу. Я закотився під прилавок, Швед — під стіл. За тими шпарами та щілинами в підлозі було нам невліжно, і через півгодини я перебрався на самий прилавок. Трохи перегодя Швед теж перебрався на верх свого столу.

І тут ми циконіли з холоду та молили бога, аби вже світало. Я принаймні дотремтівся до того, що далі вже не годен був і тремтіти, бо м'язи виснажились і тільки прикро нили. Швед раз по раз охав та кректав і бубонів собі під ніс, видзвонюючи в зуби: "Більш ніколи, більш ніколи". Він бубонів ці слова знов і знов, без угаву, тисячу разів; а коли задрімав, то бубонів їх далі крізь сон.

Щойно засіріло, ми покинули наш дім страждань і опинились надворі в густому пронизливо-холодному тумані. Шкопертаючи, дотюпали ми до залізниці. Я збирався податись назад до Омахи, розкинути ногами по сніданок; мій товариш намірився їхати до Чікаго. Настала хвилина прощання. Наші закоцюблі руки потяглися одна до одної. Обоє ми дрижали. Сікнулися заговорити — тільки зуби лунко зацокотали в довколишній тиші. Ми стояли самотні, відірвані від цілого світу; короткий відтинок залізничної колії, обидва кінці якого губились у туманній потопі, — ось і все, що нам було видно. Німо дивились ми один на одного і щиро трясли один одному руки. Шведове лице посиніло з холоду, і моє, мабуть, теж.

— Більш ніколи — що? — ледь подужав я вимовити.

Слова застрягли Шведові в горлянці; потім, наче десь

іздалеку, аж із глибин його замороженої душі кволим, ледь чутним шепотом здобулися слова:

— Більш ніколи волоцюгою.

Йому зацiпило, а коли вiн знов прийшов до мови, стверджуючи свою волю, голос його набрав сили й певностi.

Більш нiколи не буду волоцюгою. Стану до працi. Ти б i собi зробив те саме. Вiд таких, як ця, ночей дiстають ревматизм.

Вiн мiцно стиснув менi руку.

— Бувай, хло',— сказав вiн.

— Бувай, хло',— сказав я.

По тому нас нарiзно поглинула мряка. Більш ми так нiколи й не бачились. А ось, мiстере Шведе, слово до вас, де б ви не були. Маю надiю, що ви таки стали до працi.

"ДОРОЖНІ ХЛОПАКИ І КОТОЛУПИ"

В газетах, журналах та бiографiчних довiдниках не раз менi трапляються нариси про моє життя, звiдки я, делiкатно мовлячи, дiзнаюся, що то заради соцiологiчних студiй став я волоцюгою. Це дуже мило та любо з боку бiографiв, однак неточно. Я став волоцюгою — ну, та через ту свою життєву снагу, через той потяг до мандрiв, що буяв менi в кровi. Соцiологiя — то вже мiж iншим, вона прийшла тiльки згодом, як мокра шкiра по стрибковi в воду. Я побрався на Дорогу, бо несила було втриматись; бо в штанях моїх бракувало грошей на залiзничнi квитки; бо така моя натура, що я не годен працювати все своє життя "в одну й ту саму змiну"; бо — ну, та-бо легше було вчинити так, нiж iнак.

Це сталось у моєму рiдному мiстi, Окленді, як було менi шiстнадцять рокiв. На той час у добiрному колi друзяк-пригодникiв я зажив гучної слави й голосного титулу принца устричних пiратiв. Щоправда, поза тим вузьким колом, наприклад, серед чесних матросiв, портовикiв, власникiв яхт i законних господарiв устричних дiлянок, взивано мене "драбом",

"гайдабурою", "харцизякою", "злодюгою", "грабіжником" та всілякими іншими негречними прізвиськами, — але все це мене тільки тішило і підносило на ще запаморочливішу височінь. На той час я не читав іще "Втраченого раю", і згодом, коли мені трапилось Мільтонове "Краще бути царем у пеклі, ніж рабом на небі"[16], я цілком упевнився, що великі уми снуються у тих самих річищах.

Якраз у ту пору збіг обставин завів мене в першу пригоду на Дорозі. Сталося так, що саме тоді з устрицями справа захиріла; що за сорок миль, в Бенішії, мені треба було забрати якісь укривала; що в Порт-Кості, за кілька миль від Бенішії, стояла на якорі під охороною констебля крадена шаланда. Ну, а ця шаланда належала моєму приятелеві, Діні Маккреєві на ймення. Вкрав її і залишив у Порт-Кості Боб Віскі, теж мій приятель. (Бідолаха Боб Віскі! Оце останньої зими на пляжі підібрали його труп, геть подірявлений бозна-чиїми кулями). Я невдовзі перед тим спустився з "верхоріччя" і доповів Діні Маккреєві про місце перебування його шаланди, і Діні Маккрей тут-таки запропонував мені десять доларів, якщо я прижену йому шаланду в Окленд.

Нічев'я мене заїдало. Я сидів на причалі і гомонів про це з Нікі Греком, ще одним безробітним устричним піратом. "То берімося", — сказав я, і Нікі пристав. Він був голий, як бубон. Я мав п'ятдесят центів та невеликого човна. Ці кошти я реалізував і навантажив на човна у вигляді сухарів, консервованої солонини і десятицентової пляшки французької гірчиці. (В ті дні ми страх як упадали за французькою гірчицею). Потім, уже надвечір, ми нап'яли вітрило й відчалили. Пливли цілу ніч, а на ранок з першою веселою хвилею припливу під супутнім вітром хвацько піднялися Каркінезькою протокою до Порт-Кости. Там стояла крадена шаланда, не далі, як двадцять п'ять футів від причалу. Ми підпливли до неї впритул і хутко стягли своє вітрильце. Нікі я послав наперед піднімати якір, а сам заходився розсупонювати зав'язки на вітрилі шаланди.

На причал вихопився якийсь чоловік і загукав на нас. То був констебль. Тут мені сяйнуло, що я ж не додумався взяти в Діні Маккрея вірчого листа на шаланду. Та й констебль зажадає щонайменше

двадцять п'ять доларів за те, Що відібрав шаланду в Боба Віскі, а тоді ще стеріг її. Мої ж останні п'ятдесят центів похурчали на солонину і французьку гірчицю, а винагорода, в кожному разі, становила тільки десять доларів. Я зиркнув на Нікі. Вій мордувався коло якора, смикаючи щосили за линву.

— Виваж якір, — тихо кинув я йому, обернувся до констебля і закричав. Вийшло, що ми з ним кричали разом, і наші вимовлені думки, зіткнувшися напівдороги, змішались у нерозбірливий гергіт.

Констебль ставав щодалі настирливіший, і хоч-не-хоч, мені довелося прислухатись. Нікі тяг якоря, аж йому жили мало не тріскали. Коли констебль скінчив свої погрози та остороги, я поцікавився, що він за один. Поки він відповідав, Нікі здолав нарешті вирвати якір. Я похапки метикував. Біля ніг констебля з причалу до води спускалася драбина, а до тої драбини було прив'язано човна. Весла лежали всередині. Одначе сам човен був примкнутий колодкою. Я ризикнув поставити все на ту колодку. На щоці я відчував подих свіжого бризу і бачив, що підступає приплив; я глянув на ті зав'язки, які ще втримували вітрило згорненим, майнув поглядом по мотузах аж до блоків, пересвідчився, що все гаразд, і перестав прикидатись.

— Тягни всередину, — гукнув я до Нікі, а сам кинувся розв'язувати решту зав'язок, благословляючи долю, що Боб Віскі позакріпляв їх прямими, а не "бабськими" вузлами.

Констебль уже зліз драбиною і копирсав ключем у колодці. Якір був на шаланді і остання зав'язка на вітрилі попустила в ту ж мить, коли констебль вивільнив свого човна і схопився за весла.

— Шпиль-галівки! — наказав я своїй команді, сам водночас пориваючись до горлових галівок. Шурх — залопотіло, розгортаючись, вітрило. Я притужив линву і побіг назад до стерна.

— Наставляй під вітер! — гукнув я до Нікі, що орудував шпильовими галівками. Констебль уже саме сягав нам до корми, аж ось поривом вітру нас підхопило і відкинуло від нього. Ух! Був би в мене тоді чорний стяг, їй-бо, я підняв би його з тих радощів. Констебль схопився в своєму човні на рівні ноги, і сяйво ясного дня зблякло від його чорної лайні. І він ще гірко нарікав, що не має при собі пістолета. Це, бачте, був ще один бік ризику, на який ми йшли.

В кожному разі, шаланди тої ми не крали. Вона була не констеблева. Ми лише вкрали в нього винагороду, що становила, власне, особливий різновид хаптури. Та й не собі крали ми ту винагороду, а моєму приятелеві Діні Маккреєві.

До Бенішії добулися ми за кілька хвилин, а ще за кілька хвилин мої укривала були в шаланді. Човна я загнав аж на самий край пароплавної пристані, і з цієї вигідної позиції ми могли бачити кожного, хто надходив би по наші душі. Бо хто його зна. Констебль із Порт-Кости міг зателефонувати до свого колеги в Бенішії. Ми з Нікі провели військову раду. Ми лежали на палубі під теплим сонцем, свіжий бриз холодив нам щоки, приплив грав брижами довкіл нас. Назад в Окленд плисти було неможливо аж до полудня, коли вода почне спадати. Але ми зважили, що коли почнеться відплив, той констебль назиратиме за Каркінезькою протокою, і нам лишається тільки чекати нового відпливу о другій ночі. Тоді ми зможемо прослизнути повз цербера непомітно.

Отак лежали ми на палубі, смалили цигарки і тішились шиттям. Я сплюнув за облавок і зміряв течію.

— При такому вітрі приплив підкинув би нас аж до Ріо-Вісти, — обізвався я.

— А на річці саме фруктовий сезон, — докинув Нікі.

— І низька вода. Найкраща пора добиратись до Сакраменто.

Ми сіли і ззирнулися. Розкішний вітер-західняк винно п'янив нам душі. Ми обидва сплюнули за облавок і зміряли течію. Тепер я певен, що у всьому завинив той приплив і сприятний вітер. Вони розбурхували наше моряцьке нутро. Якби не вони, весь той ланцюг подій, що призвів мене на Дорогу, був би урвався.

Не промовивши ані слова, ми поскидали притяганки і наставили вітрило. Пригоди наші на річці Сакраменто не мають нічого спільного з цією моєю розповіддю. Не за великий час ми осягнули місто Сакраменто і прив'язали шаланду на причалі. Вода була напродиво, і ми одно знай собі купалися. На піщаній косі повиш залізничного мосту ми пристали до гурту хлопців, що теж купалися. Між запливами ми лежали на березі й розмовляли. Мова у них видавалась інакшою, ніж у хлопців, з якими я знався. То була якась нова говірка. Вони були "дорожні хлопаки", і з кожним їхнім словом зваба Дороги все владніш опановувала мене.

"Як був я в Алабамі", — зачинав один хлопець; або інший: "їхавши з Канзас-Сіті Чікаго-Альтонською"; на що третій: "На Чікаго-Альтонській сліпні без східців". А я мовчки лежав на піску і слухав. "Це було в одному Огайському містечку на Озерно-Береговій і Південно-Мічіганській", — заводив один, а другий: "Лучалося коли їздити Гарматнем по Вобешу?", а ще інший: "Нє-а, зате їздив Білим Поштовим з Чікаго". — "Балакаєш про залізниці,— ось попадеш-но в Пенсільванію; чотири колії, водокачок— ні близько, бере воду на ходу, ото діла". — "Північна Тихоокеанська тепер кепська дорога". — "В Салінасі свинство, бики зубасті". — "Мене залободали в Ель Пазо вкупі з Віслюком". — "Ет, балакай про датки, ось попадеш у французьку сторону під Монреалем — ані словечка англійського, ти кажеш: "Манджі, манджі, мадам, нон говори по-французька" і треш себе по череву та зиркаєш голодними очими, а вона тиче тобі лусту свинячого бендюха і скибку сухої папи".

А я все лежав та слухав. Проти цих мандрівників моє устричне піратство виглядало на миршавих тридцять центів. Новий світ надив мене кожним почутим словом — світ штаб і планширів, сліпих багажників, "пульманів з бічними дверима", "биків" і "гицлів", "кимар" і "жуванок",

"лободанок" і "дралимонів", "дужих рук" і "шанькотрясів", "пацанків" і "професяк". І все це пашіло Пригодою. Ну що ж, гаразд; я візьму цей світ за роги. І я "приклепався" до тих дорожніх хлопаків. Я був не слабший за будь-кого з них, такий же меткий, такий же зухвалий і голову мав на плечах не дурнішу.

По купанці, як звечоріло, хлопці повдягались і подалися до міста. Я — з ними. Вони почали "калатати" на "головному волочаку" по "сякий-такий дріб'язок", чи інакше кажучи, жебрати грошей на головній вулиці. Доти мені зроду в житті не доводилося жебрати, і це було для мене найприкріше в Дорозі, коли я вперше вийшов на неї. Я мав дурні поняття про жебри. Моя тодішня філософія зводилась до того, що ліпше красти, аніж жебрати: а грабунок — то ще ліпше, бо ризик і кара відповідно більші. Бувши устричним піратом, я вже заробив собі на карб у правосуддя із добру тисячу років в'язниці. Грабувати — це мужньо; жебрати — це ницо й ганебно. Але скоро я з тим оговтався, вхопив тропи і став дивитись на прошацтво, як на веселу витівку, гру в кмітливість, вправу у самовладанні.

Однак того вечора я не спромігся піднестись до такого погляду, внаслідок чого, коли хлопці вже зібралися до ресторану вечеряти, я не був готовий. Я сидів на обмілині. Міні-Хлопака, — либонь, то був він, — дав мені грошей, і ми вечеряли всі разом. Та ївши, я собі подумки розважав. Кажуть, хто користає з краденого, той такий самий крадій; Міні-Хлопака нажебрав, а я з тих жебрів мав вечерю. Тож я вирішив, що хто користає з краденого, стократ гірший за крадія, і що таке вже не повториться. І таки не повторилось. Другого дня я розкидав ногами незгірше за першого-ліпшого дорожнього хлопаку.

Але от Нікі Грека Дорога не вельми вабила. Ногами він розкидав без успіху, і одного вечора потаємці забрався на баржу й поплив зайцем униз до Сан-Франціско. Оце тільки тиждень тому я бачився з ним на перебійницькому фестивалі. Він вийшов у люди — сидів-бо на почесному місці обік рингу. Він за антрепренера в боксерів-професіоналів і не знати

як тим пишається. Та й справді, у вузьких межах місцевих спортивних кіл він таки світило.

"Доки не перетяв пагорбів, ти ще не дорожній хлопака" — такий закон Дороги", — розтлумачили мені в Сакраменто. Гаразд, я перетну пагорби й доведу свою зрілість. "Пагорби", до речі, означало Сієрра-Неваду. Вся ватага збиралась на веселу прогулянку за пагорби, і я певно що пристав до них. Для Француза то також була перша пригода на Дорозі. Він тільки-но драпонув з дому в Сан-Франціско. Нам із ним належалось показати, що ми чогось варті. Побіжно зазначу, що мій колишній титул "Принц" загув. Я дістав собі "псевдо". Тепер я був Моряк, а згодом, коли від рідного міста мене вже відділяли Скелясті гори, перетворився на Фріскача.

О десятій двадцять вечора трансконтинентальний Центральної Тихоокеанської від'їхав від станції Сакраменто на схід — ця деталь з розкладу руху незагладно викарбувалась мені в пам'яті. Нас у ватазі було душ десятеро, і в темряві ми низкою розтягайся перед поїздом, готові взяти його на абордаж. Всі знайомі дорожні хлопаки з місцевих збіглися виряджати нас — ну, і струтонути під укіс, коли пощастить. Це таке в них було поняття про жарти, і щоб здійснити той жарт, зібралося їх лишень чоловік сорок. Верховодив у них один хвацький дорожній хлопака, Боб на ймення. Родом він був із Сакраменто, але Дорога носила його мало не по всій країні. Він одвів нас із Французом набік і порадив щось ніби такого:

— Ми вашу кумпанію спробуємо трутонути під укіс, ясно? Ви двоє слабачата. Інші за себе самі постоять. Так ви обоє, тільки загнуздаєте сліпень, шасть махом на палубу і сидіть там, поки проїдете Роузвіл, бо в тім городі зубасті поліцаї, цуплять, кого лиш уздрять.

Засюрчав паровоз, і трансконтинентальний рушив. У валці було три сліпні — місця досить на всіх нас. Ми десятеро, що мали брати поїзд на абордаж, воліли б зробити це тишком, але наші друзяки збилися докупи, з дивовижною безсоромністю афішуючи свій гурт. На Бобову раду я зараз

же подерся на палубу, тобто на дах одного з поштових вагонів. Там я й заліг, — а серце тьох-тьох, трохи частіш, ніж звичайно, — і став слухати, як точиться шура-бура. Вся поїздова бригада мотнулася наперед, і почалася скиданина, швидка й безжальна. Проїхавши з півмилі, потяг спинився, бригада знову кинулася вперед і "потручала" зацілілих під укіс. Сам тільки я і втримався на тому поїзді.

А позаду, біля станції, мавши двох чи трьох хлопців з нашої ватаги за свідків нещастя, лежав Француз без обох ніг. Він послизнувся чи то спіткнувся — тільки й того, решту зробили колеса. Отак вступив я на Дорогу. Аж за два роки побачився я знову з Французом і оглянув його культі. Це був акт чемності. Каліки люблять, щоб їм оглядали оцупки. Нема втішнішого видовища на Дорозі, як зустріч двох калік. Спільне лихо править їм за невичерпну тему до балачки; і вони повідають, як то воно сталось, викладають, що їм відомо про ампутацію, кидають критичні зауваги на карб своїх та чужих хірургів, розмотують завої і порівнюють свої оцупки.

Та про нещастя з Французом я довідався щойно кількома днями пізніше, вже в Неваді, коли ватага наздогнала мене. Сама ватага прибула досить помотлошена. Вона вскочила в залізничну аварію в протиснігових галереях; Джо Щастюк чепуляв на милицях — обидві-бо ноги йому почавило, а решта зализувала синці та подряпини.

А тим часом я лежав на даху поштового вагона, силкуючись пригадати, чи той Роузвіл, проти якого застерігав мене Боб, перша зупинка чи друга. Задля певності я зволікав зі спуском, доки не минули й другу зупинку. Та й тоді не спустився. Я був новаком у цій грі і чувся безпечніше там, де був. Але хлопцям я так і не прохопився, що відлежав цілу ніч на палубі, аж поки проїхав через Сієрру, галереї та тунелі до самого Тракі по той бік, куди прибув о сьомій ранку. То була страшенна ганьба, і мене підняли б на глузи. Тільки ось тепер я зізнав щиру правду про ту першу поїздку свою через пагорби. Що ж до братії, то вона вирішила, що я молодчага, і, повернувшись назад через пагорби до Сакраменто, я вже зробився повноправним дорожним хлопаком.

Та мені ще треба було багато дечого навчитись. Боб мені став за ментора, і ментор з нього був путящий. Пригадую один вечір (в Сакраменто стояв саме ярмарок, ми шалались по всіх усюдах і розважались, як знали), коли я згубив у бійці капелюха. Я опинився на вулиці з непокритою головою і мене вирятував не хто ж, як Боб. Він одвів мене вбік від братії і навчив, як діяти. Попервах мені було трохи лячно його ради. Я тільки-но вийшов по трьох днях з буцегарні і гаразд тямив, що якби поліція "залободала" мене знову, було б мені непереливки. З другого боку, не смів я показатися і слабодухом. Я побував за пагорбами, братія мала мене за справжняка, і я мусив довести, що це не задарма. Тим-то я пристав на Бобову пораду, і він пішов зі мною доглянути, щоб усе було зроблено, як годиться.

Ми розташувались на К-стріт, на розі, либонь, П'ятої. Щойно почало вечоріти, і вулиця була людна. Боб ретельно вивчав головний убір кожного перехожого китайця. Я був дивувався, звідки в кожного дорожнього хлопака на голові "п'ятидоларовий стетсонівський капелюх зі штивними крисами", аж тепер мені стало ясно. Вони добували їх так, як я збирався добути свого: від китайців. Мені було якось мулько — довкола стільки народу; а Боб, той тримався спокійно, мов айсберг. Кілька разів, коли, набравшись духу, я напруго поривався вперед до якогось китайця, Боб здержував мене. Він хотів, щоб я дістав таки доброго капелюха і саме до своєї голови. То пройде капелюх мого розміру, та не новий; а після десятка недоладних капелюхів раптом пройде новий, та не того розміру. А як проходив новий і мого розміру, то криси були завеликі чи замалі. Ну, з Боба й перебендя був! Я ж, украй збуджений, ладен був ухопити перше-ліпше покриття.

Аж урешті надійшов мій капелюх, єдиний капелюх на цілe Сакраменто, якраз по мені. Я одразу побачив, що йому дістанеться перший приз. Зиркнув на Боба. Той розглянувся, чи не видно поліції, і кивнув. Я здійняв капелюха з китайцевої голови і наклав на свою. Прийшовся, як там був. Тоді я влупив бігти. Я ще почув Бобів окрик і мигцем помітив, як він забарив розгніваного азіата, перечепивши його ногою. Я біг далі. Югнув за найближчий поворот. Ця вулиця була не така

залюднена, і я пішов собі нормальною ходою, переводячи дух і вітаючи себе з капелюхом та втечею.

І тут раптом з-за повороту позаду вихопився той голомозий китаєць. Разом з ним ще двоє китайців, а слідом з півдесятка чоловіків та хлопців. Я рвонувся через вулицю до найближчого перехрестя і знову завернув. Ну, думаю, вже його вхоркав, і знов перейшов на звичайну ходу. Та настирливий азіат і тут вискочив з-за повороту, в тропі за мною. Стара історія з зайцем та черепахою. Йому несила було бігти так швидко, як я, але він і не здавався, непевно трюхикаючи нагінці й марнуючи дихання на голосні прокльони. Він закликав ціле Сакраменто в свідки вчиненого йому безчестя, і чимала частина міста почула його і з'юртувалася в нього за спиною. Я мигав п'ятами, наче той заєць, а настирливий азіат вкупі із щораз більшою гурмою наздоганяли мене. Та врешті, коли до них долучився полісмен, я вчесав на всі жили. Я петляв, шмигав туди-сюди і, слово честі, забіг звідти кварталів за двадцять. І більш того китайця ніколи вже не бачив. А капелюх був куди там, новісінький стетсон, щойно з крамниці, всю братію аж завидки брали. Поза тим же він був символом мого справжняцтва. Проносив я того капелюха понад рік.

Дорожні хлопаки — це милі та любі паруб'ята, коли ви з ними наодинці і вони розповідають, "як було діло"; та послухайтесь мого слова, бережіться їх, коли вони ходять ярчаком. Тоді вони вовки і, наче ті вовки, здатні звалити з ніг найдужчого чоловіка. Вони в таких випадках страху не знають. Нападуться на чоловіка, вчепляться і держаться геть до останньої дрібки сили в своєму жилавому тілі, аж доки повалять його, зовсім безпорадного. Не раз я бачив, як то вони роблять, і знаю, про що кажу. Мета їх, звичайно, грабунок. І бережіться "тугої руки". Кожен хлопака в тій ватазі, з якою я мандрував, був мастак на "тугу руку". Навіть Француз опанував це, ще коли не позбувся ніг.

Немов зараз бачу одну картину під "Вербами". "Верби" — то була купка дерев на пустирі неподалік станції, яких п'ять хвилин ходи від центру Сакраменто. Ніч, сцена освітлена кволим сяйвом зірок. Я бачу дебелого робітника серед зграї дорожніх хлопаків. Він люто клене їх,

анітрохи не боячись, бо певний своєї сили. Важить він фунтів сто вісімдесят і має тверді м'язи; але він не знає, з ким стає напереваги. Хлопаки гарчать, картина не вельми приємна. Вони нападають з усіх боків, а чоловік викручується і відбивається від них. Коло мене стоїть Голярчук. Як робітник повертається, Голярчук стрибає вперед і робить своє діло: коліном упирається чоловікові в спину, права рука ззаду захоплює йому шию, кісточка зап'ястка давить на яремну вену. Голярчук всією своєю вагою відкидається назад. Важіль неабиякий. Та ще й чоловікові передавлено подих. Це і е "туга рука".

Чоловік опинається, та він уже, власне, безпорадний. Хлопці зависли на ньому з усіх боків, учепившись за руки, ноги й тулуб, а Голярчук висить у нього на горлі, наче вовк на лосеві, і тягне назад. Чоловік падає і опиняється на споді купи. Голярчук змінює позицію, але стиску не попускає. Поки одні хлопці "нишпорять" по жертві, інші тримають її за ноги, щоб не брикнулася й не хвицнула. Користуючись із нагоди, здіймають ще з того чоловіка черевики. А він уже здався. Його переможено. До того ж туга рука на горлі не дає дихати. Він здавлено векає, і хлопаки поспішають. Вони зовсім не збираються його вбивати. Все готове. На команду всі разом попускають і кидаються врозсип. Один з них тягне чоловікові черевики — він знає, де за них дістати півдолара. Чоловік сідає й озирається довкола, приголомшений і безрадний. Хоч би він і хотів, гнатись у темряві босоніж — марна річ. Я на хвильку затримуюсь і слідкую за ним. Він обмацує собі горло, сухо відкашлюється і якось кумедно смикає головою, мовби хоче пересвідчитися, що шия на місці. Тут я щезаю і наздоганяю братію, а чоловік той назавше зникає з моїх очей, — хоч до самого скону я бачитиму його, наче живого, як він сидить при світлі зірок, дещо спантеличений, трохи перестрашений, дуже скуйовджений і кумедно смикає головою та шиєю.

П'яні особливо часто стають за жертву дорожнім хлопакам. Грабувати підпилого — це по-їхньому "качати бадана"; і де б не були, вони все роззираються за п'яницями. П'яниця для них такий же пожаданий, як павукові муха. Дивитись, як закачують балана, буває дуже втішно, особливо, коли балан безпорадний і коли братії ніщо не

загрожує. За першим заходом зникають баланові гроші та коштовності. По тому хлопці обсідають свою жертву кружка, мов індіяни на раді. Котромусь до вподоби баланова краватка. її знято. Іншому забаглося білизни. Знято й ту, а ніж проворно вкорочує рукави та холоші. Бува, на штани й піджак, завеликі для них самих, закличуть приятеля-гобо. А врешті йдуть геть, полишаючи обік балана купу своїх лахманів.

І ще одна картина зринає мені в пам'яті. Глупа ніч. Наша ватага суне хідником на передмісті. Попереду під електричним ліхтарем якийсь чоловік навскоси перетинає вулицю, в ході його вчувається щось непевне й недоладне. Хлопці одразу ж відчули здобич. Той чоловік під доброю мухою. Він звертає наспотич із хідника і зникає в темряві, прошкуючи почерез пустир; мисливського кличу не чути, але вся зграя хутко кидається навздогін і серед пустиря переймає чоловіка. Та що це? — чиїсь малі, невиразні постаті з гарчанням снуються межи нами й здобиччю. Це інша зграя дорожних хлопаків. В напруженому передиху ми довідуємося, що то їхня здобич, за нею вони йдуть тропою з десяток кварталів, а ми встряли на перечепі. Але тут світ первісний. Вовки ті лишень вовчуки. (З них, власне, ні один, мабуть, не був старший за тринадцять років. Декотрих я згодом здибав і довідався, що вони тільки-но приїхали з-за пагорбів, а родом були з Денвера та Солт-Лейк-Сіті). Наша зграя кидається вперед. Вовчуки вищать і скавулять та б'ються, мов чортенята. Довкола п'янички точиться завзята бійка за право посілості на нього. Він падає в гущавині бойовиська, і битва шаліє над його тілом, наче між греками й троянцями за тіло й зброю поляглого лицаря. Крики, плач, скімління — у вовчуків відгарбано їхню здобич, і наша ватага закочує бадана. На повік-віку затямлю я того бідолаху і його отетерілий подив від бійки, що так нагло вибухла на пустирі. Я, мов зараз, бачу, як він стоїть поночі, пришелепувато-вражено хилитається на непевних ногах, добродушливо опитуючись замирити побоїсько, сенс якого йому невтямки, і щиру образу в нього на обличчі, коли його, хто ж не скривдив ані душечки, вхопило багато рук і потягло вниз у самісінький тиск.

Улюблена здобич дорожніх хлопаків — шанькотряси. "Шанькотряс" — це волоцюга, що працює строкарем. Його назвисько походить від сувою коців, які він носить за собою, званого "шанькою". Оскільки шанькотряс трудяга, то вважається, що він усе має при собі трохи дрібної грошви, і от за тою грошвою і вганяють дорожні хлопаки. Найкращі "ловецькі грунти" на шанькотрясів — це повітки, клуні, лісосклади, сортувальні тощо на околицях міста, а час ловів — це присмерк, коли шанькотряс шукає таких місць, щоб, закутавшись у свої коци, покластися спати.

Котолупи теж зазнають лиха з руки дорожніх хлопаків. Звичніші назви для котолупів: куцорогі, "чечаки", новобранці чи бентеги. "Котолуп" — це новак на дорозі, що вже досяг дорослого чи бодай юнацького віку. А от хлопчисько, хоч який би зелений, ніколи не буде на Дорозі котолупом; він дорожній хлопчак або "пацанок", а якщо мандрує з "професякою", то зветься відповідно "професявкою". Я ніколи не був професявкою, бо не полюбляв опіки над собою. Спершу я був дорожнім хлопчаком, а відтак професякою. А що почав я замолоду, то фактично уникнув котолупської стадії. Протягом короткого часу, поки я міняв своє псевдо з Фріскача на Джека-Моряка, наді мною тяжіла підозра, ніби я котолуп. Та ближче знайомство хутко розвіяло всі сумніви у тих, що їх мали, і не за великий час я набув характерних манер та прикмет затятого професяки. І хай усі знають віднині й навіки, що професяки — це аристократія Дороги. Це пани й володарі, заповзятливці, первісна шляхта, "біляві бестії", такі любі Ніцшевому серцю.

Коли я повернувся з Невади по цей бік пагорбів, то дізнався, що котрийсь із річкових піратів украв шаланду Діні Маккрея. (Дивна річ, але я ніяк не можу пригадати, що сталося з тим човном, на якому ми з Нікі Греком припливли з Окленда до Порт-Кости. Знаю, що він тому констеблеві не дістався, і як ми пливли проти води по Сакраменто, його з нами не було, а більш нічого не тямлю). По згубі Маккреєвої шаланди мені лишалася хіба тільки Дорога; а коли Сакраменто мені увірилось, я розпрощався з братією (яка по-друзьки пробувала струтонути мене з товарняка при виїзді з міста) і подався на "промашку" долиною Сан-Хоакіну. Дорога владно запосіла мене й уже не відпускала; а згодом,

після морської мандрівки та багатьох пригод я повернувся на Дорогу до значно довших рейсів, був "кометою" й професякою і шубовснув з головою в соціологію, що вимочила мене геть до щирця.

"Шугай" — це волоцюга. Якось мені судилося кілька тижнів промандрувати з "кодлом" на дві тисячі душ, відомим як "військо Келлі". По всьому дикому й свавільному Заходу, від самої Каліфорнії, генерал Келлі зі своїми зухами захоплював поїзди; та коли вони перетяли Міссісіпі й посунули на випещений Схід, їм не повелося. Схід не виявляв жодної охоти возити задурно дві тисячі гобо. На якийсь час військо Келлі безпорадно засіло в Каунсіл-Блафсі. Того дня, що я пристав до нього, розодчайдушене загаянкою військо вийшло на ловитву поїзда.

Там було на що глянути. Генерал Келлі сидів верхи на чудовному чорному румаку; маяли прапори, загін флейт і барабанів затинав військової музики, і чота за чотою дві тисячі гобо продефілювали перед ним і вийшли на польовий шлях до Вестона, містечка, одлеглого за сім миль. Бувши останнім вербуванцем, я потрапив до останньої чоти останнього полку другої дивізії, та ще й в останню лаву ар'єргарду. Військо отаборилось у Вестоні біля залізничної колії, чи радше колій, бо там проходило дві дороги: на Чікаго — Мілвокі — Сент-Пол і на Рок-Айленд.

Ми намірилися всісти на перший же поїзд, але залізничне начальство обставило нас. Першого поїзда так і не було. Обидві дороги заблокували і припинили рух поїздів. Тим часом, поки ми байдикували біля завмерлих колій, добрі люди з Омахи та Каунсіл-Блафса заходились діяти. Вони готувалися зібрати юрбу, захопити якийсь поїзд у Каунсіл-Блафсі і підігнати його нам у подарунок. Залізничне начальство обставило нас і цього разу. Воно не чекало, аж збереться юрба. Другого дня рано-вранці на нашу станцію прикотив паровоз з одним-єдиним персональним вагоном і був загнаний на бічну колію. На ту ознаку пожвавлення доти завмерлих доріг усе військо вишикувалось уподовж колії. Та ніколи ще життя на завмерлих коліях не відроджувалось так потворно, як на тих двох залізницях. Із заходу долинув свист локомотива. Ішов до нас, на

схід. Наші ряди заюртувались, готуючись до штурму. Свисток надривався, мов несамовитий, і поїзд прохурчав повним гоном повз нас. Не вродився ще той гобо, котрий здолав би його всідлати. Засвистів ще один локомотив, і ще один поїзд простугонів повним гоном, і ще один, і ще, поїзд за поїздом, поїзд за поїздом, аж поки пішли під кінець поїзди, зліплені з пасажирських та вантажних вагонів, платформ, зіпсутих паровозів, гальмових і поштових вагонів, аварійних пристроїв і всього того зношеного й занехаяного базалуччя з рухомого складу, що назбирується на сортувальних станціях великих залізниць. Коли сортувальня в Каунсіл-Блафсі геть спорожніла, той персональний вагон з паровозом покотив на схід, і колії завмерли остаточно.

Зминув день, ще день — дорога не оживала, а тим часом сльота, дощ і град прали дві тисячі гобо, що витяглися попри колію. Аж тої ночі добрі люди з Каунсіл-Блафса взяли гору над залізничною адміністрацією. Юрба з Каунсіл-Блафса перебралася через річку до Омахи і там, прилучившись до іншої юрби, вчинила наскок на сортувальну станцію Об'єднаної Тихоокеанської залізниці. Спершу вони захопили паровоз, відтак зліпили сяку-таку валку, і тоді об'єднана юрба нагромадилась у вагони, перетяла Міссурі і погнала Рок-Айлендською віткою, щоб передати нам той поїзд. Залізничне начальство спробувало було і тут їх обставити, та не вигоріло, причому дільничний бригадир з одним робітником дізнали смертельного страху. Ці двоє за потаємним телеграфним наказом зібралися влаштувати аварію поїзда з нашими симпатинами, розвівши рейки. Як на те, ми стереглися підступу і виставили чатових. Злапані на гарячому, оточені двома тисячами розлючених гобо, бригадир той зі своїм поплічником наготувалися прийняти смерть. Не пригадую, що їх урятувало, чи, бува, не прибуття поїзда.

Тепер настала черга на облизня нам, і ми його спіймали, ще й здорового. За поспіхом ті дві юрби не подбали стулити досить довгий поїзд. Місця на дві тисячі гобо не вистачило. От обидві юрби та гобо разом помітингували, побратались, погорлали пісень та й розлучились. Городяни повернулися на захопленому поїзді в Омаху, а гобо наступного дня рушили в стосорокамильний похід на Де-Мойн. Тільки аж перетявши

Міссурі, військо Келлі почало йти пішки і по тому вже їхати йому не довелося. Це коштувало залізницям чортову силу грошей, та вони діяли з принципу й перемогли.

Андервуд, Лола, Менден, Евока, Волнат, Марно, Атлантік, Вайото, Еніта, Едер, Едем, Кейзі, Стюарт, Декстер, Карлгем, Де-Сото, Ван-Метер, Бунвіль, Номере, Велі як яскраво зринають у пам'яті назви всіх цих міст, коли пробігаю очима по карті наш шлях родючими землями Айови! А гостинні айовські фермери! Вони прибували своїми возами і підвозили наше манаття; опівдні годували нас гарячими сніданками край дороги; мери затишних містечок виголошували вітальні промови і квапили нас іти далі; делегації з маленьких дівчаток і дівиць виходили нам назустріч, а доброчесні городяни сотнями висипали з домівок і, взявшись попід руки, розгонисто маршували разом з нами головними вулицями. Ми приходили до міста, наче цирк приїздив, і щодень божий був цирк, бо міст було копно.

Вечорами до нашого табору збігалася вся місцева людність. Кожна чота розкладала своє вогнище, і навколо кожного вогню щось діялось. Кухарі з моєї чоти, чоти "Л", були мастаки танцювати й співати, і найчастіш вони спричинялися до наших розваг. В іншому краю табору співав самодіяльний хор — одною з зірок там був Зубодер із чоти "Л", і ми ним страшенно пишались. Він же смикав зуби всьому війську, а що цю процедуру здійснювано звичайно під час їди, то наше травлення стимулювали розмаїті пригоди. Знеболювальних засобів Зубодер не мав, але двоє-троє з нас усе раді були прислужитись — потримати пацієнта. До того ж на розвагу чотам і хорові, місцеві священики мали звичай правити службу, і завжди виголошувалося багато політичних промов. Все це діялось навперебій; позаду лежало півдороги, і похід наш був у розпалі. З-поміж двох тисяч гобо можна випорпати силу талантів. Пригадую, в нас була добірна бейзбольна дев'ятка, і по неділях ми звикле громили всі місцеві команди. Часом навіть по двічі в ту саму неділю.

Торік, відбуваючи лекційну подорож, я завітав у Де-Мойн пульманом — я маю на увазі не "пульман з бічними дверима", а таки справжній. На околиці міста я побачив сушарні старої цегельні, і серце мені скалатнуло. Це ж там, під тими сушарнями, дванадцять років тому окотилось наше військо і присяглося страшною клятвою, що далі й кроку не ступить своїми натрудженими ногами. От ми заповіли ті сушарні й ознаймили Де-Мойнові, що тут і лишимось — що сюди ми прийшли пішака, але нехай нам те й се, якщо ми пішака заберемося звідси. Де-Мойн був гостинний, та хорошого потроху. Нумо, любий читачу, трохи рахуби. Тричі сито поїсти двом тисячам гобо треба шість тисяч пайок на день, сорок дві тисячі пайок на тиждень або сто шістдесят вісім тисяч пайок на найкоротший календарний місяць. Це вам не пхе яке. Грошей у нас не було. Все лягало Де-Мойнові на плечі.

Місто було в розпуці. Ми стояли табором, виголошували політичні промови, давали побожні концерти, смикали зуби, грали в бейзбола і в "сьомаки", з'їдали наших шість тисяч пайок денно, а Де-Мойн за це платив. Місто спробувало уломити залізниці, але ті затялися; вони заявили, що ми не поїдемо, та й квит. Дозволити нам їхати, значить, створити прецедент, а їм ніякі прецеденти не потрібні. А ми все знай їли та їли. То був найстрахітливіший чинник у ситуації. Ми добивались до Вашінгтона, і, щоб заплатити за наш проїзд, не увійти б Де-Мойнові муніципальної позики, навіть при пільговому тарифі; наколи б же ми й далі лишалися в місті, то йому все одно довелося б випускати позику, щоб прогодувати нас.

Тоді проблему розв'язав якийсь місцевий геній. Ми не хочемо йти пішки. Дуже добре. Ми поїдемо. Від Де-Мойна до Кіокака на Міссісіпі тече річка Де-Мойн. Відстані тут миль триста. Ми можемо проплисти їх, — заявив місцевий геній. А вже маючи засоби до плавби, ми легко по Міссісіпі досягнемо Огайо, а звідти проти води підемо по Огайо і закінчимо коротким переходом через гори до Вашінгтона.

Де-Мойн удався до підписки. Високосвідомі громадяни зібрали кілька тисяч доларів. Закуплено силу дерева, мотуззя, гвіздків та конопаті, і на

берегах Де-Мойну розгорнулась ера небаченого суднобудівництва. Ну, а той Де-Мойн — миршавий струмок, хтозна за що вшанований назвою "річка". У нас на розлогому Заході його б нарекли "потічком". Найстаріші поміж демойнян хитали головами і пророкували нам невдачу, бо води замало і плисти не спосіб. Де-Мойн, одначе, тим не журився, аби здихатися нас, а ми, від'ївшись, набралися такого оптимізму, що теж собі тим голови не сушили.

В середу 9 травня 1894 року ми вирядилися в дорогу, і наша велична прогулянка розпочалася. Де-Мойн відбувся абищицею, і за це він, безумовно, завинив бронзового пам'ятника місцевому генієві, що вирятував місто з притуги. Правда, Де-Мойнові довелося заплатити за наші човни; в сушарнях ми з'їли шістдесят шість тисяч пайок і ще дванадцять тисяч їх прихопила з собою інтендантська служба, — це щоб відвернути голод у пустелі; але ж подумаймо, що було б, якби ми лишалися в Де-Мойні одинадцять місяців замість одинадцяти днів! А при від'їзді ми ще й пообіцяли Де-Мойнові повернутися назад, якщо річка не понесе нас.

Запас у дванадцять тисяч пайок — річ дуже добра, і наша інтендантська "придурня", безперечно, зрозуміла це, бо ціле інтендантство хутко не знати де й злузнуло, і мій човен, приміром, так його більше й не бачив. Чотовий лад під час плавби розвалився безповоротно. В кожній людській громаді завжди знайдеться певний відсоток ледацюг, невдах, простих смертних і завзятців. В моєму човні було десять чоловіка, і то все вершки чоти "Л". Кожен з нас був завзятець. Мене включено до тої десятки з двох причин. По-перше, я не поступався завзяттям жодному шугаєві, а по-друге, я був Джек-Моряк. Я знався на човнах і на човнярстві. Наша десятка забула за решту сорок чоловік з чоти "Л", а коли нам не дісталося вчасно належної пайки з запасів, ми одразу ж забули й за інтендантство. Ми ні від кого не залежали. Пливли за водою "своїм богом", вистаруючи собі "жуванку", обганяючи всі човни з нашого флоту, і, як не прикро мені то визнавати, часом привласнюючи харчі, зібрані фермерами для нашого війська.

Бо на тих трьох сотнях миль ми здебільша випереджували військо на південь, а то й на день. Якимось робом ми доп'яли кілька американських прапорів. Підпливаючи до містечка чи помітивши гурт фермерів на березі, ми підіймали свої прапори, називалися "передовим човном" і жадали звіту, які харчі зібрано для війська. Ми, звісно, були представниками цілого війська, і харчі передавали нам. Та ми не дріб'язкували. Ми ніколи не брали більше, ніж годні були захопити з собою. А вже як брали, то найліпше. Наприклад, якщо котрийсь добросердий фермер пожертвував на кілька доларів тютюну, ми це брали. Так само брали масло й цукор, каву й консерви; та коли запаси були з лантухів борошна чи бобів, або двох-трьох забитих бичків, ми рішуче повстримувались і. пливли собі далі, лишаючи наказ передати цей харч інтендантським човнам, що, мовляв, пливуть слідом за нами.

Та й пожили ж ми десятеро як у бога за дверима! Генералові Келлі довго не щастило убрати нас в шори. Він послав нагінці за нами двох веслярів у легкому круглодонному човнику, щоб покласти край нашому добичництву. Вони й справді наздогнали нас, та їх було двоє, а нас десятеро. Генерал Келлі уповноважив їх заарештувати нас, так вони нам і ознаймили. Коли ж ми не зохотилися стати в'язнями, вони поспішились до найближчого містечка просити підмоги у властей. Ми одразу ж вийшли на берег і завчасу зварили вечерю; а тоді під пеленою ночі прослизнули повз містечко з його властями.

За тої подорожі я один час вів щоденник, і тепер, гортаючи його, бачу, що раз по раз там усе трапляється один вираз: "гаразди". Бо ми таки й справді гараздували. Кава на воді — то вже було не в наш смак. Ми варили собі каву на молоці й називали той чудовний трунок, якщо пам'ять моя не хибить, "віденською білопінною".

Поки ми вели перед, збираючи вершки, а інтендантство теліпалося десь далеко позаду, основне військо, рухаючись посередині, голодувало. Щодо війська це, я згоден, було жорстоко; але ж ми десятеро були індивідуалісти. Ми твердо вірили, що їдло належить тому, хто його перший нагибав, а "віденська білопінна" — дужому. Якось військо пливло

сорок вісім годин поспіль не ївши; а по тому прибуло до одного сільця, чи не Ред-Рока, як я собі пригадую. Це сільце за прикладом усіх інших населених пунктів на шляху війська створило комітет безпеки. Рахуючи по п'ять душ на родину, в Ред-Року було шістдесят господарств. їхній комітет безпеки на смерть перелякався навали двох тисяч голодних гобо, що вишикували свої човни по два-три в ряд уподовж берега річки. Генерал Келлі був людина справедлива. Він не мав наміру накладати на те сільце завеликого тягаря. Він не сподівався, що шістдесят господарств настачить шість тисяч пайок. Але ж військо мало скарбницю.

Джек Лондон. Твори у 12 томах. Том 4

Джек Лондон. Твори у 12 томах. Том 4

Однак той комітет безпеки зовсім стерявся. "Жодного попусту непроханцям" — таке в них було гасло, і коли генерал Келлі зажадав купити харчів, комітет завалив його пропозицію. У них, мовляв, нема чого продавати; гроші генерала Келлі нічого не варті в їхньому містечку. І тоді генерал Келлі перейшов у наступ. Просурмили сурми. Військо висипало з човнів і стало покрай берега в лави до побою. Комітет усе те бачив. Генералова промова була коротка.

— Хлопці,— сказав він, — коли ви їли востаннє?

— Позавчора! — ревнули хлопці.

— Ви голодні?

Могутнє потвердження гуком струсонуло повітря. Тоді генерал Келлі повернувся до комітету безпеки:

— Ви бачите, панове, як воно є. Мої люди нічого не їли сорок вісім годин. Якщо я напущу їх на ваше село, то не можу ні за що поручитись.

Терпець у них ось-ось урветься. Я пропонував купити для них їжі, та ви не схотіли. Тепер я знімаю свою пропозицію. Натомість я вимагатиму. Маєте п'ять хвилин на роздум. Або забийте мені шість бичків і зготуйте чотири тисячі пайок, або я дам волю своїм хлопцям. П'ять хвилин, панове.

Перестрашені члени комітету безпеки споглянули на дві тисячі голодних гобо і занепали духом. Не стали чекати й п'яти хвилин. Бо на що ж було й надіятись? Негайно ж заходилися вбивати бичків, реквізувати харчі — і військо пообідало.

А десять безсоромних індивідуалістів усе гонили вперед і підбирали, що тільки траплялося. Та генерал Келлі таки обійшов нас. Він послав вершників униз по обидва береги, щоб застерігати проти нас городян та фермерів. Вони своє діло зробили як слід, нічого не скануєш. Перше гостинні, фермери почали зустрічати нас крижаним холодом. Ще й закликали констеблів, коли ми прив'язували човна в березі, і цькували нас собаками. Я то вже знаю. Двійко їх напороли мене під огорожею з колючого дроту, а річка була по той бік огорожі. Я ніс дві цеберки молока для "віденської білопінки". Тої огорожі я не пошкодив ані-ні, а проте ми мусили пити плебейську каву на вульгарній воді, а мені довелося розкидати ногами по нові штани. Цікавий я знати, любий читачу, чи пробували ви коли хутко дертися через огорожу з колючого дроту, маючи в кожній руці по цеберці молока? Від того дня й донині я маю упередження супроти колючого дроту і назбирав уже з цього питання певний статистичний матеріал.

Не мавши змоги провадити чесне життя, поки генерал Келлі держав своїх вершників попереду нас, ми повернулись до війська і зчинили заколот. Це була дрібна Ворохобня, проте вона спустошила чоту "Л" другої дивізії. Капітан чоти "Л" відцурався нас; сказав, що ми дезертири, зрадники й шалапути, і коли отримував харчі від інтендантства на чоту, то не давав нам і понюхати. Той капітан недооцінив нас, бо інакше не позбавляв би харчів. Ми тут-таки злигалися з першим лейтенантом. Він пристав до нас разом з десяткою свого човна, а ми за те обрали його на капітана чоти "М". Капітан чоти "Л" зняв бучу. Генерал Келлі, полковник

Спід, полковник Бейкер на нас. Ми двадцятеро твердо стояли на своєму, і вийшло таки на наше.

Та до інтендантських запасів нам було байдуже. Наші завзятці діставали кращі пайки у фермерів. Однак наш новий капітан не йняв нам віри. Як ми вранці вирушали в дорогу, він не певен був, коли знов побачить нас десятьох, тож він закликав коваля, щоб приклепати своє капітанство. На кормі нашого човна по одному з кожного боку забили два здорових залізних прогоничі з вічком. На носі його човна відповідно закріпили два гаки. Човни звели докупи, корму до носа, гаки зачепили за вічка на прогоничах, і ось маєш, нас уже прикуто. І ніяк нам було відбігти отого капітана. Та ми були непогамовні. Саме таки своє кайдання ми обернули в нездоланний пристрій, що допоміг нам випередити решту човнів нашої флотилії.

Як і всі великі винаходи, наш теж був випадковий. Своє відкриття ми зробили першого ж разу, коли напоролись на корч у бистрині. Чоловий човен вискочив на корч і застряг, обертаючись на місці, поки тильний заносило течією. Я сидів у тильному човні за стерника. Марно ми намагалися зіпхнутись. Годі я наказав хлопцям з чолового човна перейти у тильний. Одразу ж перший човен вільно сплив і його залога повернулась на своє місце. Після цього корчаги, пороги, мілини й перекати вже не лякали нас. Тільки-но чоловий човен застрягав, його залога перескакувала на тильний. Перший човен, звісно, знімався з перечепи, а застрягав другий. Тепер ми всі двадцятеро, наче автомати, перескакували в передній човен, і задній спливав і собі.

Човни в нашому війську були всі одним шибом, абияк постулювані, аж пальці знати. Вони були плоскодонні Й прямокутні. Кожен човен — шість футів завширшки, десять завдовжки і півтора фути завглибшки. Таким чином, коли два наші човни було зчеплено докупи, я, сидячи на другій кормі, стернував судном на двадцять футів довгим, навантаженим укривалами, куховарським начинням та приватними харчовими запасами і з залогою в двадцятеро здорових гобо, що підміняли один одного на веслах і гребачках.

Та все одно генерал Келлі мав з нами мороку. Вершників своїх він відкликав і замінив їх трьома поліційними човнами, що пливли в авангарді й не давали нікому себе випереджувати. Судно з чотою "М" весь час насідало на поліційні човни. Ми легко могли б їх обійти, але це було проти правил. Тож ми трималися на поважній відстані ззаду й вичікували. Ми знали, що попереду цілинний фермерський край, неожебраний і щедрий; проте ми вичікували. Біла вода ось чого нам було треба, і коли за скрутом річки вигулькнули пороги, ми вже знали, що тепер буде. Геп! поліційний човен номер один наскакує на камінь і застряє. Бубух! Поліційний човен номер два і собі за ним. Торох! Гака ж доля спіткала поліційний човен номер три. З нашим човном, ясна річ, робиться те саме, але — раз-два — всі з чолового човна в тильний, раз-два — всі з тильного в чоловий; і раз-два — залога заднього човна повертається на своє місце, і ми мчимо вперед. "Стій, так вас, розтак!) — горлають нам з поліційних човнів. "А що ми вдієм? Такай на розпродану річку", — жалібно відповідаємо, проносячись повз них, підхоплені нещадною течією, що заносить нас геть їм з очей в лоно гостинного фермерського краю, де ми поповнюємо свої приватні харчові запаси вершками з фермерської данини. Знов ми п'ємо "віденську білопінну" і переконуємося, що хто вхопив, той і з'їв.

Бідолашний генерал Келлі! Він добрав нового способу. Весь флот пішов попереду нас. Чота "М" другої дивізії вирушила на відведеному їй місці в останньому ряді. Але нам вистало одного-однісінького дня, щоб знов перекабанити все на своє. Попереду лежало двадцять п'ять миль лихої води — самі пороги, обмілини, наплинки та каміння. Якраз оцю ділянку й мали на увазі найстаріші демойняни, коли похитували гологамії. Мало не дві сотні човнів вийшли на лиху воду перед нами, і всі згромадились у неймовірно безладну купу. Ми ж прорізали цей безпорадний флот, як ніж масло. Брояків, обмілин та корчів годі було оминути, хіба що берегом. Але ми їх і не оминали. Ішли впрост на них, і раз-два, раз-два, чоловий — тильний, чоловий — тильний, вся залога назад, вперед і знов назад. Тої ночі ми таборилися самотою і били байдики аж весь наступний день, поки військо латало й рехтувало свої порозбивані повни і поволі підтягувалось до нас.

Нашим вибрикам не було вговку. Ми наставили щоглу, нап'яли вітрила (укривала) і вкоротили собі робітний день, військо ні тим часом натужувалося, щоб не спускати нас з очей. Тоді генерал Келлі вдався до дипломатії. У перегонах жоден човен не міг нам протистати. Де-Мойн, запевне, ніколи не носив на собі меткішої ватаги. Поліційну заставу було скасовано, а полковника Спіда посаджено до нас у човен, і з цим визначним офіцером на борту, ми мали честь прибути в Кіокак на Міссісіпі. І саме тут я хочу сказати генералові Келлі та полковникові Спіду: "Ось вам моя рука. Ви були герої, як один, так і другий, — і справжні!

І я перепрошую щонайменше за десять відсотків тої турбанини, що вам завдав чільний човен чоти "М".

В Кіокаку весь флот скремцювали докупи у величезний плот і по одноденній затримці через супротивний вітер підчепили на буксир до пароплава, який потяг нас униз по Міссісіпі до Квінсі, штат Іллінойс, де ми й окошилися за річкою на Гусячому острові. Тут від вигадки з плотом відмовилися, човни поєднали по чотири і понакривали спільними палубами. Хтось мені сказав, нібито Квінсі, як на свій розмір, найбагатше місто в цілих Сполучених Штатах. Тільки-но я те зачув, як мені одразу ж пробі забаглося розкинути ногами. Жоден "істий професяка" не проминув би такої фортунної місцини. Через річку до Квінсі я перемкнувся в невеличкій довбанці; та повернувся спорим байдаком, по самі облавки вивершеним вислідами моїх "ногорозкидів". Звісно, що вистарані гроші я всі лишив при собі, заплативши тільки за перевіз; і ще я відклав собі найліпше з білизни, шкарпеток, приношеного одягу, сорочок — все найліпше, що тільки "дивилось на мене", але коли й чота "М" набралася по зав'язку, то все одно ще лишилася добрезна купа, яку й було передано чоті "Л". Гай-гай, був я молодий у ті часи та щедрий! Добрим людям у Квінсі я розповів тисячу "історій", і всі вони були "до ладу"; та відколи почав писати до журналів, я не раз пригадував з жалем скільки то оповідок, яке багатство вигадки розсипав я рясно того дня у Квінсі, штат Іллінойс.

У Ганібалі, штат Міссурі, наша нездоланна десятка розпалася. Це вийшло якось ненароком. Просто ми самі собою розвіялися хто куди. Я й Казаняр дезертували потай. Того ж дня Шотландчик з Дейві дали дмухача на Іллінойський берег; Мак-Авой і Фіш пішли й собі в свист. Це вже з десяти шестеро; що стало з рештою чотирма, не знаю. Як приклад життя на Дорозі наводжу витяги із свого— щоденника за кілька днів після втечі.

"П'ятниця, 25 травня. Ми з Казанярем покинули табір на острові. Перепливли на іллінойську сторону в каяку і пройшли шість миль по Чікаго-Берлінгтонській до Фел-Кріку. Шість миль ми покрили пішки, зате потім сіли на ручну дрезину й шість миль до Гала на Вобаші проїхали. Там здибали Мак-Авоя, Фіша і Шотландчика з Дейві, котрі теж чкурнули з війська.

Субота, 26 травня. О 2.11 ночі ми сіли на Гарматна, як той стишив ходу на схрещенні доріг. Шотландчика й Дейві струтонули одразу, а нас чотирьох у Блафсі, на сорок миль далі. Пополудні Фіш із Мак-Авоєм сіли на товарняк, а ми з Казанярем тим часом ходили в розвідини по харч.

Неділя, 27 травня. О 3.21 ночі ми сіли на Гарматня і нахопилися в сліпні на Шотландчика з Дейві. Вдень усіх нас стручено під укіс у Джексонвілі. Там проходить Чікаго-Альтонська, і ми ладимось махнути тою дорогою. Казаняр відкинувся од нас, та й слід простиг. Мабуть, сів на товарняка.

Понеділок, 28 гривня. Казаняр так і не об'явився. Шотландчик з Дейві десь повіялись передрімнути й проспали пасажирський із Канзас-Сіті о 3.30 ночі. Я на нього сів і, як зійшло сонце, доїхав до Месн-Сіті, 25 000 мешканців. Почепився на скотовоза і їхав цілу ніч.

Вівторок, 29 травня. Прибув о 7-й ранку до Чікаго..."

Згодом, через багато років, у Китаї мав я прикрість довідатись, що той спосіб долати пороги Де-Мойну — ту придумину: раз-два, раз-два, чоловий-тильний, чоловий-тильний — зовсім і не ми відкрили. Я довідався, що китайські річковики тисячоліттями вдавалися до такого способу, пливучи по "лихій воді". Та все одно, вигадка то була добра, хоча й не нам належить честь винаходу. Вона задовольняла критерій істини доктора Джордана[17]: "Чи буде з цього діло? Чи можемо ми звірити на нього своє життя?"

"БИКИ"

Якби в Сполучених Штатах нараз пощезали волоцюги, багато сімей опинилося б у злиднях. Волоцюга уможливлює тисячам людей чесно заробляти на прожиття, виховувати дітей і ростити їх у страху божім та любові до праці. Хто-хто, а я знаю. Один час мій батько був констеблем і заробляв на життя полюванням на волоцюг. Громада платила йому за спійманих волоцюг стількись там з голови, і начебто, ще й проїзне. Фінансові проблеми завжди дошкуляли нашій родині, і все — від м'яса на обід та нової пари черевиків до шкільного підручника й екскурсії за місто — залежало від батькового ловецького щастя. Добре пригадую, з якою стримуваною нетерплячкою і тривогою чекав я щоранку новин про наслідки його нічних трудів скільки волоцюг він виловив та яка надія, що їх засудять. Тим-то, коли вже згодом волоцюгою мені вдавалося випорснути з рук якомусь хижому констеблеві, я мимохіть відчував жаль до його малих діток: мені все ввижалося, ніби я в чомусь ошукав їх і позбавив деяких життєвих вигод.

Але така вже воно гра. Гобо кидає виклик суспільству, а сторожові пси суспільства живляться його коштом. Буває, що гобо сам дається псам у лапи, особливо взимі. Такий гобо, звісно, вибирає громаду з "пристойною" цюпою, де не ганяють на роботу, а харч доїжний. Поза тим завжди були, та певно, й досі не перевелися констеблі, що діляться винагородою із арештованим заволокою. Такому констеблеві нема чого полювати. Тільки свисни, а дичина сама до рук іде. Просто диво, які добрі гроші заробляється на злиденному волоцюзі. По всьому Півдню — так

було принаймні за мого поброду — розкидано в'язничні табори та плантації, де волоцюг на термін їхнього вироку продають фермерам, і волоцюга мусить відробити той час.

А є й такі місця, як Ратлендська каменярня в штаті Вермонт, де волоцюгу нещадно визискують, а сальце, що він надурняк нагуляв, "калатаючи на волочаку" чи "ляскаючи хвірткою", переганяють на прибуток для тої громади.

Ні, я нічого не знаю про каменярню в Ратленді, штат Вермонт. І дуже радий, що не знаю, надто згадавши, що й сам туди мало не втрапив. Волоцюги переказують вістки з уст в уста, і вперше я зачув про ту каменярню ще в Індіані. А опинившись у Новій Англії, я вже тільки про них і чув, і все мов про яке страхіття. "В каменярнях нестача робочих рук, — остерігало зустрічне бурлацтво, — і шугаям нікому не дають менше трьох місяців". Поки дістався до Нью-Гемпшіра, я вже наслухався про ті каменярні стільки, що обминав десятою дорогою залізничних поліцаїв — "биків" — і констеблів.

Якось надвечір я завітав на сортувальню в Конкорді і побачив там товарняк, сформований і готовий рушати. Я підійшов до порожнього вагона, відсунув бічні двері й заліз усередину. На ранок я сподівався доїхати до Уайт-Рівера за річкою; це завело б мене у Вермонт, моторошно близько від Ратленда. Але навпісля, просуваючись на північ, я почав би віддалятися від небезпечного пункту. У вагоні я надибав котолупа, що, побачивши мене, затрусився, мов у лихоманці. Він подумав, що я гицель (тобто гальмівник), а коли довідався, що я тільки шугай, то щиро сказав, що перестрашився мене так через Ратлендську каменярню. Це був молодий сільський парубок, і переїздив він лишень місцевими вітками.

Товарняк рушив, і ми поклалися в кутку вагона й позасинали. За дві чи три години на зупинці мене розбудив скрип крадьки відсуваних правих дверей. Котолуп спав' далі. Я не ворушився, але, примруживши очі, міг усе бачити. У пройму дверей просунувся ліхтар, а за ним — гицлева

голова. Він помітив нас і якусь хвильку розглядав. Я вже чекав од нього крутих слів чи звичного "скок на пісок, жаб'ячий сину!". Натомість він обережно забрав ліхтар і потиху-тиху причинив двері. Це видалось мені надзвичайно дивним і підозрілим. Я прислухався і почув, як ледве чутно клацнула клямка. Двері, отже, защепнуто ззовні. Зсередини їх відкрити не було змоги. Один шлях до відступу нам відтяли. Це вже ні к лиху не годилось. Я трохи перечекав, потім підліз до лівих дверей і поторгав. Ці двері не було замкнено. Я відчинив їх, скочив на землю і засунув за собою. Тоді переліз через буфери на другий — бік поїзда. Відщепнув, двері, коло яких ворожив гицель, забрався досередини й закрив їх за собою. Знов обидва виходи були до наших послуг. А котолуп знай собі спав.

Поїзд рушив. Ось і наступна зупинка. По ріні зашаруділа чиясь хода. Потім ліві двері з гуркотом прочинилися. Котолуп збудився, я вдав, що мене теж розбуджено. Ми посідали і вирячились на гицля з ліхтарем. Той не гаяв марно часу і зразу ж узявся до діла.

— Давайте три долари, — сказав він.

Ми позводились і підійшли на переговори. Ми запевнили його в своїй непохитній і рішучій згоді дати йому три долари, але пояснили, що лиха доля змушує нас лишити своє бажання несповненим. Гицель не йняв віри. Він почав дріб'язково торгуватися з нами. Поступився до двох доларів. Ми поскаржились на скрайні злидні. Він наговорив нам цілу купу прикростей, узвав нас жаб'ячими синами й вишпетив уздовж і впоперек. Тоді удався до погроз. Він з'ясував нам, що як ми не потрусимо своїх кишень, то він замкне нас і довезе до Уайт-Рівера, а там здасть властям. Не забув він пом'янути і Ратлендський кар'єр.

Отож гицель вважав, що загнав нас у тісний кут. Чи ж не стеріг він одні двері і чи ж не сам він защепнув другі кілька-но хвилин тому? Коли він заговорив про каменярню, переляканий котолуп бокаса посунув до інших дверей. Гицель зареготав голосно й нестримно: "Не поспішай так дуже. Я замкнув їх знадвору на тій зупинці". І так безоглядно він вірив у

свої слова, що спонукав до віри й інших. Котолуп йому повірив і занепав духом.

Гицель висунув нам ультиматум. Або ми нашкребемо два долари, або він замкне нас і здасть констеблеві в Уайт-Рівері — а це означало три місяці каменярні. Ану ж, уявіть собі, читачу любий, що інші двері було й справді замкнуто. Зважте лиш, на якій волосинці висить людське життя. За браком одного долара я попався б на три місяці каторжанок" до каменярні. Так само й котолуп. Він міг вийти по тих трьох місяцях доконаним злодієм. І згодом колись розчерепити вам голову кастетом при спробі заволодіти грошима з вашої кишені,— а як не вам, то якійсь іншій нещасливій і безневинній істоті.

Та двері були відімкнені, і я один це знав. Ми з котолупом благали зглянутись на наше безталання. Я пристав до тих скиглень та благань, либонь, просто задля жарту. Але вдавав я на повному серйозі. Я загнув "історію", що розтопила б серце першому-ліпшому фраєрові,— але не цьому захланному жмикрутові-гицлю. Коли він доконався, що грошей у нас катма, то щільно засунув двері, защепнув їх, а тоді ще на якусь хвилю загаявся на випадок, якби ми досі водилися з ним, а тепер запропонуємо тих два долари.

І тоді я трохи попустив віжки. Тепер уже я узвав його жаб'ячим сином. Я узвав його по-всякому, як тільки він узивав був мене. А потім на додачу узвав ще й по-інакшому. Я ж родом із Заходу, де знають клясти, і чорта пухлого я попустив би, щоб якийсь там пархатий гицель на шолудивому "вприсну" в Новій Англії перехвинтив мене силою та соковитістю лайки. Спершу гицель думав одбутися смішками. Потім схибив: почав огризатися. Я попустив ще віжки, і дійняв його до живого, і ще й додав серця кучерявими, шпульними епітетами. Та й злість до нього я відчував справжню, це не було саме бажання подуріти; мене таки обурював цей бісів харло, за якийсь там долар ладний запроторити людину на три місяці в рабство. До того ж у мене майнула підозра, що йому перепадала "дещиця" з констеблевої винагороди.

Але я ж бо й дав йому духу! Я дозолив його самолюбству та гордощам не на один долар. Він спробував залякати мене, нагрозив залізти всередину й відбити мені бебехи. Я на те пообіцяв копнути йому ногою в писок, як залазитиме. Позиційна перевага була на моєму боці, і він це розумів. Тож він тримав двері зачиненими й закликав решту поїздової бригади на підмогу. Я чув, як ті відгукнулись і як рінь зарипіла в них під ногами. І весь той час другі двері стояли незамкнені, та їм то було невгадно; а котолуп, так той мало не млів зо страху.

О, я тримався козирем діло — маючи за спиною шлях до відступу. Я кобенив гицля з його товаришами, аж доки ті розчинили двері і я вздрів у ліхтаревому світлі їхні розлючені обличчя. їм усе видавалося дуже просто. Ми у вагоні, наче в пастці, ось вони залізуть і відлатають нам боки. І таки полізли. Нікого я не копнув ногою в писок. Я лишень рвучко розчахнув протилежні двері, і ми з котолупом гайда в ноги. Бригада за нами навздогін.

Щось мені таке тямиться, начебто ми перескочили якийсь мур. Зате де ми опинились, це вже я запевне пам'ятаю. У пітьмі я одразу гепнувся на надгробок. Котолуп запоров носом інший. А потім ми що тьху вчесали цвинтарем, рятуючи свої шкури. "Ото пруть", — либонь, подумали собі духи. Те саме подумала, мабуть, і поїздова бригада, бо коли ми вихопилися з цвинтаря й пірнули в темний ліс через дорогу, наші гицлі облишили гонитву і повернулися до поїзда. Трохи згодом уночі ми з котолупом опинилися коло криниці на чиїйсь садибі. Нам похотілося пити, аж гульк — обік цямрини до криниці спускається мотузка. Ми потягли за неї і на кінці мотузки знайшли галоновий бідон сметани. Ось так я мало не втелющився до Ратлендської каменярні в штаті Вермонт.

Коли між гобо прогуде чутка, що в такому й такому місті "бики — зубасті", обійдіть його по змозі, а як незмога — проминіть тишком-нишком. Є такі міста, що їх усе треба проїздити нишком. Ось, наприклад, Шайєн, на Об'єднаній Тихоокеанській залізниці. По всій країні розійшлася про нього лиха слава — і все завдяки зусиллям такого собі Джефа Кара (якщо я не переплутав його ймення). Джеф Кар міг з одного погляду

розпізнати волоцюгу. В розмови він ніколи не вступав. В перший мент він оцінював гобо, а в другий голомшив його обома кулаками, кийком або чим нагодиться. Відлупцювавши гобо, він виряджав його з міста, приобіцявши дати ще й не такого затьору, як попадеться йому знов. Джеф Кар знав, що робить. На північ і на південь, на захід і на схід, у найдальші закутки Сполучених Штатів (та й Канади з Мексікою) розносили налупцьовані гобо поголоску, що Шайєн "зубастий". На щастя, я ніколи не стикався з Джефом Каром. Шайєн я проїхав під завірюху. Нас тоді було вісімдесят п'ятеро волоцюг. Таким гуртом їхавши, нам було начхати на багато дечого, та тільки не на Джефа Кара. Сам звук цього імені — Джеф Кар — паралізував нам уяву, позбавляв нас духу, і вся наша ватага страх як боялася спіткатись із ним.

Рідко коли виплачується спинятись і вступати в пояснення перед биками, коли вони виглядають "зубастими". Треба хутко накивати п'ятами, та й годі. Поки я це засвоїв, пройшло трохи часу; остаточно ж напутив мене один бик у Нью-Йорку. Відтоді в мене виробився автоматичний рефлекс давати ногами знати, тільки-но забачу, що бик сягає по мою душу. Цей автоматичний рефлекс став основною рушійною пружиною моєї поведінки, завпеди накрученою і готового вмить випростатись. Довіку мені цього не позбутись. Буде мені вісімдесят років, кульгатиму я на милицях, та хай лиш який полісмен раптом простягне руку до мене, — я твердо знаю, що покину милиці і чкурну сполоханим оленем.

Те остаточне напутенство у науці про биків я отримав одного спекотного літнього пообіддя в самому Нью-Йорку. Цілий тиждень шкварило немилосердно. Я взяв собі звичку вранці розкидати ногами, а пополудні спочивати в скверику поблизу Газетного ряду й міської ратуші. Там недалеко можна було за кілька центів придбати з візка свіжу книжчину (з якимось ганджем у друкові чи палітурці). А вже в самому сквері стояли невеличкі ятки, де продавалося пречудове крижано-холодне стерилізоване молоко та сколотини, по центу шклянки. Щодня пополудні я сидів на лаві й читав, бенкетуючи молоком. Я виджулював по п'ять-десять шклянок кожен день. Спекота ж бо стояла страшенна.

Отак я сидів собі, смиренний волоцюга-книголюб, попивав молоко, і послухайте лишень, що мені за те все. Одного разу пополудні приходжу я до свого скверу, свіжокуплена книжка в мене під пахвою, ненаситна спрага на сколотини за пазухою. Не встиг я дійти до молочної ятки, як посеред вулиці перед ратушею побачив якусь юрбу. Збилося людей саме гам, де мені переходити через вулицю, тож я спинився поглянути, що то зібрало цікавих роззяв. Спершу нічого не міг добрати. Згодом, з вигуків і дещо мелькома розгледівши, я здогадався, що то хлопчаки грають у "коци". Ну, а грати в коци на вулицях Нью-Йорка не дозволяється. Я того не знав, але небавом довідався, і досить відчутно. Простояв я там яких, може, секунд із тридцять, поки второпав через що це збіговисько, аж чую, котрийсь хлопчак гукає: "Бик!" Пацанва народ метикований, ноги на плечі та й драла. Не те, що я.

Юрба зараз же сипнула врозпорошку по тротуарах обабіч вулиці. Я подався на тротуар з того боку, де сквер. В тому ж напрямку подалось чоловік, либонь, п'ятдесят із недавньої юрби. Ми собі розтягайся хто куди дорогою. Я помітив бика — рослявого полісмена в сірій формі. Він ішов неквапно серединою вулиці, так наче на прохідці. Мимохідь я звернув увагу, що він змінив курс і простує тепер навкоси до того самого тротуару, до якого я зближався під прямим кутом. Він поволі ступав крізь розпорошену юрбу, і я зауважив, що його шлях має перетнутися з моїм.

Я чувся таким безгрішним та невинним, ідо попри весь свій досвід з биками та їхніми звичаями нічого лихого не передчував. Мені і на думку не заносилося, що то бик за мною. З поваги до закону я вже навіть намірився спинитись у наступну мить і дати полісменові пройти. І я таки спинився, та не своєю волею; власне, проти своєї волі. Той бик — ні сіло ні впало — бебех мене обома кулачищами в груди. І при цьому словесно окрив мій родовід ганьбою.

Кров вільного американця скипіла у мене в жилах. Всі мої волелюбні предки обурено заволали в мені. "Що де значить?" — спитав я. Я, бачите, жадав пояснень. І я їх дістав. Лусь! Його кийок огрів мене по голові, аж я захитався, наче п'яний, а зацікавлені обличчя перехожих загойдалися

переді мною, мовби хвилі морські, моя дорогоцінна книжка віщала з-під пахви в бруд, а бик заніс кийок для нового удару. І в цю запаморочливу мить у моїй уяві промайнуло видиво. Я побачив, як той кийок раз по раз падає мені на голову; себе я побачив побитого, скривавленого і знівеченого в поліційному суді; я почув, як секретар зачитує обвинувачення в неподобній поведінці, лихослів'ї, опорі полісменові та інших переступах; і я побачив себе за річкою на Блеквелз-Айленді[18]. О, я знав, чим то пахне. Я втратив усякий інтерес до пояснень. Я навіть не загаявся, щоб підібрати свою дорогоцінну непрочитану книжку. Я повернувся —, й драла звідти. Я ледве тримався на ногах, але біг. І до самого скопу свого кидатимусь я навтіки, щойно бик почне пояснювати кийком.

Та що там казати! Минули роки після того, як я відблукав своє, і, вже бувши студентом Каліфорнійського університету, я пішов одного вечора до цирку. По виставі та концерті я затримався поглянути, як працюють вантажні пристрої великого цирку. Того вечора цирк від'їздив. Біля вогнища я надибав гурт хлоп'ят. Було їх там із двадцятеро, і з їхньої балачки я зрозумів, що вони зібрались тікати з тим цирком. Ну, а циркачам тільки цієї мороки з дітлашнею бракувало, і телефонний дзвінок до поліції "підклав міну" під хлоп'ячий задум. На місце вислано загін з десятка полісменів, щоб поарештовувати хлопців за порушення заборони виходити дітям на вулицю після дев'ятої вечора. Полісмени оточили багаття, і в темряві підповзли мало не до самого вогнища. На команду вони кинулися в атаку і почали хапати хлопчаків, наче в'юнких вугрів у козубі.

Ну, а я про поліцію не знав ані-ні, але щойно вздрів, як гурмом вискочили мідно-угудзяні бики в шоломах і кожен сягав обіруч, усе моє самовладання де й поділося. Лишився один рефлекс — драпати. І я дряпонув. Я не усвідомлював, що біжу. Я нічого не усвідомлював. Я діяв, кажу ж бо, автоматично. Мені не було жодної причини бігти. Я не був ніякий гобо. Я був повноправний член своєї громади. Це було моє рідне місто. Я був богу духа винен. Я був студент. Моє ім'я навіть у газетах згадувалось, і на мені був добрий костюм, в якому ні разу не спалося. А

проте я тікав — наосліп, без тями, наче сполоханий олень, відбіг цілий квартал і ще далі. А коли стямився, то помітив, що все ще біжу. Аж довелося таки силою спиняти оті свої ноги.

Ні, довіку мені цього не збутись. Тут нічого не врадиш. Тільки бик до мене — я в ноги. Та й то сказати, мені з лиха везе на хурдигу. Я частіше потрапляв до неї, переставиш бути волоцюгою, аніж коли був ним. їду я, приміром, у неділю з дівчиною прогулятись на велосипедах. Ще не встигли ми виїхати за межі міста, як нас затримують за об'їзд перехожого на тротуарі. Вирішую бути обережнішим. Другим разом їду на велосипеді вже поночі, і мій ацетиленовий ліхтар щось коверзує. Я пильно дбаю хирлявий язичок полум'я, бо є на те постанова. Мені квапно, та однак я повзу, наче равлик, щоб не збити мерехтливого вогника. Виїжджаю за межі міста, я вже поза досягом тої постанови, і починаю гнати, мов ошпарений, щоб надолужити згаяний час. А через півмилі мене "лободає" бик, і, випущений на поруки, я нарано ухиляюсь від приходу в суд. Місто підступно розсунуло свої межі на милю далі, а я того не знав, ото й усе. Я згадую про своє невід'ємне право на свободу слова й мирних зібрань і витереблююсь на ящик з-під мила — на трибуну б то, — похизуватись певного економічною мухою, що саме вкусила мене, а бик стягує мене з того ящика й веде до міської в'язниці, звідки мене випускають на поруки. То вже мені на пропадиме. В Кореї мене заарештовували трохи не щодень. Те саме й у Маньчжурії. За останнього побуту в Японії мене завдали до тюрми під тим приводом, що я російський шпигун. Не моя голова той привід вигадала, та до в'язниці потрапив не хто ж, як саме я. Нема для мене рятунку. На роду мені написано утнути ще колись штуку шільйонського в'язня[19]. Це таке моє пророцтво.

А раз я загіпнотизував бика на Бостонській залізниці. Було це після півночі, і я безнадійно втелющився йому до лап; але скінчилось тим, що я вициганив у нього срібний четвертак; та ще він дав мені адресу нічного ресторану. А був один бик у Брістолі, штат Нью-Джерсі, так той зловив мене й випустив на всі чотири, хоч, їй-богу, я дав йому підстав з подостатком засадити мене до в'язниці. Я стусонув його так, як його

зроду не стусали, слово честі. Ось як воно вийшло. Близько півночі я сів на товарняка, що відходив із Філадельфії. Гицлі мене струтили. Поїзд поволі вибирався з плутанки стрілок та колій товарної сортувальні. Я знову почепився, і знову мене струтили. Бачите, мені доводилось чіплятися "позверху", бо товарняк то був наскрізний, і всі двері було позамикано й запломбовано.

За другим разом гицель вичитав мені. Він сказав, що я важу своєю головою, що це швидкий товарняк і пре як скажений. Я відповів, що й сам звик перти як скажений, та тільки з того мені вийшло мале спасибі. Гицель повів, що не попустить мого самогубства, і я зробив скок на пісок. Але таки почепився на той поїзд утретє, на буфери між вагонами. То були наймізерніші буфери, що коли-будь мені траплялись, — я маю на увазі не справжні залізні відпружники на зчепі вагонів, ті, що ляскають і труться один об одного; я кажу про ті виступи, що, наче великі снози, тягнуться поперек усього товарного вагона при його кінцях понад самими відпружниками. "їхати на буферах" — це означає стояти на тих виступах, по одній нозі на виступі кожного вагона, власне ж буфери в тебе між ногами внизу.

Та виступи, на яких я стояв, були не ті широкі, щедрі снози, звичайні за тих часів на товарних вагонах. Вони були страх які вузькі — не більше півтора дюйма завширшки. На них не вміщалось і півпідошви. Та ще й руки не мали за що держатись. Краї вагонів — так то були гладкі, прямовисні стінки. Ні за що вхопитись. Хіба тільки впертися долонями в ті стінки. Але то б іще туди-сюди, якби хоч опора для ніг досить широка.

Щойно виїхавши за Філадельфію, поїзд почав набирати ходи. Аж тут мені свінуло, до чого той гицель казав про самогубство. Товарняк гнав усе швидше й швидше. Це був наскрізний товарняк, і спинятися він не мав по що. В тій частині Пенсільванії пролягли одна попри одну чотири колії, і моєму поїздові, що йшов на схід, не було чого журитися товарняками на захід, ані перепускати здогінні експреси на схід. Він мав собі вільну колію і користав з неї.

Я стояв самими краєчками підошов на куцих виступах, відчайдушно впершись долонями у гладкі прямовисні краї вагонів. А ті вагони скакали гоцки, всяк сам по собі, вгору й униз, вперед і назад. Траплялось вам бачити у цирку, як верхівець гарцює двома кіньми, стоячи врозкрок на їхніх спинах? Ну, то так їхав і я, тільки з деякими відмінами. Вершник тримається за поводи, тоді як мені не було за що; він стоїть на всій підошві, я ж стояв на краєчках; він згинає коліна, і вигин тіла надає поставі твердості, бо центр ваги низько, я ж мусив випростуватись на рівних ногах; він скаче лицем наперед, я ж їхав боком; і нарешті, якби він упав, то відбувся б качанкою в тирсі, мене ж покремсало б на гамуз під колесами.

А товарняк той і справді пер як скажений, з ревом і свистом, осатаніло поколихуючись на поворотах і громохко перелітаючи естакади; і коли край одного вагона підскакував догори, інший скрегітно западав униз або смикався праворуч саме в ту мить, коли перший хнябився ліворуч, а я весь час молив у бога зупинки. Та поїзд не зупинявся. Не було чого. В перший, єдиний і останній раз на дорозі, я відчув, що з мене досить. На превелику силу прихитривсь я перелізти з буферів на бічну драбину; це був добрий шмат роботи. Зроду не попадались мені краї вагонів такі скупі на держиво для рук і ніг, як ті.

До мене долинув паровозів посвист, і я відчув, як він тамує хід. Я знав, що зупинятись поїзд не збирається, та наважився спробувати щастя, якщо він досить сповільниться. Залізнична колія в цьому місці завертала, проходила мостом понад канал і врізалася в містечко Брістоль. Такий збіг примусив уповільнити швидкість. Я прикляк до бічної драбини й чекав. Я не знав, що ми зближаємося до Брістоля, не знав, що спричинило притишення ходу. Я знав тільки одне: доволі з мене тої їзди. Принатуживши поночі зір, я виглядав якогось перехрестя, де б приземлитись. Я був мало не у хвості поїзда, й, поки мій вагон в'їхав у містечко, паровоз уже проминув станцію, і я відчув, як він знову набирає ходи.

Ось і вулиця. Було затемно роздивлятись, яка вона завширшки і що там з другого боку. Я знав, що мені потрібна вся її ширина, аби втриматись на ногах після стрибка. Я сплигнув проти ближнього краю вулиці. На словах воно просто. Та ось що значить те "сплигнув": по-перше, на бічній драбині я вихиляюсь тілом наперед, скільки мога, це щоб мати чим більший замах для ривка назад при стрибку. По тому я відкидаюсь убік і назад, назад — з усієї сили, і пускаюся, водночас вилягаючи на спину, так начеб я збирався гепнутись потилицею об землю. Це робиться для того, щоб по змозі вгамувати розгін тіла за інерцією від руху поїзда. Коли ногами я торкнувся грунту, тіло моє було похилено навспак, під кутом у сорок п'ять градусів. Отже, я дещо послабив свій розгін, бо коли ноги вдарилися об землю, я не заорав носом. Але одразу ж тіло піднеслося навсторчки і почало перехилятись наперед. Тобто мій тулуб ще зберігав розгін, тоді як ноги від зіткнення з землею цей розгін втратили. Ту втрату я мав компенсувати, піднімаючи ноги чимпошвидше й спонукаючи їх до бігу, аби втримати їх під стрімким тілом. Тому ноги мої прудко й лунко залопотіли поперек вулиці. Я не смів спиняти їх. Якби спинив, то одразу заорав би носом. Мені лишалось тільки чесати далі.

Отак я летів стрімголов, тим лишень заклопотаний, щоб по другий бік вулиці не врізатись у кам'яний мур чи телеграфний стовп. І тут я таки на щось напоровся. Леле! Я розгледів аж в останню секунду перед катастрофою: в темряві стояв не хто інший, як бик. Ми обоє покотилися долі один почерез одного; і так цупко вкоренилася в того бідолахи автоматична звичка, що простягти руку в мить зіткнення і вхопивши мене, він тої руки й не розімкнув. Обоє ми були в нокауті, а коли він очутився, то тримав рукою покірного, мов телятко, гобо.

Якщо бик той не був позбавлений уяви, то я йому мав видатись за мандрівника з інших світів, за людину щойно з Марсу, бо в темряві він же не бачив, як я стрибав з поїзда. Та й справді, перші його слова були: "Звідки ти взявся?" Потім, не встиг я ще відповісти, він сказав: "Доведеться, мабуть, тебе запакувати". Ці останні слова, я певен, вимовилося теж автоматично. Бо як направду, бик той мав добре серце;

коли я виточив йому "історію" і допоміг обтрусити одяг, він дав мені строку до першого ж товарняка, щоб забратися з міста. Я виставив дві умови: по-перше, той товарняк мусить іти на схід і, по-друге, щоб то не був наскрізний товарняк з позамиканими й запломбованими дверима. На це він пристав, і так, завдяки "Бристольському пактові", я уник лободанки.

Пригадую ще один вечір у тих самих краях, коли я ледве не налетів на бика. Якби я був поцілив, то приплющив би його, наче розсувний телескоп, бо летів я онукою згори, а кілька інших биків сливе наступали мені на п'яти, от-от маючи мене злапати. Ось як це сталося. Промешкав я тоді на одному візничому дворі у Вашінгтоні. В моєму розпорядженні було стійло й ціла валява попон. За ці розкоші та вигіддя відробляв я тим, що кожного ранку ходив коло гурту коней. Може, я б і досі там пробував, коли б же не бики.

Раз увечері, близько дев'ятої, повернувсь я до стайні вкладатися спати і застав там з'юрмище завзятих костирників. Гралося на інтерес. День був базарний, і всі негри при грошві. Тут би треба з'ясувати розташування стайні. Візничий двір виходив на дві вулиці. Я ввійшов у головний вхід, проминув контору й далі опинивсь у сутках поміж, двома рядами стійл на всю довжінь будівлі аж до виходу на іншу вулицю. Посередині тих суток, між двома рядами коней, під газовим ріжком набгалося душ сорок негрів. Я пристав до них за глядача. Грошей у мене було голо, й, отже, грати я не мав чим. Один негр усе пасував і не загрібав узятки. Він грався з долею навпереваги, і з кожним його пасом загальна ставка подвоювалась. Ціла купа всяких монет валялася на підлозі. Це просто зачаровувало. З кожним пасом імовірність того, що негр зробить ще один пас, катастрофічно падала. Збудження зростало. І саме тут розляглися громові удари у ворота, що виходили на задню вулицю.

Кілька негрів одразу шугнули в протилежний бік. Я на мить забарився, щоб гарбонути монет з долівки. Це не була крадіж: просто такий був звичай. Всі, хто не тікав, загрібали. Ворота з луском подались і

розчахнулися всередину, а з них висипав загін биків. Ми ж пороснули від них. Гурмом стовпились міг в темній конторі, але там було затісно, щоб усім разом вискочити на вулицю. Тлум зчинився страшенний. Один негр пірнув у вікно, вибивши при тім раму; за ним ринули й інші. З тилу бики її ж о хапали бранців. У дверях я зітнувся з одним дебелим негром. Він був здоровілий, відтрутив мене, аж я крутнувся, а сам вискочив перший. В ту ж мить кийок улучив його по голові, і він повалився, як сніп. Другий загін биків чигав на нас під конторою. Воші знали, що голими руками такої навали не впинити, отже, голомшили кийками куди попадя. Я спіткнувся об збитого з ніг негра, що був відтрутив мене, увинувся від кийка, прослизнув якомусь бикові попід ноги і вискочив на волю. Ух, і дременув же я тоді! Поперед мене біг сухорлявий мулат, і я підладнався до його темпу. Він знав місто ліпше за мене, тож я розумів, що біжить він де найбезпечніше. Але він, бігши неозирці, мав мене за бика-переслідувача і одно, знай, чухрав і чухрав. У мене дихання було добре, я все невідступно біг за ним і мало не загнав сірому на смерть. Урешті він, висилений, зашпортнувся, впав на коліна і здався на мою ласку. А коли побачив, що я не бик, то порятувало мене тільки те, що він засапався до повної знемоги.

Ось через віщо я розпрощався з Вашінгтоном — тобто не через мулата, а через биків. Я пішов на станцію і сів на перший сліпень пенсільванського експреса. Коли поїзд добре розігнався і я зауважив, з якою він іде швидкістю, в мене виникло якесь побоювання. То була чотириколійка, і паровози набирали воду на ходу. Гобо давно вже мене застерігали не їздити на першому сліпні там, де воду набирається на ходу. Але дозвольте, я поясню вам, про що йдеться. Поміж коліями прокладено помілкі металеві лотоки. Коли поїзд повним гоном пролітає понад ними, в лотоки спускається щось на взірець жолоба, і вода рине з лотока в жолоб, заповнюючи тендер.

Десь між Вашінгтоном та Балтіморою над сліпнем, де я сидів, заімжило дрібним водяним пилом. Він анітрохи не дошкуляв. Ага, подумав я, то все байка, буцімто набирання води на ходу лихе для волоцюги на першому сліпні. Що кому шкодять ці дрібненькі бризки?

Потім я став подивляти, який то мудрий пристрій. Оце так залізниця! Куди там вашим старосвітським дорогам Заходу, — і саме тут тендер виповнився, а лотоки ще не скінчились. Вода бурхонула через тильний край тендера і впрост на мене. На мені руба сухого не зосталось, наче я побував за бортом корабля.

Поїзд прибув до Балтімори. Як звичайно у великих містах Сходу, залізниця пролягає тут нижче рівня вулиці на дні великої вийми. Коли поїзд під'їхав до освітленої станції, я щомога зіщулився на своєму сліпні. Та залізничний бик мене прикмітив і мотнувся навздогін. До нього пристали ще двоє. Я вже проминув станцію і стругонув далі вподовж колії. Я був наче в пастці. З обох боків підносилися круті стіни, і якби я наважився подертись на них, а зазнав невдачі, то вскочив би запевне бикам до лап. Я біг і біг, придивляючись до стін вийми, де підхоже місце вихопитись нагору. Нарешті я таке набачив — одразу поза мостом, де над виймою проходила вулиця. Я кинувся догори крутим похилом, чіпляючись руками й ногами. Ті три залізничних бики подерлися нависом за мною.

Зверху я опинився на пустирі. З одного боку виступав невисокий мур, що відділяв пустир від вулиці. Дуже додивлятися не було коли — бики мало не на п'яти мені наступали. Я кинувся до муру й одним духом майнув через нього. І тут мене спіткала найбільша несподіванка за все життя. Ми звикли гадати, що по обидва боки муру земля на одному рівні. Але цей мур був інакший. Розумієте, пустир той лежав значно вище від вулиці. З мого боку мур був невисокий, а от по той бік… коли я каменем перешугнув через мур, мені здалося, ніби я лечу стойма в якесь провалля. І там підо мною, на тротуарі, в світлі вуличного ліхтаря стояв бик. Відстані до тротуару було, мабуть, футів дев'ять-десять; мені ж видалося з переляку та зопалу вдвічі більше.

Я випростався в повітрі й полетів униз. Спершу я думав, що втраплю просто на бика. Моя одежа черкнулась об нього, а сам я ногами відлунисто гупнув на тротуар. То ще диво, як він не беркицьнув трупом, бо ж не чув, як я лечу! Це знов був той самий трюк: людина з Марсу. Ну,

кажу вам, той бик і підскочив! Він сахнувся від мене, мов кінь від автомобіля; а потім таки сягнув рукою по мою душу. Я не марнувався на пояснення. Полишив це на своїх переслідників, що з превеликою осторогою перелазили через мур. Та гонитва все ж була нічогенька. Я ушкварив одною вулицею, потім другою, звернув в один бік, у другий і врешті спекався їх.

Спожившн трохи тих монет, що хапонув у костирників, і збавивши годину часу, я повернувся до залізничної вийми одразу ж за станційними вогнями і став чекати на поїзд. Кров моя трохи охолола, і через мокрий одяг я трусився мов цуцик. Нарешті на станцію прибув поїзд. Причаївшись у темряві, я діждався, коли він відходитиме, і щасливо почепився, цього разу подбавши потрапити на другий сліпень. Досить з мене водобрання на ходу. До першої зупинки поїзд гнав миль сорок. Я зліз на освітленій станції, що видалася мені навдивовижу по знаку — я опинився знов-таки у Вашінгтоні. За поспіхом балтіморської втечі, вганяючи незнайомими вулицями, петляючи, крутячись туди-сюди, я збився з плигу. Я сів на поїзд не в той бік. Цілу ніч я не стуляв очей, вимок до кісток, давав драчки, мов сам не при собі, рятуючи шкуру, і за всі ті знегоди маєш — ізнов там, де й був. О, життя на Дорозі не все медяне! Але на візничий двір я не повернувся. Я там не зле погрів руки і не мав охоти до порахунків з неграми. Тим-то я сів на найперший поїзд і снідав уже в Балтіморі.